

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA

EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ

Stínová ekonomika ve vybraných zemích

Shadow economy in selected countries

Student: Bc. Marcela Karasová

Vedoucí diplomové práce: Ing. Natalie Uhrová, Ph. D.

Ostrava 2016

VŠB - Technická univerzita Ostrava
Ekonomická fakulta
Katedra národohospodářská

Zadání diplomové práce

Student: **Bc. Marcela Karasová**
Studijní program: N6202 Hospodářská politika a správa
Studijní obor: 6202T027 Národní hospodářství
Téma: Stínová ekonomika ve vybraných zemích
Shadow Economy in Selected Countries

Jazyk vypracování: čeština

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
  2. Stínová ekonomika v ekonomické teorii
  3. Možnosti měření stínové ekonomiky
  4. Velikost stínové ekonomiky ČR a její porovnání s vybranými zeměmi
  5. Závěr
- Seznam použité literatury
Seznam zkratk
Prohlášení o využití výsledků diplomové práce
Seznam příloh
Přílohy

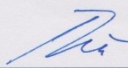
Seznam doporučené odborné literatury:

- FASSMANN, Martin. *Stínová ekonomika a práce na černo*. Praha: Soudy, 2007. ISBN 978-80-86846-21-7.
FASSMANN, Martin. *Stínová ekonomika II. Stínová ekonomika v České republice*. Praha: Soudy, 2003. ISBN 80-86809-04-8.
SCHNEIDER, Friedrich. *The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (not) Know?* IZA Discussion paper. 2012, No. 6423.

Formální náležitosti a rozsah diplomové práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

Vedoucí diplomové práce: **Ing. Natalie Uhrová, Ph.D.**

Datum zadání: 20.11.2015
Datum odevzdání: 22.04.2016

Ing. Martin Štěpánek, Ph.D.
vedoucí katedry

prof. Dr. Ing. Dana Dluhošová
děkanka fakulty

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci, včetně příloh, vypracovala samostatně.

V Ostravě dne 22. 4. 2016

.....*Karasová*.....

Bc. Marcela Karasová

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala Ing. Natalii Uhrové Ph.D., za cenné rady a připomínky, kterými přispěla k vypracování této diplomové práce.

Obsah:

1. ÚVOD.....	5
2. STÍNOVÁ EKONOMIKA V EKONOMICKÉ TEORII	7
2.1 DEFINICE STÍNOVÉ EKONOMIKY A JEJÍ KLASIFIKACE	8
2.2 PŘÍČINY STÍNOVÉ EKONOMIKY	11
2.3 DŮSLEDKY STÍNOVÉ EKONOMIKY	14
2.4 EMPIRIE.....	15
2.4.1 Vliv daňového zatížení na stínovou ekonomiku v empirických studiích	15
2.4.2 Stínová ekonomika v empirických studiích.....	17
2.5 STÍNOVÁ EKONOMIKA NA TRHU PRÁCE – PRÁCE NAČERNO	18
2.5.1 Motivace vedoucí k práci načerno	21
2.5.2 Švarcsystém	23
2.5.3 Švarcsystém – výhody a nevýhody.....	24
2.5.4 Outsourcing	24
2.6 STÍNOVÁ EKONOMIKA NA TRHU S ALKOHOLEM	25
2.6.1 Příčiny stínové ekonomiky na trhu s alkoholem.....	26
2.6.2 Spotřební daně.....	27
2.7 STÍNOVÁ EKONOMIKA NA TRHU S TABÁKEM.....	30
2.7.1 Příčiny stínové ekonomiky na trhu s tabákem	30
2.7.2 Spotřební daně u tabákových výrobků	31
2.8 STÍNOVÁ EKONOMIKA V KONTEXTU DAŇOVÝCH ÚNIKŮ.....	32
2.8.1 Daňový podvod, daňový únik.....	32
2.8.2 Metody podvodů na daních	32
2.8.3 Dopady daňových podvodů a úniků.....	34
2.8.4 DPH	34
2.9 SPECIFIKACE VYBRANÝCH ZEMÍ	35
3. MOŽNOSTI MĚŘENÍ STÍNOVÉ EKONOMIKY	42
3.1 PŘÍMÉ METODY	42
3.2 NEPŘÍMÉ METODY.....	44
3.3 MODELOVÉ METODY.....	47
3.4 MOŽNOSTI MĚŘENÍ PRÁCE NAČERNO.....	47
3.5 MĚŘENÍ VELIKOSTI STÍNOVÉ EKONOMIKY NA TRHU S TABÁKEM	49
3.6 MĚŘENÍ DAŇOVÝCH ÚNIKŮ	51
4. VELIKOST STÍNOVÉ EKONOMIKY ČR A JEJÍ POROVNÁNÍ S VYBRANÝMI ZEMĚMI	52
4.1 STÍNOVÁ EKONOMIKA	52
4.2 STÍNOVÁ EKONOMIKA NA TRHU PRÁCE – PRÁCE NAČERNO	56

4.3	STÍNOVÁ EKONOMIKA NA TRHU S ALKOHOLEM	64
4.4	STÍNOVÁ EKONOMIKA NA TRHU S TABÁKEM	67
4.5	STÍNOVÁ EKONOMIKA V KONTEXTU DAŇOVÝCH ÚNIKŮ	71
4.6	NÁVRHY A DOPORUČENÍ	74
5.	ZÁVĚR	76
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	84
	TIŠTĚNÉ ZDROJE	84
	ELEKTRONICKÉ ZDROJE	87
	SEZNAM ZKRATEK.....	92
	PROHLÁŠENÍ O VYUŽITÍ VÝSLEDKŮ DIPLOMOVÉ PRÁCE	
	SEZNAM PŘÍLOH	
	PŘÍLOHY	

1. Úvod

Stínová ekonomika je fenomén, který se vyskytuje ve všech typech ekonomik v různé míře. Je součástí každodenního života milionů obyvatel, ovšem mnoho z nich to vůbec netuší. Práce na černo, podvodná hlášení, daňové úniky apod. mají značné důsledky, které mají podstatný vliv na naplnění makroekonomických cílů zemí, a také na kvalitu života, produktivitu a sociální soudržnost. Problematika stínové ekonomiky je v současné době aktuální a je předmětem mnoha diskuzí, což je jedním z hlavních důvodů volby tohoto tématu.

Cílem této diplomové práce je charakterizovat vývoj stínové ekonomiky a vybraných subsystemů stínové ekonomiky v období 2007-2014 (2013), popsat základní aspekty a možnosti měření daných oblastí, a následně komparovat a analyzovat velikost stínové ekonomiky a jejích jednotlivých oblastí v rámci vybraných zemí a ČR. Zvolenými zeměmi jsou státy EU, které nejsou členy eurozóny.

Použitými metodami jsou deskripce, komparace, analýza a dedukce.

Práce je rozdělena do tří hlavních kapitol, přičemž každá z nich se věnuje dílčími cíli této práce. Úvod seznamuje čtenáře s obsahovou částí, poté následuje kapitola druhá, která se soustředí na teoretické základy stínové ekonomiky a na vybrané empirické studie. Tyto studie zkoumaly problematiku stínové ekonomiky z různých hledisek a pomocí různých metod, zde je prezentována pouze podstata jednotlivých průzkumů a výsledná zjištění. V rámci teoretických základů stínové ekonomiky jsou uvedeny různé přístupy k jejímu definování a klasifikování, hlavní příčiny, a také její důsledky. Dále je v této kapitole pozornost věnována charakteristice zvolených oblastí stínové ekonomiky, mezi které patří např. stínová ekonomika na trhu práce nebo stínová ekonomika v kontextu daňových úniků. Závěr druhé kapitoly obsahuje stručný popis jednotlivých vybraných zemí, především z ekonomického hlediska (historie i současnost).

Možnosti měření stínové ekonomiky a vybraných subsystemů stínové ekonomiky jsou obsahem kapitoly třetí. Metody stínové ekonomiky jakožto celku jsou rozčleněny na přímé, nepřímé a modelové. Jednotlivé způsoby odhadů a měření jsou detailně vysvětleny.

Následující, čtvrtá kapitola, se zaměřuje na velikost stínové ekonomiky a jejích jednotlivých subsystémů ve vybraných 9 zemích. Období od roku 2007 bylo pro tuto práci zvoleno především kvůli pozorování dopadů hospodářské krize na vývoj a velikost stínové ekonomiky. V jednotlivých oblastech stínové ekonomiky je popsán vývoj dané problematiky a situace v EU, následně je provedena komparace získaných výsledků se zaměřením na analýzu nejvyšších a naopak nejnižších výsledných hodnot z vybraných zemí. Výsledky ČR jsou obsaženy a rovněž analyzovány v každé z uvedených oblastí stínové ekonomiky. Závěr čtvrté kapitoly obsahuje návrhy a doporučení tvůrcům hospodářské politiky, které by mohly přispět ke zlepšení situace v určitých oblastech stínové ekonomiky.

2. Stínová ekonomika v ekonomické teorii

Tato kapitola je zaměřena na teoretické formulování stínové ekonomiky, především na definování samotného pojmu stínová ekonomika a její klasifikaci. Dále jsou objasněny příčiny vzniku stínové ekonomiky a následně také její možné důsledky (pozitivní i negativní). V další části této kapitoly jsou popsány vybrané empirické studie zaměřující se na stínovou ekonomiku v různých zemích a studie zkoumající vliv daňového zatížení na stínovou ekonomiku. Poté následuje charakteristika zvolených oblastí stínové ekonomiky, kterými jsou stínová ekonomika na trhu práce, na trhu s alkoholem a tabákem a v kontextu daňových úniků. Závěr kapitoly obsahuje specifikaci jednotlivých vybraných zemí.

Fassmann (2002) uvádí, že s problematikou stínové ekonomiky se v literatuře setkáváme až od konce 70. let. Důvodem zvýšeného zájmu je především snaha řady ekonomů (pomocí analýz, průzkumů a modelací) dokázat, že stínová ekonomika je ve většině zemí nejrychleji se rozvíjejícím sektorem, který předstihuje růst oficiálního sektoru. Stínová ekonomika, někdy též nazývaná - šedá, černá, podzemní, skrytá, duální, paralelní, nezjištěná, neformální či neoficiální, nemá jednoznačně platnou definici a může v pojetí různých autorů označovat odlišné aspekty stejného fenoménu. Odlišnosti různých definic se obecně projevují v popisu prvků fenoménu (jaké prvky tvoří základ stínové ekonomiky) a v použití třídícího kritéria pro klasifikaci.

Za **prvky stínové ekonomiky** jsou považovány aktivita či činnost, práce, transakce a příjem. Mezi **kritéria pro klasifikaci stínové ekonomiky** patří kritérium statistické, legální aspekty a klasické kritérium. Na základě statického kritéria jsou činnosti rozděleny na registrované a neregistrované v oficiálních statistikách (hledisko zobrazení systémem národních účtů). Toto kritérium má však značné nedostatky, např. nemožnost proniknout do povahy práce či aktivit, které předcházejí transakci nebo určité platbě, která by měla být registrována, dále možnost existence oficiálně registrovaných příjmů, které však mají původ v nelegálních aktivitách (jedná se o různým způsobem „vyprané“ příjmy a příjmy, které jsou svým stínovým charakterem zahrnuty do oficiálních dat prostřednictvím odhadů statistických orgánů). Dalším nedostatkem statistického kritéria je jeho použití, kdy se pojem stínová ekonomika stává závislým na formulaci statistických metod a výpočtů (problémem je zde odlišnost z hlediska jednotlivých národních statistických orgánů). Mezi legální aspekty jako klasifikační kritérium lze uvést např. sledování výkonu práce (zda práce není vykonávána

bez svolení, bez závazků z hlediska zákonodárství, bez fiskálních závazků a závazků k sociálnímu zabezpečení). V praxi většinou dochází ke kombinaci statistického kritéria s kritériem legality, tato kombinace se nazývá tzv. klasické kritérium pro rozlišení stínové ekonomiky.

2.1 Definice stínové ekonomiky a její klasifikace

Fialová (2011) uvádí, že stínová ekonomika je část produkce, která nevchází do vykazovaných ukazatelů souhrnu produkce, jež je vytvářena v dané ekonomice za určité období. Stínová ekonomika se vykytuje v oblastech, kde nabídka nepokrývá poptávku (např. nedostatek bytů), z důvodu daňového úniku nebo v těch oblastech, kde je činnost zakázaná (např. hazardní hry, prostituce, aj.).

CETA (2015) definuje stínovou ekonomiku jako součet úmyslně neregistrovaných a skrytých aktivit (skrytá ekonomika), nelicencovaných a nelegálních činností (nelegální ekonomika) a samoobslužných aktivit (neformální ekonomika). Stínová ekonomika je neefektivní především z pohledu fiskálního, kde chybějící daňové příjmy v prostředí neklesajících výdajů vytváří tlak na zvyšování daňové zátěže nebo další zadlužování. Na druhou stranu je však stínová ekonomika velmi efektivní, protože umožňuje lidem spontánní směnu bez státní regulace, tj. s nižšími náklady.

Užší vymezení stínové ekonomiky definuje Schneider (2012). Typy aktivit ve stínové ekonomice a jejich členění lze vidět v tabulce 2.1. Stínová ekonomika zahrnuje veškerou tržní výrobu zboží a služeb, která je úmyslně skryta orgánům veřejné správy z několika důvodů:

1. Vyhnout se placení daní z příjmu, daní z přidané hodnoty nebo jiné daně,
2. Vyhnout se placení příspěvků na sociální zabezpečení,
3. Nemuset splňovat určité zákonné normy na trhu práce, např. minimální mzdy, maximální pracovní doba, bezpečnostní normy, aj.
4. Vyhnout se splnění některých správních povinností, např. vyplnění statistických výkazů nebo jiných správních formulářů

Tab. 2.1 Klasifikace ekonomických činností ve stínové ekonomice

Typ aktivity	Peněžní transakce		Nepeněžní transakce	
Ilegální aktivity	Podvody, hazardní hry, prostituce, obchody s drogami, kradeným zbožím, zbraněmi, pašování.		Pašování, výměnný obchod s drogami, kradeným zbožím, produkce drog pro vlastní potřebu.	
	Daňové úniky	Vyhýbání se daň.povinnostem	Daňové úniky	Vyhýbání se daň.povinnostem
Legální aktivity	Nehlášené příjmy ze samostatně výdělečné činnosti, mzdy, platy a majetek z nehlášené práce související s legálními službami a zbožím.	Zaměstnanecké slevy a výhody.	Výměnný obchod s legálními službami a zbožím.	Sousedská výpomoc a práce pro osobní spotřebu.

Zdroj: Schneider (2012), vlastní úprava

Stínová ekonomika je dle Kleera (1994) běžný jev, svého druhu zákonitost tvoření nových ekonomických systémů. Stínová ekonomika se začíná objevovat ve větší míře tehdy, když se naskytne potřeba rychlého nahromadění velkého kapitálu, který by jinak bylo možné získat z hospodářské činnosti pouze za značně delší dobu.

Chválková (2015) definuje stínovou ekonomiku jako ekonomickou aktivitu, která není oficiálně podchycena (např. práce prováděná načerno). Vyskytuje se v ekonomikách v oblastech, kde je činnost zakázaná, nedostatečně rozvinutá v oficiálních strukturách nebo z důvodu daňového úniku. Stínová ekonomika se člení do 3 kategorií. Jedná se o produkci domácností, šedou ekonomiku a černou ekonomiku.

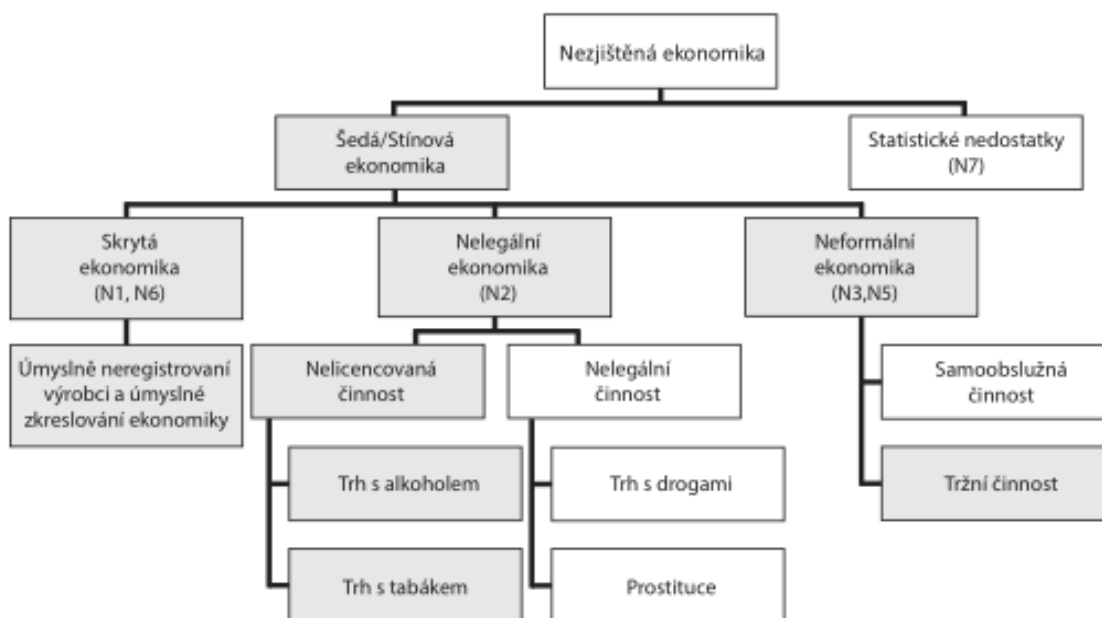
- 1) **Produkce domácností** - produkce, která nelze statisticky podchytit (např. opravárenské a údržbářské práce, domácí výroba spotřebních předmětů aj.).
- 2) **Šedá ekonomika** - nezákonně provozované aktivity s cílem vyhnout se daním, poplatkům apod.
- 3) **Černá ekonomika** - všeobecně nezákonná činnost (např. obchod s drogami, prostituce, krádeže aj.).

OECD (2002) rozlišuje několik užších pojmů spadajících pod tzv. nezjištěnou ekonomiku. Jedná se o ekonomiku skrytou (někdy nazývanou podzemní), nelegální (někdy

nazývanou černou), neformální a produkci domácností pro vlastní spotřebu. Klasifikaci nezjištěné ekonomiky lze vidět ve schématu níže.

1. **Skrytá ekonomika** - legální produkce zboží a služeb, ze kterých plyne záměrně nehlášený příjem (či hlášen podhodnocený) příslušným úřadům. Primárním účelem je vyhnouti se určitým regulacím, placení daní, sociálního a zdravotního pojištění.
  2. **Nelegální ekonomika** (někdy též černá) - produkce zboží a služeb, jejichž výroba, prodej či držení je v rozporu se zákonem, a také činnosti, jejichž vykonávání je nelegální bez příslušného povolení, např. užší pojetí - nelicencovaná produkce alkoholu, pašování, výroba a prodej padělaného zboží, širší pojetí - prostituce či výroba a distribuce drog.
  3. **Neformální ekonomika** - produkce zboží a služeb, která je vykonávána neregistrovanými podniky (osobami) v sektoru domácností, např. neregistrovaný přímý prodej zemědělských produktů či hlídání dětí a jiné služby v domácnostech.
- Nelegální a skrytá ekonomika se často prolíná a bývá obtížné je rozlišit.

Schéma 2.1 Klasifikace stínové ekonomiky

Zdroj: OECD (2002)

Schéma 2.1 ukazuje rozčlenění jednotlivých oblastí nezjištěné ekonomiky. N1 – Úmyslně neregistrovaní výrobci, N2 – Nelegální ekonomika, N3 – Výrobci bez povinnosti registrace, N5 – Registrovaní výrobci bez povinnosti vykazovat, N6 – Úmyslné zkreslování ekonomiky, N7 – Další statistické nedostatky (naturální mzdy).

2.2 Příčiny stínové ekonomiky

CETA (2015) tvrdí, že stínová ekonomika není nový fenomén. Příklady lze aplikovat už z historie, např. vznik skrytého trhu v důsledku vysokého zdanění parfémů ve starověkém Egyptě, rozšíření pašeráctví po zavedení vysoké solné daně ve Francii (15. - 18. století) nebo existence černého trhu v komunistickém Československu. Existují rozdílné příčiny vzniku stínové ekonomiky, a to z důvodu odlišnosti zemí či regionů (kultura, historie, aj.). Nicméně jak je i z předchozích příkladů patrné, dvě příčiny jsou společné - zdanění a regulace.

Dle Schneidera (2013) existuje všeobecná shoda, že za jednu z hlavních příčin vzniku stínové ekonomiky je považována **velikost zdanění**. Čím vyšší je míra zdanění příjmů, výše sociálního pojištění a zdravotního pojištění, tím je pro firmy nákladnější najímání práce. Firmy, které čelí vysoké daňové zátěži, jsou tudíž více motivovány najímat práci načerno a hlásit podhodnocené zisky daňovým úřadům. Pro zaměstnance představuje vysoké zdanění práce, daně z přidané hodnoty či spotřební daně snížení jejich disponibilního důchodu a zvýšení cen zboží. Čím méně si mohou lidé dovolit (vzhledem ke svým příjmům), tím více jsou motivováni hledat určité způsoby, jak tyto daně obejít (poskytování či nákup zboží, práce ve stínové ekonomice, aj.). Celkové daňové zatížení ovlivňuje volbu mezi prací a volným časem a může stimulovat nabídku pracovních sil ve stínové ekonomice. Čím větší je rozdíl mezi celkovými mzdovými náklady v oficiální ekonomice a zisk po zdanění (z práce), tím větší je pobídka ke snížení daňového zatížení a práci ve stínové ekonomice (tato daň je závislá na platbách sociálního zabezpečení a celkového daňového zatížení). **Kvalita institucí**, efektivní a diskreční **uplatnění daňového řádu** a **regulace** ze strany vlády hrají klíčovou roli při rozhodování, zda pracovat ve stínové ekonomice (ještě důležitější než skutečné břemeno daní a předpisů). Demotivační účinky má kromě výše daní také **komplikovanost procesu** jejich placení (složitý daňový systém, zdoluhavost, aj.). Čím komplikovanější proces, tím spíše se mu budou určité subjekty snažit vyhnout a ušetřit tím své náklady. Další významnou příčinou vzniku stínové ekonomiky je **rozsáhlost a intenzita prosazování regulací**. Náklady firem působících v oficiální ekonomice zvyšuje např. problematický proces zakládání firem,

obchodní bariéry, striktní regulace výrobních procesů, minimální mzda, problematické propouštění zaměstnanců, obtížné získávání licencí aj. Čím rozsáhlejší regulace, tím více jsou firmy a jednotlivci motivováni k přesunu svých aktivit do stínové ekonomiky. Země, které jsou přísněji regulovány, mívají vyšší podíl stínové ekonomiky na celkové výši HDP. Dalšími příčinami jsou **daňová morálka a dodržování daňových předpisů**. Plátcí daně jsou více nakloněni platit daně, pokud se jim výměnou dostanou cenné veřejné služby. Daňová morálka a silnější společenské normy mohou snížit pravděpodobnost jednotlivců k práci ve stínové ekonomice. Dalším faktorem ovlivňujícím stínovou ekonomiku je **vývoj oficiální ekonomiky**. Čím vyšší je míra nezaměstnanosti (růst HDP), tím vyšší je motivace k práci ve stínové ekonomice. V neposlední řadě lze za příčinu považovat také **počet OSVČ**, jelikož čím vyšší je počet OSVČ, tím více činností lze udělat ve stínové ekonomice. Mezi další faktory mající vliv na vstup subjektů do stínové ekonomiky patří **vymahatelnost práv, ochrana osobního vlastnictví, dodržování smluv a efektivita státní správy**. Pokud bude využívání těchto služeb pro firmy i jednotlivce výhodné a bude dobře fungovat, setrvají v oficiální ekonomice. Naopak vysoká **korupce** a neefektivní **veřejný sektor** nemotivuje subjekty „dávat zpět“ a snaží se placení daní vyhnout. V zemi, kde je vysoká míra korupce, rozsáhlá stínová ekonomika, nefunkční justice a neefektivní policie nebývají silné tlaky na jejich potlačení, jelikož obcházení regulací, daňové úniky apod. jsou vnímány jako běžná praxe. Pravděpodobnost odhalení a členění trestu je nízká, což činí působení ve stínové ekonomice méně nákladným. V souvislosti se službami veřejného sektoru, může zvýšení stínové ekonomiky vést ke snížení státních příjmů, které zase snižují kvalitu a množství veřejně poskytovaných zboží a služeb. Nakonec, to může vést ke zvýšení daňových sazeb pro firmy i jednotlivce, ačkoli zhoršení kvality veřejných statků (např. veřejná infrastruktura) a administrace pokračuje. Důsledkem je ještě silnější stimul k účasti ve stínové ekonomice.

Schneider (2013) dále doplňuje, že stínová ekonomika má vysoké zastoupení v zemědělství a jemu příbuzných oborech. Nejvýznamnějším důvodem je minimální schopnost a působnost vlády ve venkovských oblastech. Čím větší je zemědělský sektor, tím větší se očekává velikost stínové ekonomiky (za stávajících podmínek).

Fassmann (2002) zastává názor, že stínová ekonomika se neprojevuje stejnou silou a stejnými rozměry v jednotlivých zemích a v různých fázích jejich sociálně ekonomického rozvoje. Příčiny stínové ekonomiky lze rozdělit na obecné (systémově nezávislé) a konkrétní (národně specifické).

Systémově nezávislé příčiny – nejobecnější příčinou vzniku stínové ekonomiky je narušení ekonomicky alokačního schématu trhu státem (v tržní ekonomice je „narušitelem“ daňový systém, v centrálně plánované ekonomice je to centrální autorita). Dochází zde ke střetu absolutních ekonomických (sociálních, ideologických, aj.) zájmů jednotlivce či určitých skupin a zájmů společnosti jako celku. Další příčinou pro rozmach stínové ekonomiky mohou být institucionální, legislativní a společenské diskontinuity, které vytváří dočasné vakuum v institucionálním řádu. Stínové aktivity všeobecně a pravidelně narůstají v dobách válek, sociálních nepokojů, politických krizí, přírodních katastrofách, apod.

Systémově závislé příčiny – jedná se o odlišnosti zemí, rozdílné systémy řízení, sociálněekonomické úrovně, kulturně - historické, náboženské, demografické, aj. vlivy. V tržní ekonomice je za hlavní příčinu existence stínové ekonomiky považována role státu při ovlivňování hospodářství (především intenzita daňové politiky). Základním faktorem fungování a existence stínové ekonomiky je zde daňový únik a stínová ekonomika se stává významným konkurentem oficiální ekonomiky. Mnohé stínové aktivity existují pouze v sektorech, ve kterých se nijak významně nerealizují výhody (úspory) plynoucí z rozsahu podnikání. Další významnou příčinou omezující pružnost stínových aktivit souvisí se specifiky stínového trhu práce. Pracovníci (především schopní, kvalifikovaní) dávají obecně přednost práci v legálním prostředí (důvodem jsou dlouhodobé výhody, např. důchodové zabezpečení). Ve stínové ekonomice se tudíž nacházejí pouze marginální pracovníci, kteří přitom často usilují o získání stálého místa v regulérní ekonomice nebo jsou ochotni být k dispozici pouze určitou dobu. V centrální ekonomice jsou za příčiny vzniku stínové ekonomiky označovány přílišná centralizace a společné vlastnictví. Nejčastějším motivem vstupu do stínové ekonomiky u podnikatelů soukromého sektoru je daňový únik, u státního sektoru dominuje možnost privatizace státního vlastnictví. Stínová ekonomika v centrálně plánovaných ekonomikách působí jako korekční mechanismus (přizpůsobení se nedostatkům systému řízení). Tento mechanismus je náhradou za neexistující kapitálový trh, doplňuje mnoho přizpůsobovacích mechanismů, které má ekonomika k dispozici (např. stání ve frontě, substituce nedostatkového zboží zbožím dostupným, aj.).

2.3 Důsledky stínové ekonomiky

Fassmann (2002) uvádí, že stínová ekonomika má v důsledku svá **pozitiva i negativa**. Mezi klady stínové ekonomiky lze uvést např. produktivní charakter, hospodářská funkce v tržním hospodářství (celek i jednotlivé oblasti), zdroj růstu národního produktu, přínos tržních zkušeností novým podnikatelům („škola podnikatelů“), pilíř sociální stability v těžkých dobách (v těchto dobách umožňuje obyvatelstvu přežít, přispívá k udržení sociálního klidu).

Podle Kleera (1994) patří mezi pozitiva stínové ekonomiky v procesu ekonomické transformace např. příznivý vliv stínové ekonomiky na hospodářské oživení, růst HDP, dosažení maximálního zisku v poměru k investovanému kapitálu, aj. Stínová ekonomika mimo jiné zmírňuje důsledky krize, tím, že zvyšuje příjmy obyvatelstva a vytváří nová pracovní místa.

Fassmann (2002) tvrdí, že velkým záporem stínové ekonomiky je podkopávání účinného státního řízení ekonomiky. Dochází zde k narušování integrity daňového systému a základny devizového hospodářství (integrita nutná pro účinné řízení ekonomiky státu) a dochází k odlivu prostředků z oficiální ekonomiky do ekonomiky neoficiální (v těchto podmínkách je značně obtížné dosažení a trvalé udržení makroekonomické stability, objevují se také tendence zpochybňování celkového právního rámce a právních předpisů). Dalším negativem stínové ekonomiky je reálný fakt, že aktivity stínové ekonomiky se neváží pouze na porušování daňových předpisů, ale také na porušování pracovněprávních předpisů, pravidel pracovního trhu, pravidel bezpečnosti práce, ochrany životního prostředí, aj. Tato porušování přispívají k narušení soužití lidské společnosti a přírody. Ztráta výkonnosti, plýtvání zdrojů a pokles národohospodářské produktivity patří mezi další zápory stínové ekonomiky. Jsou způsobeny např. neproduktivními platbami, promarněným časem při obcházení předpisů, nevyužitím úspor z rozsahu, podplácením, aj. Silně rozšířená stínová ekonomika může narušovat stabilitu, efektivnost a důvěryhodnost institucí, právního systému a systému celé společnosti. V neposlední řadě patří mezi negativa stínové ekonomiky např. vznik ekonomických problémů a následné zúžení prostoru pro úspěšné provádění hospodářské politiky (navíc se mění pořadí naléhavosti hospodářsko-politických cílů), vyšší zatížení oficiální přidané hodnoty daněmi a poplatky, z čehož plyne změna chování, relativních cen, alokace zdrojů a odměňování výrobních faktorů.

2.4 Empirie

Následující podkapitoly obsahují rešerše studií několika autorů. První část se zabývá tím, jaký vliv na stínovou ekonomiku má daňové zatížení, ve druhé části je pozornost soustředěna na stínovou ekonomiku v různých zemích. Shrnutí jednotlivých studií se nachází v příloze č. 1 a příloze č. 2.

2.4.1 Vliv daňového zatížení na stínovou ekonomiku v empirických studiích

Stínová ekonomika je fenomén, který se vyskytuje ve všech typech ekonomik v různé míře. Jedná se o reakci občanů na postup státu, typicky na vysoké zdanění či velkou míru byrokracie. Jednoduše řečeno stínová ekonomika se natlačí do prázdných míst oficiální ekonomiky a doprovází jí. Pokud oficiální ekonomika roste, může se jí snažit vláda přibrzdit zvýšením daní, což bude mít za následek odliv ekonomických subjektů do stínové ekonomiky.

Práce Torglera a Schneidera (2007) se zaměřuje na to, jak správa veřejných věcí, institucionální kvalita a daňová morálka ovlivňují stínovou ekonomiku v letech 1990, 1995 a 2000 (je kladen značný důraz na kvantitativní význam těchto faktorů ve stínové ekonomice). Pomocí panelové regrese bylo zkoumáno 86 zemí od roku 1990 (počet pozorování se v průběhu navyšoval až na 100 pozorovaných zemí). Během zkoumání bylo zjištěno, že čím více se daňoví poplatníci domnívají, že ostatní pracují ve stínové ekonomice, snižuje se jejich morální chování a chtějí se vyhnout placení daní, a také převádí své aktivity do stínové ekonomiky. Na druhou stranu je velká poptávka po hospodářských odvětvích (např. stavebnictví a renovace), které mají nejvyšší míru práce na černo. Z toho vyplývá, že je silná motivace k využívání těchto služeb, které zvyšují stínovou ekonomiku. Nicméně s předchozími výsledky lze najít negativní korelaci mezi daňovou morálkou a velikostí stínové ekonomiky. Větší demokratická účast vede k nižší velikosti stínové ekonomiky. Práce dochází k závěru, že zlepšení správy veřejných věcí, institucionální kvality a daňové morálky pomáhá snížit aktivity vedoucí ke stínové ekonomice.

Gebhard Kirchgässner (2010) si za cíl své práce stanovil přiblížit vliv daňové morálky na stínovou ekonomiku. Vycházel přitom z empirických i teoretických prací autorů, kteří tento problém řešili v letech 1960, 1965, 1970, 1975, 1978 a v období 1990-1993. V modelech

(LISREL, MIMIC, DYMIMIC) se nejčastěji vyskytuje daňová morálka jako závislá proměnná a pravděpodobnost auditu, výše pokuty za neplacení daní, podíl osob samostatně výdělečně činných, míra dlouhodobé nezaměstnanosti, velikost daňových sazeb, rozsah lidských práv, míra důvěry v soudy a právní systém, náboženství a další jako nezávislé proměnné. Zkoumáno bylo 28 zemí světa. Daňová morálka je hlavním určujícím faktorem ochoty lidí platit daně, a tudíž i velikosti stínové ekonomiky v dané zemi. Největší vliv na daňovou morálku má spravedlivost daňového systému, tento vliv je dokonce důležitější než samotná daňová zátěž. Za spravedlivý daňový systém můžeme považovat systém s vysokou důvěrou v soudy, právní systém, politický systém a dodržování lidských práv. Pozitivní vliv má míra náboženství v zemi. Důležitá je také reciprocita, která souvisí s již zmíněnou spravedlností. Občané jsou více ochotni platit daně, jestliže jsou přesvědčeni, že jejich spoluobčané dělají totéž. Daňová morálka má přímé souvislosti i s ostatními determinanty, jako např. čím vyšší je vnímané riziko dopadení a potrestání při vyhýbání se daní, tím vyšší je daňová morálka jednotlivce.

Vliv daní na pracovní aktivitu je hlavním předmětem zkoumání práce Davise a Henreksona (2004). Pomocí regresní analýzy bylo zkoumáno 16 zemí světa od roku 1977 až 1995. Mezi klíčové proměnné zde patří odhady celkových efektů daní, včetně nepřímých účinků. Z teoretických východisek vyplývá, že při zvýšení daňové sazby dojde ke zkrácení pracovní doby v jednotlivých sektorech na trhu práce a zvýší se tak velikost stínové ekonomiky. Poptávka po pracovních silách tím zesílí negativní účinky na trhu práce s největším dopadem na málo kvalifikované pracovníky. Závěr práce potvrzuje teoretická východiska.

Jaký dopad má daňová morálka na stínovou ekonomiku, řeší studie autorů Torglera a Schneidera (2009) pomocí metody DYMIMIC-Dynamic multiple indicators and multiple causes (modelová metoda), kde hlavní proměnnou je reálné HDP. Bylo zkoumáno 57 zemí v období od roku 1994-1996, 1999-2000. Práce dospěla k závěru, že zlepšení sociálních institucí, např. zvýšení daňové morálky, odpovědnosti, vládní efektivity, kvality regulací a snížení korupce pomáhá snížit možnou motivaci podílet se na stínové ekonomice.

2.4.2 Stínová ekonomika v empirických studiích

V práci Nchora a Adamce (2014) je pozornost soustředěna na velikost a trend stínové ekonomiky ve Spojeném království za období 1983-2013. Pro analýzu byl použit model MIMIC. Třemi nejdůležitějšími proměnnými jsou míra zapojení pracovních sil, růst HDP na obyvatele a množství peněz držených domácnostmi. Mezi další významné proměnné patří např. velikost vlády, přímá a celková daňová sazba, míra nezaměstnanosti, kvalita veřejné správy, aj. Práce dochází k závěru, že stínovou ekonomiku nejvíce ovlivňuje velikost vlády, míra nezaměstnanosti a počet OSVČ. Výsledky ukazují, že zvýšení velikosti vlády má za následek zvýšení stínové ekonomiky, a také zvýšení počtu OSVČ způsobí zvýšení stínové ekonomiky. OSVČ mají větší tendenci vyhybat se oficiálnímu systému, důvodem může být malý rozsah regulací. Velikost stínové ekonomiky je za sledované období konstantní (cca 11-12%), od roku 1999 mírně narůstá. Průměrná velikost stínové ekonomiky je 13,6%.

Vliv stínové ekonomiky na trh práce je předmětem zkoumání práce Schneidera (2012). Pomocí MIMIC metody a metody nesrovnalosti bylo zkoumáno 162 zemí světa v období od roku 1999 až 2007. Práce dochází k závěru, že ekonomické příležitosti pro zaměstnance, celková situace na trhu práce a daně a předpisy jsou rozhodující pro dynamiku stínové ekonomiky pracovní síly. Značný vliv na velikost stínové ekonomiky mají nepřímé daně a daně z příjmů, které může vláda přímo ovlivňovat. Za významné hnací síly stínové ekonomiky jsou považovány nezaměstnanost a OSVČ. Nezaměstnanost může být kontrolovatelná vládou prostřednictvím hospodářské politiky (v jistém smyslu tradiční keynesiánská politika) - vláda se může pokusit zlepšit konkurenceschopnost země zvýšením zahraniční poptávky. Vládní politika může přispět k tomu, aby podnikání OSVČ bylo snazší, potenciálně snížit nezaměstnanost a pozitivně přispět k úsilí při kontrole velikosti stínové ekonomiky. Nutné je proto posílení institucí a zlepšení daňové morálky. Čím více je vládní politika efektivní, snižuje se pravděpodobnost motivace OSVČ převést své aktivity do stínové ekonomiky. Hlavním úkolem je přivést aktivity stínové ekonomiky do oficiální ekonomiky tak, že zboží a služby dříve vyrobené ve stínové ekonomice, jsou vyráběny a jsou k dispozici v ekonomice oficiální. Vláda poté získá další daně a příspěvky na sociální zabezpečení.

Maftai (2014) se ve své práci zabýval analýzou stínové ekonomiky v Evropě v období 2003-2013. V Evropě existují 2 kategorie aktivit ve stínové ekonomice, které jsou velmi

běžné. Do první kategorie patří nehlášené práce (cca 2/3 stínové ekonomiky), jedná se o běžné pracovníky a jiné druhy podnikání (stavebnictví, zemědělství, služeb pro domácnost, aj.), které se vyhýbají pravidlům daní (nelze deklarovat požadované dokumenty navrhované vládou). Nedostatečné hlášení je druhá kategorie, do které patří podniky s primární hotovostí (malé obchody, bary, taxislužby, aj.). Tyto podniky hlásí pouze část svých příjmů z důvodu nižší daňové zátěže. Během zkoumání bylo zjištěno, že stínová ekonomika se zvyšuje zejména v době krize, kdy stoupá nezaměstnanost, mzdy a míra úspor jsou nižší. Během tohoto období jsou lidé ochotni pracovat ve stínové ekonomice s cílem zlepšit svůj osobní rozpočet. Velikost stínové ekonomiky se odvíjí především od činností vlády (regulace, daňové implementace, aj.). Např. v zemích, kde je široce používána elektronická platba (Velká Británie) je velikost stínové ekonomiky menší než v ostatních zemích Evropy. Ekonomický cyklus udržuje silný vztah s výkyvy stínové ekonomiky.

Enste (2015) se ve své studii zabýval analýzou stínové ekonomiky v průmyslových zemích za období 2003-2013. Z výsledků vyplývá, že rostoucí daňová zátěž a nedostatek stabilních institucí v kombinaci se sníženou daňovou morálkou a slábnoucí důvěrou k vládě jsou nejdůležitějšími faktory, jež přispívají k migraci pracovních míst do stínové ekonomiky. Zmírnit stínovou ekonomiku lze např. posílením daňové morálky a úcty k vládě, regulacemi, snížením korupce aj. Naopak neefektivními kroky pro zmírnění stínové ekonomiky jsou např. zvýšení nákladů pro zintenzivnění kontrol nelegálních prací a vyšší pokuty. Lidé, kteří jsou rozhodnutí podílet se na stínové ekonomice, neovlivňuje možnost detekce a následků z ní plynoucích, ale mnohem více záleží na vnímání hodnot, přijetí daňového systému, celkové situaci na trhu včetně míře nezaměstnanosti.

2.5 Stínová ekonomika na trhu práce – práce na černo

Fassmann (2007) uvádí, že v řadě odborných statí či v mediálních prezentacích často dochází ke směšování pojmů „práce na černo“ a „stínová ekonomika“. Tyto dva jevy se však výrazně odlišují ze stránky kvantitativní i kvalitativní. Práce na černo tvoří pouze subsystém stínové ekonomiky. Obdobně jako stínová ekonomika nemá ani práce na černo ustálené názvosloví, v odborné literatuře může být označena přídomky jako např. nelegální, neoficiální, podzemní, skrytá, apod. Práce na černo zahrnuje všechny aktivity, které mohly být započteny do HDP a nejsou nelegální svou vlastní podstatou. Nelegálními se stávají až v celkovém kontextu, protože nejsou přihlášeny, neplynou z nich daně a platby na sociální

pojištění, pracovníci nejsou kryti zákonnou ochranou poskytovanou platným pracovněprávním zákonodárstvím, apod. U zahraničních pracovníků při těchto činnostech nejsou dodrženy povinné imigrační formality jako např. povolení k pobytu, pracovní povolení, aj. Do práce načerno není zahrnuta kriminální činnost, i kdyby měla produktivní charakter. Důvodem vyloučení je obtížnost získání spolehlivých dat a působení na trhu práce. Z práce načerno jsou dále vyloučeny všechny činnosti, které nemají produktivní charakter a daňové úniky (pokud nekorespondují s uskutečněnou prací). Vyloučeny jsou také práce v domácnosti a aktivity určené pro vlastní spotřebu. Zde je důvodem složitost vztahů různé úrovně, obtížnost měření daní oblasti a silné ovlivnění sociálně politickými a kulturními rozdíly zemí.

MPSV (2016) ve svém ustanovení § 5 písm. e) vymezuje nelegální práci jako výkon závislé práce fyzickou osobou mimo pracovněprávní vztah nebo práci cizince vykonávanou v rozporu s vydaným povolením k zaměstnání nebo bez tohoto povolení (pokud je dle tohoto zákona vyžadováno). Dále se jedná o práci cizince, která je v rozporu se zaměstnaneckou kartou vydanou podle zákona o pobytu cizinců na území České republiky nebo v rozporu s modrou kartou. V nespolední řadě se jedná o nelegální práci, pokud fyzická osoba-cizinec vykonává práci pro právnickou nebo fyzickou osobu bez platného povolení k pobytu na území České republiky, je-li podle zvláštního právního předpisu vyžadováno.

Evropská komise (2015a) definuje práci načerno (nehlášená práce) jako jakoukoliv placenou činnost, která je zákonná, pokud jde o její povahu, avšak není ohlášená orgánům veřejné moci, s přihlédnutím k rozdílu v systému regulace členských států. **Členění práce načerno** z pohledu skupin pracovníků vykonávajících tyto činnosti:

1. tzv. moonlighting představuje neformální dvojí zaměstnání, osoba pracuje jako zaměstnanec nebo OSVČ a zároveň má ještě jedno neregistrované zaměstnání,
2. neformální výdělečná činnost migrujících pracovníků,
3. neformální příležitostné nebo dočasné práce na částečný úvazek a sezónní činnosti,
4. domácí práce a práce na částečný úvazek,
5. mix práce načerno v malých a rodinných organizačních jednotkách - rodinné hospodaření na půdě na venkově nebo rodinné drobné podnikání ve městech.

Vybíhal (2015) tvrdí, že práce načerno je společensky nežádoucí a má svá rizika, převážně finančního charakteru. Osoby pracující načerno nejsou zdravotně, důchodově ani nemocensky pojištěny (neodvádí se za ně zdravotní, důchodové a nemocenské pojištění). Tyto osoby v případě nemoci či úrazu zůstávají zpravidla bez příjmu, ztrácí nárok na podporu v nezaměstnanosti a jejich výdělek není součástí vyměřovacího základu pro účely získání důchodu. Od 1. ledna 2012 došlo ke zvýšení postihů za výkon nelegální práce. Maximální částka pokuty se zvýšila z částky 10 000 Kč na 100 000 Kč. Pořádkovou pokutu až do výše 10 000 Kč lze uložit osobě, která se zdržuje na pracovišti kontrolované osoby a vykonává pro ni práci, za to, že odmítne osvědčit svoji totožnost a prokázat legálnost pracovněprávního vztahu. Jako opatření k potírání nelegální práce se zvyšuje maximální částka pokuty za umožnění výkonu nelegální práce z 5 mil. Kč na 10 mil. Kč (minimální výše pokuty činí 250 tis. Kč).

Dle Fassmanna (2006) je trh práce na černo především trhem místním, který často funguje v rámci podniků jako doplněk oficiálních činností. Práce na černo se nejčastěji koncentruje v malých podnicích, jelikož jsou zde lepší podmínky jejího využívání. Např. menší tlak vnějšího dohledu, nízká úroveň odborové organizovanosti, která zvětšuje možnost obcházení pracovního zákonodárství, apod. Největší část práce načerno provádějí osoby již jednou oficiálně zaměstnané nebo OSVČ. Na trhu práce načerno se nejedná o trh v pravém slova smyslu, jelikož nemá předem známý jednotný rámec a přesná pravidla fungování. Jedná se o celek vztahů, který je omezen několika podmínkami – lokální rámec, segmentace, výrazné omezení využitelné pracovní doby, potřeby snižování míry rizika a nejistoty.

Lokální rámec v této souvislosti znamená, že transakce na tomto trhu nesmějí být předmětem publicity, nemají právní záruku (není formálně zaručena možnost reklamace, aj.) a jsou založeny na důvěře. Segmentace je možná ze tří hledisek - geografického, produkovaného zboží a služeb nebo subjektů majících na něj přístup. Účelem segmentace je omezení rizika odhalení. Na trhu práce načerno se účastní většinou marginální pracovníci, kteří usilují o získání stálého místa v regulérní ekonomice nebo jsou ochotni být k dispozici jen omezenou dobu. Potřeby snižování míry rizika a nejistoty oslabují podněty plynoucí z výhod práce načerno. Dochází zde ke zvyšování transakčních nákladů. Např. vynakládání úsilí na zastírání své existence před represivními složkami státu, podplácení veřejných

činitelů, ochranu před zločineckými organizacemi, na praní špinavých peněz či „krycí“ legální aktivity, které musí zdůvodnit často okázaly způsob života subjektů.

Autor dále identifikuje **specifické rysy trhu práce načerno**:

Fungování trhu je „čisté“ – nabídka se setkává s poptávkou bez obtíží spojených s vnějšími omezujícími pravidly a zásahy (neexistence minimální mzdy, odborů, apod.).

Slabá kvalifikace pracovníků – jde především o ilegální migranty z rozvojových zemí a drobné služby soukromníků. Většina práce načerno je tvořena zaměstnanými osobami a OSVČ, jedná se spíše o střední kvalifikaci.

Pro trh práce načerno a oficiální trh sice neplatí stejná pravidla, jejich vývoj však není nezávislý – trh práce načerno vykazuje proti oficiálnímu trhu mnohem rychlejší přizpůsobivost na změněné podmínky.

Změna struktury práce načerno – především se vyvíjí samotná povaha této práce. Např. rozšíření technologií, které poskytují nové pracovní příležitosti, personální služby pro rodiny či jednotlivce (péče o staré lidi), jenž jsou doménou domácnostní ekonomiky a práce žen, aj.

2.5.1 Motivace vedoucí k práci načerno

Pohled zaměstnance

Motivy vedoucí občany k práci načerno závisí dle Fassmanna (2006) na jejich individuálním vnímání společnosti a na jejich osobní strategii. Tyto motivy jsou ekonomické, sociální, kulturní, demografické, politické, apod., a dohromady tvoří jeden složitý komplex. Zvýšení příjmu je základní ekonomickou motivací pro výkon práce načerno. Tato motivace narůstá především v období, kdy dochází ke zpomalování ekonomického růstu země a růstu reálných mezd, k přímému či nepřímému nárůstu zdanění, k úsporným opatřením v sociální oblasti, k nárůstu chudoby či v době ekonomické krize. Dalším motivem je zadlužení, které se nejčastěji týká menších (rodinných) firem a živnostníků. Jedná se o reakci subjektů na neschopnost obstát před konkurencí, na zpomalování ekonomického růstu či na nárůst

úrokových měr. Projevuje se zatajováním části příjmů nebo zhoršováním oficiálního hospodářského výsledku. Kromě snahy subjektů posílit jejich ekonomickou situaci je za tímto chováním skryta také snaha o zvýšení šancí na získání určité formy státní pomoci na podporu podnikání. Třetím výrazným motivem směřujícím k práci na černo je daňový tlak. Nejde zde o celkovou úroveň daní, ale o jejich individuální vnímání občany. V určitých zemích sazba daně může být vnímána jako normální a únosná, v jiné zemi však může být považována jako nespravedlivá a vysoká, a tím motivuje k práci na černo. Dále lze uvést jako příčinu organizaci práce a reorganizaci pracovního času. Dostatek volného času objektivně vytváří možnost zapojení se do stínových aktivit. Zkrácení pracovní doby může být důležitým impulzem pro věnování se dalším činnostem a hledání dalšího uplatnění. Naopak výsledkem zkrácení pracovního času může být koncentrace pracovních činností u jednotlivých pracovníků či rodin a tedy vznik nového sociálního rozdělení. V neposlední řadě je nutno zmínit motiv týkající se společenské mentality. Jedná se o kulturně společenské motivace, které se týkají tradičních forem práce na černo. Např. práce žen v domácnosti, které se starají o více domácností bez hlášení této činnosti příslušnému správnímu orgánu, placené sousedské výpomoci, aj.

Pohled zaměstnavatele

Poptávka po práci na černo je dle Fassmanna (2006) definována jako chování podniků či soukromníků, kteří využívají práci na černo při výrobě nebo při samostatně výdělečné činnosti. Motivace k poptávce po práci na černo jsou především ekonomické a lze je rozčlenit do dvou skupin – motivace související s náklady podniku a motivace vyplývající z přizpůsobení se podniku danému ekonomickému prostředí. Společným rysem **nákladových motivací** je snaha o snížení výrobních nákladů.

1. Důležitým faktorem je vztah mezi produktivitou práce a náklady práce. Pokud se náklady práce na zaměstnance vyvíjejí neúměrně ve vztahu k dosahované produktivitě, uchylují se zaměstnavatelé k nějaké formě práce na černo.
2. V odvětvích, kde probíhá konkurence prostřednictvím nákladů (než kvality) mají výrobci sklon k permanentnímu snižování pracovních nákladů. Důvodem je možnost snižování snadným způsobem, v krátkém čase a s minimem dodatečných kapitálových investic.
3. Významnou příčinou poptávky po práci na černo je daňový tlak (zahrnuje i pojistné). Předpokladem je, že zvýšení daňového tlaku vyvolává poptávku (i nabídku) po práci na černo. Recipročně však tato závislost neplatí.

4. Hospodářský výsledek ovlivňuje zájem podniků na využívání práce načerno. Obecně se předpokládá, že firma nevykazující zisky, může být v pokušení k podvodům, protože jí to nezpůsobí dodatečnou daňovou povinnost, ale zmenší jí to náklady. Významné firmy nemají zvláštní zájem podvádět.
5. Dominantní postavení na trhu. Pokud je výrobce na trhu pod vlivem jiného dominujícího výrobce, dostává se do situace toho, kdo přebírá ceny. V tomto případě jsou náklady práce jedním z prvků, které může ovlivnit.
6. Potřeba rychlé akumulace kapitálu zesiluje především tehdy, kdy existuje společenská objednávka na rychlé nahromadění velkého kapitálu, který by jinak z normální hospodářské činnosti bylo možné získat za delší dobu. Přelomovými chvílemi jsou např. období hlubokých strukturálních a institucionálních změn.

Přízpůsobení se ekonomickým podmínkám – jedná se o faktory, které mají širší dosah než nákladové motivace. Tyto faktory modifikují nákladovými motivacemi vyvolanou poptávku po práci načerno.

1. Přítomnost disponibilní pracovní síly (nabídky) na trhu práce načerno je ekonomickou podmínkou pro realizaci poptávky.
2. Lokální omezení práce načerno. Předpokládá se, že práce načerno se rozvíjí snadněji v lokálním rámci. Mezi důvody patří např. nízká mobilita pracovníků pracujících načerno, důvěra, rizika.
3. Překážky při zakládání firem. Při zakládání podniku se podnikatelé snaží minimalizovat ekonomická rizika související s podnikáním a vyhnout se administrativním omezením.
4. Důvodem pro rozmach práce načerno mohou být také institucionální, legislativní a společenské diskontinuity (nesouvislosti) vytvářející dočasné vakuum v institucionálním řádu a kontrolních mechanismech společnosti.

2.5.2 Švarcsystém

Neščáková (2013) tvrdí, že švarcsystém je jev pojmenovaný podle podnikatele Miroslava Švarce, který s tímto způsobem podnikání začal v roce 1990. Podstatou je, že si zaměstnavatelé na některé činnosti, které by jinak měly být vykonávány v pracovně právním vztahu, najímají osoby samostatně výdělečně činné (OSVČ). Švarcsystém je státní správou považován za jeden ze způsobů daňových úniků (zaměstnavatelé mají často tendenci obcházet

zákonná ustanovení). V ČR je tento systém zakázán. Nejčastěji se lze setkat se švarcsystémem např. ve stavebnictví, pohostinství nebo u realitních makléřů. Nelze přesně definovat způsob, jak rozpoznat, kdy se jedná o švarcsystém, existují však určité **obecné atributy**. Prvním z nich je vztah nadřízenosti a podřízenosti. Podnikatel nemůže být nikomu podřízen ani nadřízen a nemůže být zahrnut do organizační struktury společnosti. Dále by při obchodně právním vztahu neměla být přenášena odpovědnost za činnost podnikatele. Pro výkon práce by podnikatel neměl používat pomůcky společnosti, pokud je používá, měl by platit nájemné. Nájemné by měl podnikatel platit také v případě vykonávání své činnosti výlučně v kanceláři na pracovišti v sídle společnosti (existence výjimek). Kancelář by měla být náležitě označena identifikačními údaji podnikatele. Dalšími znaky jsou pravidelná měsíční odměna ve stejné výši a výkon činnosti pouze pro jednoho odběratele. Pokud výkon činnosti nese některý z uvedených znaků, nemusí se vždy jednat o švarcsystém, ovšem je zde riziko, že případná kontrola ze strany Inspektorátu práce může na základě tohoto znaku podrobit vztah hlubšímu zkoumání s možnými negativními výsledky.

2.5.3 Švarcsystém – výhody a nevýhody

Neščáková (2013) tvrdí, že švarcsystém má své výhody i nevýhody. Mezi výhody patří např. odlišnost ve výpočtu daňového zatížení a sociálního pojištění, vykázání nákladů procentem příjmů, vyhnutí se příliš svazujícímu zákoníku práce, aj. Naopak k nevýhodám švarcsystému lze zařadit např. přenos části administrativy ze zaměstnavatele na pracující osobu, absence zákonného nároku na dovolenou a nároku na náhradu mzdy za dovolenou, absence zákonného nároku na poskytnutí pracovních pomůcek či přestávku na oběd, absence nároku na odstupné, apod.

2.5.4 Outsourcing

Neščáková (2013) uvádí, že od nelegálního švarcsystému je nutno odlišit legální outsourcing. Jedná se o situaci, kdy zaměstnavatel některé činnosti, které nejsou přímo předmětem jeho podnikání, zajistí prostřednictvím jiného podnikatele, pro kterého jsou tyto činnosti hlavní náplní práce. Např. vedení účetnictví, úklidové služby, správa počítačového systému, apod.

2.6 Stínová ekonomika na trhu s alkoholem

S problematikou stínové ekonomiky na trhu s alkoholem úzce souvisí pojem černý alkohol, který definuje WHO (2014a). Jedná se o alkohol, který je nezdaněný v zemi, kde je spotřebován, protože je vyroben, distribuován nebo prodáván bez státní kontroly a není tedy podchycen oficiálními statistikami. Pod **pojem černý alkohol** lze zahrnout:

1. Alkohol, jenž není původně vyroben pro lidskou konzumaci, např. lékařské produkty obsahující alkohol, parfémy, denaturovaný líh, aj.
2. Alkohol vyrobený (legálně nebo nelegálně) v domácnosti.
3. Alkohol s nelegálním původem, např. pašovaný alkohol, průmyslově vyrobený nelegální alkohol.
4. Alkohol, který je zakoupen v zahraničí nebo v duty free zóně, ale je spotřebován v jiné jurisdikci, než byl hlášen.

CETA (2015) uvádí, že podstatou ilegálního trhu je nelegální jednání daňového charakteru s komoditou lihu, který lze specifikovat z pohledu výroby, distribuce a nakonec také plagiátorství.

Výroba lihu představuje sofistikovanou a latentní činnost zastíranou legální podnikatelskou činností právnické osoby, která s komoditou lihu obchoduje standardně (v tomto případě je nelegální činnost činností druhotnou) nebo se jedná o jedinou „výdělečnou“ činnost (v tomto případě se jedná o organizovanou trestnou činnost s jasně danými úkoly pro každý článek skupiny, např. organizátor, obsluha výrobní linky, aj.). Nezbytností je vhodné místo pro zřízení výrobní linky (obvykle se jedná o zemědělské či průmyslové objekty, ve kterých probíhá výroba utajeně, nebo jsou provedena opatření, aby výroba vypadala legálně).

Distribuce spočívá v nákupu nelegálního koncentrovaného 100 % lihu (denaturovaného lihu) převážně dováženého ze sousedních zemí. Zakoupený líh je zředěn na 20 – 40 % alkoholický nápoj s přidáním určitých dochucovadel a trestí (alkohol s menším objemem alkoholu je pro padělatele v samotné výrobě i distribuci spíše neziskový). Konečný vyrobený alkohol se šíří v rámci dohodnutých partnerů (distributorů), kteří je předávají do konečných prodejen, obchodů či maloobchodníkům. Marže distributora odpovídá výši

do 100 % vynaložených nákladů. Samotní maloobchodní prodejci z prodeje nelegálního alkoholu konečným spotřebitelům získávají marži od 20 %. Pančovaný alkohol se nachází především v menších prodejnách, které mají největší odbyt. Jedná se např. o stánky, nálevny, večerky, aj.

Konečnou fází ve výrobním procesu ilegálního alkoholu je **plagiátorství**. Podstatou je, že na základě plagiátorství známých značek alkoholu (lahve, etikety) a různými dalšími podvody či manipulacemi jsou od Celní správy získány kolky, kterými jsou falešné lihoviny označeny. Alkoholický nápoj (pro laika nerozeznatelný od originálu) je dále distribuován a prodáván různým odběratelům. Ti již „nemusejí“ vědět, že se jedná o padělanou lihovinu. Konečný spotřebitel si sice zakoupí produkt stejného vzhledu za totožnou cenu, veškerý zisk však připadá samotnému prodejci. Takto vydělané peníze jsou rozděleny mezi další iniciátory celého procesu. Identický průběh nastává v případě prodeje lihoviny v pohostinství. Např. zákazník si objedná „panáka“ a nezjistí rozdíl, o jak kvalitní alkohol se jedná. Majitelé či číšníci nenabízejí padělky, proto před očima zákazníků vystavují láhve pravé (tyto lahve mají veškerá potřebná označení, kolky, rodný list, aj.). Celá vychytralost spočívá v tom, že někde „bokem“ ve skladech apod. mají nekvalitní alkohol uschován a dle potřeby jejich obsah přelívají do originálních lahví.

2.6.1 Příčiny stínové ekonomiky na trhu s alkoholem

Snowdon (2012) uvádí, že ilegální trh s alkoholem je jednou z mnoha součástí stínové ekonomiky. Tento trh je rozšířen především v zemích, kde je obecně vysoká stínová ekonomika. Mezi nejvýznamnější příčiny ilegálního trhu s alkoholem patří **institucionální prostředí, cena a daně**. V zemích s rozsáhlou korupcí, neefektivní či snadno podplatitelnou policií, kontrolními úřady a soudy lze předpokládat usnadnění činností nelegálních producentů a distributorů alkoholu (není však podmínkou, že země s rozsáhlým nelegálním trhem charakterizuje podobné institucionální prostředí, např. rozsah korupce). Obecně se předpokládá, že poptávka po alkoholu je cenově elastická. Očekává se, že spotřebitelé částečně reagují na zvýšení cen substitucí spotřeby levnějšími alkoholickými nápoji. Z výzkumů vyplývá, že země s cenově relativně nedostupným alkoholem se vyznačují vysokým podílem černého alkoholu na spotřebě. Poslední příčinou jsou daně. V ceně alkoholických nápojů tvoří daně (především spotřební daně) dominantní položku. Čím větší je rozdíl mezi oficiální a výrobní cenou, tím lukrativnější je ilegální produkce a distribuce.

Černý alkohol tvoří velký podíl na celkové spotřebě v alkoholu v těch zemích, ve kterých je nastavena relativně vysoká spotřební daň z lihu.

2.6.2 Spotřební daně

Spotřební daně (a DPH) patří mezi nepřímé daně a mají největší podíl na plnění státního rozpočtu v ČR i jiných zemích. V této práci je pozornost soustředěna na alkohol a alkoholické nápoje a tabákové výrobky.

Evropská Komise (2016d) uvádí, že předpisy o spotřebních daních se vztahují na tyto výrobky – alkohol a alkoholické nápoje (pivo nebo s pivem míchané nealkoholické nápoje, víno, ostatní kvašené nápoje, lihoviny, meziprodukty, ethanol – s výjimkou případů, kdy je použit k výrobě jiných produktů, které nejsou určeny ke konzumaci), elektřinu a energetické produkty (minerální oleje, pevná paliva uhlí, koks, lignit, zemní plyn, elektřina, alkoholy - pokud jsou určeny k použití jako topné palivo nebo pohonné hmoty, živočišné nebo rostlinné oleje - pokud jsou tyto určeny k použití jako topné palivo nebo pohonné hmoty) a tabákové výrobky (cigarety, doutníky, doutníčky, tabák ke kouření).

Evropská Komise (2016d) uvádí, že plátcem spotřební daně je fyzická nebo právnická osoba, která je tzv. oprávněným skladovatelem. Tato osoba je oprávněna vyrábět, zpracovávat, skladovat, distribuovat nebo přijímat zboží podléhající spotřební dani. Plátcem spotřební daně se stává také jiná osoba (odesílatel, dopravce, příjemce, třetí strana zajišťující přepravu, apod.), která způsobila, že zboží opustilo režim s podmíněným osvobozením od daně. V neposlední řadě je plátcem této daně osoba, která podala prohlášení o dovozu, jestliže je zboží dovezeno a není okamžitě podmíněně od daně osvobozeno.

Alkohol a alkoholické nápoje

Evropská Komise (2016d) tvrdí, že dle Směrnice Rady 92/83/EHS o harmonizaci struktury spotřebních daní z alkoholu a alkoholických nápojů si členské státy stanoví své sazby spotřební daně v souladu se směrnicí 92/84/EHS.

Spotřební daň z piva

Dle Evropské Komise (2016d) pro účely této směrnice se pivem rozumí všechny výrobky kódu KN (kombinované nomenklatury) 2203, které obsahují více než 0,5 %

alkoholu, a všechny výrobky, které obsahují směs piva a nealkoholických nápojů kódu KN 2206 a obsahují více než 0,5 % alkoholu. Spotřební daň se vypočítává podle počtu hektolitrů/stupňů za plato nebo počtu hektolitrů/stupňů skutečného obsahu alkoholu hotového výrobku.

Spotřební daň z vína

Evropská Komise (2016d) doplňuje, že je nutno definovat pojmy tiché víno a šumivé víno. Tiché víno představuje všechny výrobky kódů KN 2204 a 2205 (s výjimkou šumivého vína), jejichž skutečný obsah alkoholu přesahuje 1,2 %, ale nepřesahuje 15 %, je-li alkohol obsažený v hotovém výrobku plně kvasného původu. Dále jsou to všechny výrobky uvedených kódů, jejichž skutečný obsah alkoholu přesahuje 15 %, ale nepřesahuje 18 %, pokud byly vyrobeny bez jakéhokoli obohacování a je-li alkohol obsažený v hotovém výrobku plně kvasného původu. Šumivé víno představuje všechny výrobky kódů KN 220410, 22042110, 22042910 a 2205, které jsou plněny do lahví s hříbovitou zátkou, jež je upevněna sponou nebo vázáním, nebo které mají díky obsahu oxidu uhličitého v roztoku přetlak tři bary či větší. Dále se jedná o všechny výrobky uvedených kódů, jejichž skutečný obsah alkoholu přesahuje 1,2 %, ale nepřesahuje 15 %, je-li alkohol obsažený v hotovém výrobku plně kvasného původu. Spotřební daň z vína se vypočítává podle počtu hektolitrů hotového výrobku.

Spotřební daň z jiných kvašených nápojů než pivo a víno

Dále Evropská Komise (2016d) uvádí, že do této kategorie patří ostatní nešumivé a šumivé kvašené nápoje. Ostatní nešumivé kvašené nápoje jsou všechny výrobky kódů KN 2204 a 2205 a KN 2206 (s výjimkou ostatních šumivých kvašených nápojů), jejichž skutečný obsah alkoholu přesahuje 1,2 %, ale nepřesahuje 10 %. Dále se jedná o všechny výrobky uvedených kódů, jejichž skutečný obsah alkoholu přesahuje 10 %, ale nepřesahuje 15 %, je-li alkohol obsažený ve výrobku plně kvasného původu. Ostatní šumivé kvašené nápoje jsou všechny výrobky kódu KN 22060091 a výrobky kódů KN 220410, 22042110, 22042910 a 2205. Dále se jedná o všechny výrobky uvedených kódů, které: jsou plněny do lahví s hříbovitou zátkou, jež je upevněna sponou nebo vázáním, nebo které mají díky obsahu oxidu uhličitého v roztoku přetlak tři bary nebo větší, výrobky, jejichž skutečný obsah alkoholu přesahuje 1,2 %, ale nepřesahuje 13 % a o výrobky, jejichž skutečný obsah alkoholu přesahuje 13 %, ale nepřesahuje 15 %, je-li alkohol obsažený ve výrobku plně kvasného

původu. Spotřební daň z ostatních kvašených nápojů se vypočítává podle počtu hektolitrů hotového výrobku.

Spotřební daň z meziproduktů

Evropská Komise (2016d) tvrdí, že pod pojmem meziprodukty se rozumějí všechny výrobky se skutečným obsahem alkoholu přesahujícím 1,2 %, ale nepřesahujícím 22 %, které spadají pod kódy KN 2204, 2205 a 2206. Členské státy mohou považovat za meziprodukt jakýkoli nešumivý kvašený nápoj, jehož skutečný obsah alkoholu přesahuje 5,5 % a který není výhradně kvasného původu, a dále jakýkoli šumivý kvašený nápoj, jehož skutečný obsah alkoholu přesahuje 8,5 % a který není výhradně kvasného původu. Spotřební daň z meziproduktů se vypočítává podle počtu hektolitrů hotového výrobku.

Spotřební daň z lihu

Evropská Komise (2016d) říká, že pod pojmem líc se rozumějí všechny výrobky, jejichž skutečný obsah alkoholu přesahuje 1,2 % (kódů KN 2207 a 2208), a to i tehdy, jsou-li tyto výrobky součástí výrobku, který spadá do jiné kapitoly kombinované nomenklatury. Dále výrobky kódů KN 2204, 2205 a 2206, jejichž skutečný obsah alkoholu přesahuje 22 % a výrobky, které obsahují pitné lihoviny, ať v roztoku nebo jinak. Spotřební daň z lihu se stanoví z hektolitrů čistého alkoholu o teplotě 20 °C a vypočítává se podle počtu hektolitrů čistého alkoholu. Členské státy uplatňují stejnou daňovou sazbu na všechny výrobky podléhající dani z lihu.

Zvláštní pravidla

Evropská Komise (2016d) dále doplňuje, že pro některé produkty, na které se vztahuje spotřební daň, jako např. alkohol a tabákové výrobky existují zvláštní pravidla. Pokud soukromá osoba produkt zakoupí v jednom členském státu a odveze ho do jiného členského státu, uplatní se zásada, že v zemi určení za zboží nemusí platit spotřební daně. Tato zásada lze uplatnit pouze, pokud je zboží určeno pro vlastní potřebu cestujícího a je přepravováno daným cestujícím. Při určování, zda jsou tyto výrobky pro vlastní potřebu cestujících, musí členské státy zohlednit všechny relevantní faktory, např. množství zboží. Orientační maximální množství by mělo být alespoň:

Tabákové výrobky - cigarety: 800 ks, doutníky: 200 ks, doutníčky (doutníky o hmotnosti nejvýše 3g na kus): 400 ks, , kuřácký tabák: 1,0 kg.

Alkoholické nápoje - lihoviny: 10 l, meziprodukty: 20 l, víno (z nich nejvýše 60 l šumivých): 90 l, pivo: 110 l

Evropská Komise (2016d) doplňuje, že v některých případech je výše spotřební daně odvozena od sazeb jiné země. Jedná se např. o území výsostných oblastí Spojeného království Akrotiri a Dhekelia. Zde platí u spotřební daně sazby kyperské. Na území Ostrova Man (britské korunní závislé území) platí sazby Spojeného království.

2.7 Stínová ekonomika na trhu s tabákem

CETA (2015) uvádí, že větší část trhu s tabákem patří do sféry legálního obchodu, každopádně nezanedbatelná část spadá do stínové ekonomiky. Přesné měření rozsahu stínové ekonomiky na trhu s tabákem je nemožné a lze ho pouze odhadovat. Dle dostupných odhadů je přibližně 10% celosvětového obchodu určitým způsobem nelegální. Do stínové ekonomiky na trhu s tabákem patří veškeré aktivity od administrativních přestupků až po trestné činy. Hlavními činnostmi v rámci stínové ekonomiky v této oblasti jsou pašování, výroba a prodej padělaných či neoznačených cigaret a tabáků nebo neplacení správních poplatků a daní.

Stínovou ekonomiku na trhu s tabákem lze rozdělit do **kategorií činností** – pašování a nedovolená výroba. Pašování představuje nelegální přeshraniční přechod zboží, např. organizované zasílání značného objemu, drobné mravenčí pašování (jednotlivci převážejí tabákové výrobky pro vlastní spotřebu). Motivacemi jsou cenový rozdíl mezi destinacemi, mezi nimiž jsou produkty pašovány, vyhnutí se placení daní a v případě následného prodeje i vyhnutí se ostatním daním. Nedovolenou výrobou se rozumí porušení produkce (nejčastěji výroba bez potřebné licence). Patří zde i padělání a výroba neoznačených cigaret (např. bez varování o škodlivosti cigaret).

2.7.1 Příčiny stínové ekonomiky na trhu s tabákem

Obecným předpokladem dle CETA (2015) je, že ilegální trh s tabákem bude více rozšířen v zemích s celkově rozvinutou stínovou ekonomikou a korupcí (ve srovnání se stínovou ekonomikou na trhu s alkoholem je však tento vztah slabší). Dále lze předpokládat, i přes relativně neelastickou poptávku tu tabákových výrobků, že se spotřebitelé do určité míry přizpůsobí cenám (především mladiství, jejich poptávka je cenově elastičtější). Spotřebitelé čelící vysokým cenám jsou spíše motivováni hledat alternativní zdroj tabákových

výrobků na ilegálním trhu. Rozdíl mezi relativní cenou danou náklady a konečnou cenou danou zdaněním (především spotřební daně a DPH) dává příležitost pro vznik ilegálního trhu. Čím větší je tento rozdíl, tím lze předpokládat větší rozšířenost ilegálního trhu. Příčinou stínové ekonomiky na trhu s tabákem může být také kombinace vysokých cen a dostupnost levných alternativ v sousedních zemích.

2.7.2 Spotřební daně u tabákových výrobků

Evropská Komise (2016a) uvádí, že Směrnice Rady 2011/64/EU o struktuře a sazbách spotřební daně z tabákových výrobků, stanovuje obecné zásady harmonizace, struktury a sazeb spotřební daně, kterou členské státy uvalují na tabákové výrobky. Pro účely této směrnice je nutno vymezit následující pojmy.

Cigarety - tabákové smotky určené ke kouření v daném stavu a které se nepovažují za doutníky nebo doutníčky; tabákové smotky, které se jednoduchým neprůmyslovým postupem vkládají do dutinek z cigaretového papíru; tabákové smotky, které se jednoduchým neprůmyslovým postupem balí do cigaretového papíru.

Doutníky nebo doutníčky – výrobky, které lze v nezměněném stavu kouřit a s ohledem na své vlastnosti a očekávání běžného spotřebitele jsou určeny výhradně ke kouření v nezměněném stavu. Jedná se o tabákové smotky s krycím listem ze surového tabáku; tabákové smotky naplněné trhanou tabákovou směsí, s krycím listem v obvyklé barvě doutníku z rekonstituovaného tabáku, jenž kryje celý výrobek, případně i filtr, avšak nikoli náustek v případě doutníků s náustkem, činí-li jejich jednotková hmotnost bez filtru nebo náustku nejméně 2,3 g a nejvýše 10 g a je-li obvod nejméně jedné třetiny délky alespoň 34 mm. Za doutníky a doutníčky se považují rovněž výrobky skládající se částečně z jiných látek než z tabáku.

Tabák ke kouření - řezaný nebo jinak dělený tabák (např. kroucený či lisovaný do desek) vhodný ke kouření bez dalšího průmyslového zpracování; tabákový odpad (např. zbytky z tabákových listů) dodaný k maloobchodnímu prodeji, který je možné kouřit.

Jemně řezaný tabák k ruční výrobě cigaret - tabák ke kouření, v němž je více než 25 % váhy tabákových částic užších než 1,5 mm. Dále zde patří také tabák ke kouření, v němž je více než 25 % váhy tabákových částic o šířce 1,5 mm nebo větší a který se prodával nebo byl určen k prodeji pro ruční výrobu cigaret.

Evropská Komise (2016a) dále uvádí, že cigarety vyráběné v EU i dovážené z třetích zemí podléhají valorické spotřební dani a specifické spotřební dani. Valorická spotřební daň se vypočítává z nejvyšší maloobchodní prodejní ceny (včetně cla), specifická daň se vypočítává na jednotku výrobku. Celková spotřební daň z cigaret činí nejméně 60 % vážené průměrné maloobchodní prodejní ceny cigaret propuštěných ke spotřebě. Tato daň nesmí být nižší než 90 EUR z 1 000 kusů cigaret bez ohledu na váženou průměrnou maloobchodní prodejní cenu. Pro dosažení požadované úrovně se Bulharsku, Maďarsku, Polsku, Rumunsku a dalším zemím povoluje přechodné období do 31. prosince 2017. Pro účely výpočtu výše celkové spotřební daně Komise jednou ročně zveřejní hodnotu eura v národních měnách.

2.8 Stínová ekonomika v kontextu daňových úniků

Jak již bylo vysvětleno výše, jednou z hlavních motivací pro výkon činností ve stínové ekonomice je snížení daňové zátěže. Pro přiblížení škody, která státu vzniká v důsledku rozmachu stínové ekonomiky, je nutné ji zasadit do kontextu státního rozpočtu. Největší položkou daňových příjmů jsou příspěvky na sociální zabezpečení, především důchodové pojištění (viz. kapitola 2.5 Stínová ekonomika na trhu práce). Druhou největší položkou daňových příjmů jsou daně ze zboží a služeb, především DPH. V této kapitole je pozornost věnována daňovým únikům na DPH.

2.8.1 Daňový podvod, daňový únik

Evropská Komise (2013) definuje daňový podvod jako druh záměrného vyhýbání se dani, který je obecně trestný podle trestního práva. Zahrnuje situace, kdy jsou úmyslně podávána nepravdivá přiznání nebo předkládány zfalšované dokumenty. Daňové úniky obecně zahrnují nelegální postupy, kdy se daňová povinnost skrývá nebo ignoruje, tj. daňový poplatník zaplatí nižší daň, než je ze zákona povinen, protože daňovým úřadům zatají příjmy či informace.

2.8.2 Metody podvodů na daních

Podle CETA (2015) existuje mnoho metod samotných podvodů na daních a často dochází k jejich kombinacím. K nejběžnějším patří kolotočové obchody a podvody prostřednictvím tzv. bílých koní.

Základem **kolotočových obchodů** je systém vrácení DPH, jenž byl zaveden v EU. Důvodem zavedení bylo, aby obchodníci nebyli nuceni znovu danit zboží, za které již zaplatili DPH v jiném členském státě. Podstatou kolotočových obchodů je chybějící obchodník, který má povinnost odvést DPH za zboží při přeshraniční transakci v rámci EU. V jedné z transakcí v sérii obchodů není DPH odvedena a povinný subjekt nelze dohledat. Průběh kolotočového obchodu: Chybějící obchodník objedná zboží z jiné členské země EU bez DPH a prodá ho obchodníkovi ve svém státě za cenu s DPH. Místo odvodu DPH finančnímu úřadu se rozdíl na DPH snaží ukrýt tak, aby nebyl nalezen v případě odhalení podvodu. Přes obchodníka se zboží dostává zpět přes hranici k dodavateli a obchodník uplatní vrácení DPH. Stát vrátí částku, kterou by měl obdržet od chybějícího obchodníka. Celý proces probíhá přes mnoho dalších mezičlánků, jelikož by v této podobě došlo pravděpodobně k rychlému odhalení podvodu. Díky mezičlánkům dochází k prodloužení vzdálenosti mezi chybějícím obchodníkem a obchodníkem, jenž nárokuje DPH, za účelem nemožnosti prokázání koordinované akce spojené s nelegálním obohacením. Transakce mohou probíhat také pouze účetně (bez přechodu zboží přes hranice i bez převodu peněz mezi subjekty). Lze tedy použít i neexistující zboží.

Podstatou tzv. **bílých koní** je provedení legální transakce a přesunutí daňové povinnosti na další osobu, tzv. bílého koně. Bílý kůň je subjekt, který přebírá legální odpovědnost za transakci, z níž má hlavní prospěch třetí osoba. V případě, že daňový úřad začne s vymáháním dlužné částky, dostává se k odpovědné osobě, která však nemá jak zaplatit. Bílými koňmi jsou často např. snadno vydíratelní lidé, duševně nemocní, staří či nemajetní lidé, aj. Bílý kůň je do transakce donucen nátlakem nebo je mu slíbena odměna za figurování v transakci. V případě odhalení podvodu je nutné prokázání viny třetí osoby, což znesnadňuje rozkrytí celé transakce. Tento typ podvodu bývá často součástí kolotočových obchodů.

Další metodou daňových úniků u především menších podnikatelských subjektů je **transakce bez daňového dokladu**. Zákazník zaplatí částku bez DPH a ta není odvedena nebo zaplatí částku včetně DPH, přičemž ji neodvede dodavatel. Tento postup je běžný např. v sektoru drobných služeb. Jinými možnostmi daňových úniků jsou např. klasifikace zboží či služeb do nesprávných (snížených) daňových sazeb, zahrnutí fiktivních faktur do účetnictví, zvyšování nákladů nákupu pro vlastní spotřebu, aj.

2.8.3 Dopady daňových podvodů a úniků

Evropská Komise (2013) dále doplňuje, že daňové podvody a úniky omezují schopnost členských států získávat příjmy a provádět hospodářskou politiku. Dále také ohrožují spravedlivost a rovné zacházení. Daňové zatížení by proto mělo být rozloženo rovnoměrně, tak aby veškeré subjekty (řadoví pracovníci, nadnárodní společnosti, aj.) využívající výhod jednotného trhu spravedlivě přispívali do veřejných financí. Spravedlivost a rovné zacházení znamenají také vytvoření lepších a spravedlivějších systémů zdanění.

2.8.4 DPH

Evropská Komise (2016a) tvrdí, že u subjektů, jejichž podnik má sídlo v EU, podléhá dani z přidané hodnoty (DPH) většina zboží a služeb, které dodává či pořizuje (s výjimkou vývozu do zemí mimo EU). Základní pravidla o DPH, která se uplatňují v EU jsou uvedena ve Směrnici Rady 2006/112/ES o společném systému DPH. Dle této směrnice platí pro členské země EU zásada, že se na zboží a služby uplatňuje všeobecná daň ze spotřeby v přesném poměru k ceně zboží a služeb (bez ohledu na počet plnění uskutečněných ve výrobním a distribučním procesu před stupněm, ve kterém je daň uplatněna). Každé plnění podléhá DPH vypočítané z ceny zboží nebo služeb podle sazeb platných pro toto zboží nebo tuto službu po odpočtu daně, kterou byly přímo zatíženy jednotlivé nákladové prvky tvořící cenu. DPH se platí v každé fázi výrobního procesu, včetně při prodeji konečnému spotřebiteli. Konkrétní uplatnění DPH se v jednotlivých zemích EU může lišit.

CETA (2015) uvádí, že daňové úniky na DPH jsou v posledních letech v EU identifikovány jako obzvláště rozsáhlé a problematické. Potenciální daňové úniky na DPH mohou mít výrazný vliv na příjmy státního rozpočtu. Podstatou DPH je výběr příslušné sazby na každém stupni transformace výrobku nebo služby od prvotního vzniku až k dodání koncovému zákazníkovi ke spotřebě. Prodávající platí při prodeji DPH a současně má nárok na vrácení DPH, kterou on sám zaplatil při nákupu vstupů. Právě rozdíl mezi DPH na vstupu a výstupu je klíčovou příležitostí pro daňové úniky.

Vyměření DPH

Evropská Komise (2016a) uvádí, že subjekty ekonomicky činné se obvykle musí zaregistrovat u správce daně toho státu EU, kde má sídlo. Tyto subjekty účtují DPH svým

zákazníkům a tu přiznávají správci daně. Dodávky zboží a poskytnutí služeb, na které se DPH vztahuje, se označují jako zdanitelná plnění.

Osoby povinné k dani

Evropská Komise (2016a) tvrdí, že osoba povinná k dani je jakákoliv osoba, která na jakémkoli místě vykonává samostatně ekonomickou činnost (bez ohledu na účel či výsledky této činnosti). Ekonomickou činností se rozumí veškerá činnost subjektů (např. výrobci, obchodníci, aj.).

2.9 Specifikace vybraných zemí

Následující podkapitoly obsahují stručnou charakteristiku jednotlivých zemí z ekonomického hlediska (historie, současnost). Společnou vlastností vybraných zemí je reálný fakt, že nejsou členy eurozóny.

Bulharsko

CzechTrade (2014) uvádí, že po zhroucení RVHP a zavedení volného trhu, se hospodářství Bulharska drasticky propadlo. Důvodem bylo především to, že původní hospodářská struktura země byla orientována tak, aby fungoval zahraniční obchod se SSSR. Dalším důvodem bylo uvalení sankcí na země jako např. Irák, kam Bulharsko vyváželo velkou část své produkce. První známky ekonomického růstu se objevily v letech 1994 a 1995. Největším problémem však byla inflace (v roce 1994 dosáhla 122 %). Nutná byla restrukturalizace, proto byl sestaven plán proreformních sil, které se dostaly k moci. Leva byla připoutána k marce (později k euru), což přispělo ke stabilizaci hospodářství. Na počátku 21. století se podařilo (avšak za cenu deficitních rozpočtů) zvýšit ekonomický růst, kterému pomohl také vstup Bulharska do EU v roce 2007.

The Heritage Foundation (2016) Bulharsko je průmyslově-zemědělský stát. Zdejší ekonomika patří k nejslabším v rámci EU a přijetí eura je nepravděpodobné. V současné době probíhají v zemi snahy zastavit proces privatizace. Politická nestabilita brání hospodářským reformám a snahám o snížení veřejné korupce, která je vážným problémem v zemi. V posledních letech zde několikrát zasahovaly instituce EU kvůli obavám o podvody v oblasti energetiky (nedovolené tajné dohody). Zkorumpovaná a nekonzistentní veřejná správa, slabé soudnictví a organizovaný zločin omezují ekonomické vyhlídky Bulharska. Vlastnická práva

nejdou dobře chráněna. Pracovně právní předpisy jsou flexibilní. Nejvýznamnějšími odvětvími jsou cestovní ruch (památky, mořské pobřeží), informační technologie, telekomunikace, zemědělství a farmacie.

Česká republika

Jenerálová (2011) uvádí, že území dnešní České republiky bylo na počátku minulého století jednou z hospodářsky nejrozvinutějších částí Evropy, kde byl vyprodukován téměř veškerý průmysl Rakouska – Uherska (70 %). Po vzniku Československa v roce 1918 se za prvních 20 let existence dostávala ekonomika mezi 10 nejvyspělejších ve světě. Sklářský, obuvnický a textilní průmysl byly na špičkové světové úrovni. Rovněž se rozvíjel průmysl strojařský, energetický a elektrotechnický. Po rozpadu bývalého SSSR ztratila země odbytiště pro své strojírenské výrobky a docházelo k omezování těžkého strojírenství, těžby černého a hnědého uhlí. To mělo za následek enormní nezaměstnanost v určitých regionech. Vlivem strukturálních změn v průmyslu se změnilo obchodní spojení se světem, země začala usilovat o získání obchodních partnerů i mezi vyspělými světovými ekonomikami. Při privatizaci nebyl vybudován dostatečný právní rámec etického jednání a česká ekonomika vstoupilo ve 2. pol. 90. let do recese. V následujících letech, se záměrem stimulovat ekonomiku, nabídla ČR významné investiční pobídky a výhody pro zahraniční investory. Vstup ČR do EU v roce 2004 znamenal celkové zlepšení mezinárodního postavení, možnost zlepšení ekonomické výkonnosti, větší příliv zahraničních investic, apod.

The Heritage Foundation (2016) uvádí, že v současné době patří ČR mezi vyspělé země a vykazuje nejstabilnější a nejvíce prosperující ekonomiku ze všech postkomunistických zemí. Řadí se také mezi nejrozvinutější ekonomiky světa. Sektor služeb (např. turismus) přispívá cca 60% k HDP. Průmysl je zaměřen především na hutnictví, strojírenství, motorová vozidla, elektroniku, aj. a tvoří cca 38% HDP. ČR se potýká s vysokými rozpočtovými deficity a rostoucím státním dluhem (neúměrné tempo růstu), nedokončenou privatizací některých státních podniků, nedokončenými změnami v zákonodárství a soudnictví. Možný termín přijetí eura je odhadován na rok 2020.

Dánsko

The Danish Embassy (2015) tvrdí, že Dánsko zažívalo vysoký hospodářský růst až do první ropné krize. Nezaměstnanost se pohybovala pod 3 % do začátku roku 1970, od roku 1973 – 1990 však narůstala. K poklesu začalo docházet díky aktivní politice na trhu

práce (školení, nabídky pracovních míst, kvalifikace, aj.) V roce 1973 se Dánsko stalo členem EU. Liberalizace finančních trhů a technologického vývoje vytvořila živnou půdu pro silný nárůst zaměstnanosti ve druhé polovině 1980.

The Heritage Foundation (2016) Dánsko je jednou z nejsilnějších ekonomik v Evropě a patří mezi státy s moderním tržním hospodářstvím. Vyznačuje se vysokou životní úrovní, stabilní měnou, nízkými úrokovými sazbami, nízkou inflací, atraktivním makroekonomickým prostředím, řadou daňových výhod, vysokou úrovní produktivity aj. Dánský pracovní trh funguje především na dohodách mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem (v jiných zemích většinou fungují na základě právních předpisů). Dohody zahrnují oblasti jako např. minimální mzda, pracovní doba, aj. Země je jedním z nejsilnějších zastánců liberalizace obchodu. Dánský sociálně demokratický model je vzorem mnoha zemí.

The Heritage Foundation (2016) říká, že dánská ekonomika těží z vysokého stupně účinnosti regulací. Politiky otevřeného trhu podporují flexibilitu a konkurenceschopnost této země. Ekonomika Dánska je značně závislá na zahraničním obchodu. Dopady hospodářské krize způsobily v Dánsku pomalý hospodářský růst. V současné době vláda zvažuje návrhy s cílem přiblížit se bezhotovostní ekonomice. Míra korupce je zde obecně velmi nízká. V roce 2014 se Dánsko umístilo na prvním místě v Indexu vnímání korupce (sledováno bylo 175 zemí). Dánsko se vyznačuje spravedlivým a nezávislým soudním systémem, silnou ochranou vlastnických práv.

Chorvatsko

The Heritage Foundation (2016) uvádí, že chorvatská ekonomika utrpěla během válečného konfliktu (1991-1995) se Srbskem a Bosnou. Došlo k finančnímu vyčerpání země a vyhnutí se zahraničním investicím. K oživení ekonomiky došlo po válce, především prostřednictvím rozvoje turistiky (příchod zahraničních měn). Globální ekonomická krize a přílišné spoléhání na cestovní ruch způsobilo snížení tempa ekonomického růstu.

CzechTrade (2014) Současná chorvatská ekonomika je v rámci Evropy středně rozvinutá. Na ekonomickém růstu se značně podílí spotřeba domácností a snadná dostupnost úvěrů. Chorvatsko se vyznačuje pomalým tempem privatizace, vysokým zadlužením, slabou exportní základnou a vysokou nezaměstnaností. Turismus je jedním z nejdůležitějších zdrojů příjmů.

Polsko

The Heritage Foundation (2016) uvádí, že v 80. letech se polská ekonomika nacházela v krizi, a to v důsledku neefektivity plánované ekonomiky. Komunistický režim si půjčoval spoustu peněz od západních zemí, které však nedokázal splatit. Po pádu komunismu nastal v Polsku silný nepřetržitý růst. V období od roku 1989 až 2007 narostla polská ekonomika o 177 % (největší růst ze všech zemí střední a východní Evropy). Během světové finanční krize v letech 2008-2009 si Polsko jako jediné zachovalo růst ekonomiky. Po zavedení tržního hospodářství se však prohloubila ekonomická nerovnost mezi regiony Polska. Přejít na ekonomiku volného trhu byl usnadněn díky strukturálním reformám a pulzujícím soukromému sektoru. Otevřenost globálnímu obchodu a účinný regulační systém povzbudily dynamický hospodářský rozmach.

CzechTrade (2014) Polsko je průmyslově zemědělský stát s významnou těžbou nerostných surovin. Hlavními průmyslovými odvětvími jsou zde automobilový průmysl, letectví, farmaceutika aj. Soukromý sektor tvoří 2/3 HDP. Případy korupčních jednání mají klesající tendenci. Polsko patří k vyspělým státům bývalého sovětského bloku s vysokým Indexem lidského rozvoje.

Maďarsko

CSAS (2014) uvádí, že již v dobách vzniku Maďarska v roce 1918 se ekonomika propadla do krize. Důvodem bylo odtržení pohraničních území a zpřetrhání dlouholetých vazeb mezi centrem státu a jeho okraji, bohatými na suroviny. Krize 20. a 30. let se projevila např. pádem domácí měny. V období 1945-1946 byla v zemi dosažena nejvyšší míra inflace v dějinách Maďarska. Dopad hyperinflace byl zastaven až měnovou reformou v roce 1946. Po roce 1945 se Maďarsko začalo začleňovat do východních struktur, vázat svoji ekonomiku na SSSR, vláda podporovala industrializaci a do jisté omezené míry fungoval trh (gulášový socialismus). Díky tomu země dosahovala jednu z nejvyšších životních úrovní v celé RVHP. Po této době nastaly problémy v zemi (zemědělství, průmysl, zastarávání technologií, aj.) a začal se zvyšovat státní dluh. Díky privatizaci v roce 1995 byl pomalu nastartován ekonomický růst, situaci zlepšil také vstup země do EU v roce 2004. Následně se však situace zhoršila kvůli zadlužování vlády a zastavení důležitých reforem, problémy se plně projevíly během finanční krize na přelomu let 2008 a 2009. Mezi následky patřily např. vysoká nezaměstnanost, zastavení ekonomického růstu, zadlužování, odliv investorů, aj.

The Heritage Foundation (2016) uvádí, že Maďarsko patří ke státům nejvíce postižených světovou hospodářskou krizí, především z důvodu vysokého státního dluhu. Maďarská ekonomika se nachází ve vážném stavu, země je na pokraji státního bankrotu a důsledky života na dluh pociťují všechny vrstvy obyvatel. Objem veřejného dluhu je sice stabilizovaný, ale na úrovni okolo 80%. Dlouhodobě zde fungují štědré investiční pobídky. Vláda uvažuje o rychlém vstupu do eurozóny, od které si slibuje zastavení ekonomického propadu a stabilní měnu.

Spojené království

Czechtrade (2014) tvrdí, že Spojené království bylo první zemí na světě, ve které došlo k průmyslové revoluci (18.století). Do 80.let 20.století tvořila průmyslová odvětví (např. textilní průmysl, těžké strojírenství, stavba lodí, aj.) páteř celého hospodářství. V 80. letech byla většina podniků privatizována. Země je členem EU od roku 1973 a v případě vstupu do eurozóny si vyjednala tzv. „opt-out“ při přijímání eura. Což znamená, že není zavázána přijmout jednotnou evropskou měnu. Po největší krizi od 2.sv.v. došlo po nástupu nové vlády v roce 2010 k řadě opatření směřujících ke konsolidaci alarmujících dluhů a větší flexibilitě britské ekonomiky, tak, aby trhy práce i zboží byly pružnější a podporovaly obchodování.

The Heritage Foundation (2016) uvádí, že Spojené království je druhou největší ekonomikou Evropy po Německu (pátou nejsilnější ekonomikou ve světě dle měny a šestou dle parity kupní síly). Je to jedna z nejsilnějších ekonomik EU s ohledem na inflaci, nezaměstnanost a úrokové sazby. Spojené království patří mezi nejvíce globalizované země. Zasahování státu do ekonomiky je velmi nízké a neustále se zmenšuje. Ekonomika Spojeného království záleží více než jakákoliv jiná evropská země na službách, především finančních. Ty tvoří 76% HDP. Průmysl vytváří pouze 13% HDP, nicméně v posledních letech začal růst a je tažen především průmyslem automobilovým a leteckým, který je v celkovém objemu 2. největší na světě po USA. Nicméně britská ekonomika má nejvyšší míru nerovnosti příjmů v porovnání s ostatními evropskými státy a má třetí největší deficit platební bilance.

Švédsko

Jírovec (2007) uvádí, že v průběhu 80. let se švédská ekonomika vyvíjela podobně jako ekonomiky ostatních západoevropských zemí, rozdílem byla např. nízká míra nezaměstnanosti. Období 1990-1993 znamenalo pro švédskou ekonomiku nejhorší recesi

od 30. let. (pokleslo HDP, pracovní příležitosti, zaměstnanost, došlo k zhoršení veřejných financí, aj.). Po recesi zažila ekonomika oživení. Od poloviny 90.let prošla švédská ekonomika řadou významných změn, které se projeví v kladných ukazatelích ekonomického růstu, a to především díky vládnímu financování, zavedení nízko-inflační politiky a investování do vzdělání a podnikání. Jako perspektivní odvětví se ukázaly telekomunikace a průmysl informačních technologií, ve kterých se Švédsko řadí mezi světové špičky. Do EU Švédsko vstoupilo v roce 1995 (v roce 1960 patřilo k zakládajícím členům Evropského sdružení volného obchodu).

The Heritage Foundation (2016) říká, že Švédsko je jednou z nejvyspělejších zemí světa s velmi vysokou životní úrovní a tradičně silným sociálním systémem. Vyznačuje se nízkou mírou korupce, vysokými daněmi, kvalitním státním aparátem a dalšími přednostmi, díky kterým je ostatním státům považován za vzor. Naopak země má i několik problémů, např. velkorysé sociální výdaje lákají k mohutnému využívání, aj. Za rizikový faktor švédské ekonomiky je považováno vysoké zadlužení domácností, která začátkem roku 2015 dosáhla nejvyšší úrovně za posledních 30. let a stále rostoucí ceny na trhu s nemovitostmi. Švédsko nemá žádné časové rozvržení na přijetí eura.

Rumunsko

Neira (2009), uvádí, že Rumunsko bylo jednou z chudších zemí RVHP a dodnes patří mezi méně rozvinuté evropské země. Dlouholetá autoritativní vláda Nicolae Ceausesca v období 1967-1989 naprosto znemožnila rozvoj rumunské ekonomiky. V těchto letech prudce rostla zahraniční zadluženost, životní úroveň začala klesat, propukaly dělnické nepokoje, apod. Po pádu komunismu v roce 1989 byla rumunská ekonomika a především průmysl velmi zastaralý a neschopný z větší části zásobovat rumunský trh. Po rozpadu východního bloku se rumunská ekonomika prakticky sesypala. V roce 2007 vstoupilo Rumunsko do EU, nestalo se však jejím rovnoprávným členem (i když dosáhlo velkého pokroku ve všech oblastech, nedosahovalo parametrů, které Evropská komise vyžadovala). Země vstoupila do EU současně se zavedením doprovodných opatření (např. kontrola v oblasti justice a boje proti korupci, zvláštní ochranná doložka týkající se vnitřního trhu, aj.). Díky vstupu do EU a zahraničním investicím začalo docházet k růstu HDP.

The Heritage Foundation (2016) Rumunsko je státem, který je v rámci celé EU nejvíce závislý na zemědělství. V daném odvětví působí téměř 31% ekonomicky aktivního

obyvatelstva. Hospodářské výsledky tedy úzce souvisí s klimatickými podmínkami. Mezi zeměmi EU je rumunské HDP na obyvatele druhé nejnižší (po Bulharsku). V EU patří Rumunsko mezi země s nejnižšími náklady na pracovní sílu. V minulých letech měla země problémy s vysokou inflací, v současné době se pohybuje pod 1 procentem. Pro Rumunsko je klíčový zpracovatelský průmysl (výroba automobilů a dílů).

3. Možnosti měření stínové ekonomiky

V této kapitole jsou uvedeny metody, pomocí kterých lze změřit (odhadnout) velikost stínové ekonomiky a jednotlivých vybraných subsystémů stínové ekonomiky.

Fenstein (1999) zastává názor, že měření rozsahu stínové ekonomiky představuje velkou metodologickou výzvu, jelikož je obtížné o této problematice získat přesné informace. Částečně je to dáno tím, že subjekty, které jsou zapojeny do těchto aktivit, si nepřejí být identifikovány a často se aktivně vyhýbají odhalení a částečně charakterem aktivit majících ze své přirozenosti tendenci negenerovat žádné ekonomické, účetní, právní, aj. záznamy.

Fassmann (2002) říká, že odhady a mezinárodní srovnání výsledků odhadů stínové ekonomiky (mezi státy či pouze na úrovni jedné země) nejsou jednoduché a často se liší.

Hlavní důvody diskrepancí:

- 1) Různí autoři při odhadech vycházejí z různě definované stínové ekonomiky.
- 2) Různí autoři používají různé metody odhadů.
- 3) Kvantitativní odchylky v odhadech mohou souviset s rozdílným matematickým vyjádřením výsledků.
- 4) Odhady různých autorů pocházejí z různých časových období (popř. využití různě kvalitních datových souborů).

Schneider (2014) uvádí, že aktivity ve stínové ekonomice jsou ze své podstaty skryty, a proto je jejich přesné měření obtížné. Existuje mnoho odlišných přístupů k měření stínové ekonomiky a všechny jsou spojeny s různými problémy. Metody lze seskupit do tří kategorií – přímé, nepřímé a modelové. Přímé a nepřímé metody patří mezi metody odhadů používané v tržních ekonomikách (klasické metody).

3.1 Přímé metody

Schneider (2014) popisuje přímé metody jako mikroekonomické odhady založené na **výběrových šetřeních** (dotazníky, daňové audity). U těchto metod lze očekávat podhodnocené odhady velikosti stínové ekonomiky, které jsou v případě dotazníků způsobeny neochotou respondentů pravdivě odpovídat na otázky ohledně jejich činnosti ve stínové

ekonomice nebo nevhodnou formulací dotazníků. U daňových auditů lze postihnout pouze registrované subjekty, odhad je schopen zachytit pouze část činností ve skryté ekonomice.

Fassmann (2007) dále doplňuje, že výběrová řízení, jakožto jeden ze způsobů, jakým lze získat velkou část informací o stínové ekonomice, se používají ke zkoumání stínové ekonomiky jako celku poměrně omezeně. Nejčastějšími důvody omezeného zkoumání jsou problémy technické, organizační a obsahové. Např. je velmi obtížné určit, zda se podaří do průzkumu zahrnout celý rozsah jevu (otázky související s detailní definicí zkoumaného jevu). Dalším důvodem je strach výzkumníků z obdržení nesprávných odpovědí (respondenti mají totiž „přímý zájem na mlčenlivosti o citlivých detailech“). Výběrová šetření se proto více používají pro kvalitativní průzkumy určitých segmentů stínové ekonomiky nebo chování určitých sociálních skupin. Tyto průzkumy mohou být užitečnými indikátory na mikroekonomické úrovni, jejich zobecnění je složitější. Důležitost výsledků těchto průzkumů by měla být přímo úměrná velikosti použitého vzorku, stylu postavení otázek a zaručení anonymity.

Fassmann (2007) uvádí, že v případě metod zabývajících se **sledováním daňových úniků** (metody fiskální) jsou údaje získávány prostřednictvím daňových úřadů. Z těchto údajů týkajících se určité části populace (prakticky se jedná o výsledky namátkových kontrol daňových poplatníků) se vykonstruuje model daňového úniku či podvodu, který je následně zevšeobecněn na zbytek země. Vznikne tak celkový rozsah daňových úniků nebo aktivit stínové ekonomiky. Výhodou této metody je především určitá přesnost, naopak nevýhodou jsou úvahy daňových úřadů a jejich kompetencí (výsledky vychází čistě z jejich zkušeností). Prakticky tato metoda neposkytuje ani obraz o skutečných daňových únicích ani reprezentativní soubor osob, které se dopouštějí daňového úniku. Např. činnost podniku, který funguje bez řádné celkové registrace této metodě uniká. Bez znalosti skutečného rozdělení různých aktivit ve stínové ekonomice je v praxi nemožné zjistit rozsah průměrné ztrát na dani. Získaná data mají proto malou vypovídací schopnost o rozsahu stínové ekonomiky a jejím vývoji v čase.

3.2 Nepřímé metody

Schneider (2014) definuje nepřímé metody jako rozšířenější metody založené na makroekonomických indikátorech (metoda trhu práce, monetární metody, metody založené na měření fyzických vstupů).

Metoda trhu práce vychází z rozdílu mezi skutečnou a oficiální aktivitou na trhu práce. Předpokladem je zde konstantní skutečná míra ekonomické aktivity. Pokles oficiální aktivity indikuje větší aktivitu ve stínové ekonomice. Tato metoda má však řadu problémů, např. schopnost zachytit pouze omezenou část stínové ekonomiky nebo předpoklad, že pokles oficiální aktivity je dán pouze růstem stínové ekonomiky.

Metody monetární (metoda transakční, metoda poptávky po peněžních zůstatcích) vychází z předpokladu, že činnost ve stínové ekonomice je obvykle založena na hotovostních transakcích. U monetárních metod jsou problematické především zjednodušující předpoklady. V případě metody poptávky po peněžních zůstatcích je problémem předpoklad stejné rychlosti obratu peněz ve stínové a oficiální ekonomice, růst poptávky lze přičíst i jiným faktorům než jen aktivitám ve stínové ekonomice, dále předpoklad základního roku s neexistující stínovou ekonomikou a také je nepravděpodobné, že všechny transakce ve stínové ekonomice probíhají v hotovosti.

Metody založené na měření fyzických vstupů předpokládají, že skutečnou ekonomickou aktivitu lze aproximovat pomocí spotřeby elektrické energie. Na základě srovnání s oficiálním odhadem ekonomické aktivity lze následně získat odhad velikosti stínové ekonomiky. U této metody je problémem nevyžadování velké spotřeby elektrické energie u všech činností ve stínové ekonomice a nebrání v potaz změny poměru mezi fyzickými vstupy a objemem produkce v důsledku technologického vývoje. Tato metoda je schopna zachytit pouze změny ve stínové ekonomice (pro výpočet velikosti stínové ekonomiky je nutné zvolit referenční odhad, což může být také zdrojem problémů).

Fassmann (2007) uvádí, že souhrnnou charakteristikou nepřímých metod je, že sledují stopy zanechané stínovou ekonomikou ve formální ekonomice. Mezi tyto metody patří např. metody rozporů či vícefaktorové kombinované metody.

Fassmann (2007) říká, že **metody rozporů** jsou obecně považovány za jedny z nejintuitivnějších. Jsou založeny na hypotéze, že je sice obtížné odhalit stínové činnosti, avšak příjmy vzešlé z těchto činností budou jednou vydány a zhodnoceny. Nejčastěji je tato metoda aplikována při měření diferencí mezi příjmy a výdaji na národohospodářské úrovni v rámci analýzy národních účtů nebo na základě průzkumů rodinných rozpočtů. Vzniklé difference jsou měřítkem stínové ekonomiky. Dalšími variantami aplikace metody rozporů jsou sledování difference mezi HDP propočtených z příjmů přihlášených ke zdanění a mezi HDP získaných na bázi národních účtů a tzv. metoda výdajů k měření neregistrované ekonomiky.

Měření diferencí mezi příjmy a výdaji na národohospodářské úrovni (analýzy národních účtů, průzkumy rodinných rozpočtů) - metody rozporů pracují s předpokladem, že zachycené příjmy ve statistikách jsou podceněny o příjmy ze stínové ekonomiky, zatímco nákupy (opírající se o tyto příjmy) jsou z větší části zaregistrovány oficiální ekonomikou. Realizace této metody je obtížná, jelikož předpokládá, že stínová ekonomika je přímo spojena s oficiální ekonomikou prostřednictvím výdajů (výdaje rodinných rozpočtů nebo se stranou užití HDP) a že většina rozdílů mezi příjmy a výdaji pramení z existence stínové ekonomiky. Tento předpoklad je však rozporuplný, jelikož v realitě jsou vazby mezi stínovými příjmy a oficiálními výdaji složitější (hledisko časové i věcné). Mezi obecné výhrady patří např. řada stínových i oficiálních příjmů se může opětovně realizovat stínovými kanály, lze postihnout pouze jeden aspekt stínové ekonomiky – příjem. Výhrady metodicko-statistické jsou např. volba statistické konvence – jedná se o to, že existují příjmy či přesně identifikovatelné výdaje, které normálně nejsou součástí zkoumání v rámci národních účtů, zatímco v téže době existují nedostatečně definované příjmy a výdaje, které do obecné konvence do oblasti účtů patří. Dále, příjmy a výdaje jsou v národních účtech měřeny s určitým stupněm omylu a rozdíl mezi nimi může být ovlivněn výběrovou chybou. Mnoho položek na straně příjmů i výdajů je odhadována, spolehlivost těchto odhadů nemusí být konzistentní.

Sledování difference mezi HDP propočtených z příjmů přihlášených ke zdanění a mezi HDP získaných na bázi národních účtů – dle odhadů signalizuje rozsah a vývoj stínové ekonomiky. Vychází z předpokladu, že výše HDP uvedená v národních účtech je správná. Metoda má však řadu výhrad. Hlavní výhrada spočívá v tom, že stínová

ekonomika není zahrnuta celá v oficiálním odhadu HDP prostřednictvím národních účtů. Další problémem je např. obtížnost očištění příjmů od různých výjimek a osvobození daně.

Fassmann (2007) doplňuje, že základ **metody výdajů k měření neregistrované ekonomiky** je mikroekonomický (na rozdíl od předchozích postupů) a vychází z odhadu rozporů mezi příjmy a výdaji u obyvatelstva. Předpokládá se zde, že jednotlivci mají sice tendenci podhodnotit své příjmy, ale alespoň některé položky výdajů pravděpodobně nepodhodnotí. Informace obsažené v uvedených výdajích se použijí k dedukci skutečných příjmů. Výchozí je tedy myšlenka, že spotřební chování lidí při spotřebě určitých komodit odpovídá jiné příjmové skupině, než ke které se svými deklarovanými příjmy oficiálně hlásí. K měření neregistrovaného příjmu jsou nutné tři informace – informace o přesně změřené jedné složce výdajů (X), informace o soustavě těch charakteristik domácností, které ovlivňují výdaje (vektor Z) a funkce výdajů domácností ($X = a + bY + cZ$, kde a, b, c jsou parametry, Y je příjem domácností). Neznámý příjem je vypočten jako $Y = (X - a - cZ) / b$ (X, Z, a, b, c jsou neznámé). Hlavním problémem je získání hodnot těchto veličin.

Dle Fassmanna (2007) **vícefaktorové kombinované metody** dávají prostor motivacím a okolnostem, které způsobují, že se lidé zapojují do stínových aktivit. Příkladem tohoto přístupu je tzv. metoda nenaplněné proměnné.

Dále Fassmann (2007) doplňuje, že **metoda nenaplněné proměnné** je založena na myšlence, že stínová ekonomika je na jedné straně ovlivňována řadou faktorů (např. reálné a vnímané daňové zatížení, příspěvky na sociální pojištění, daňová morálka, míra nezaměstnanosti, disponibilní příjem, aj.) a na druhé straně je ji možno indikovat řadou ukazatelů (např. míra účasti na trhu práce, růst reálného HDP, aj.). Pomocí metody LISREL (Linear Independent Structured Relationship), která slouží k odhadu závislosti mezi determinantami a indikátory, lze zpětně odhadnout tzv. nenaplněnou proměnnou (rozsah stínové ekonomiky). V praxi přepočtení probíhá tak, že jsou zaznamenány veškeré vysvětlující proměnné za každou zemi, země se sestupně setřídí a přiřadí se jim pořadí pro každou determinantu. Následně je pomocí ekonomické regrese sledována závislost mezi determinantami a indikátory stínové ekonomiky pro každou zemi. Po otestování citlivosti je každé proměnné v konkrétní zemi přiřazena určitá váha. Předností tohoto přístupu je umožnění odhadu stínové ekonomiky v několika zemích ve stejné době. Výhrady týkající se samotné metody (výhrady vnitřní) směřují k výběru determinant stínové ekonomiky,

např. determinanty daňové (daňové systémy jsou odlišné), determinant míra nezaměstnanosti (z podstaty příliš cyklická proměnná na to, aby mohla být použita její aktuální hodnota v určitém roce). Vnější výhradou je nutnost odhadu stínové ekonomiky jinou metodou, čímž dochází ke znásobení problémů metody nenaplněné proměnné s problémy metody použité k výchozímu odhadu.

Zídková (2012) dále doplňuje, že statistické úřady při zohledňování skryté ekonomiky v odhadech HDP využívají tzv. **stavebnicový přístup**. Jedná se o kombinaci odhadů získaných pomocí různých metod (přímé metody v podobě dotazníkových šetření, nepřímé metody v podobě rozdílu údajů z různých zdrojů, aj.). Problémem u těchto metod je možnost dvojitého započtení některých hodnot nebo naopak jejich úplné zapomenutí.

3.3 Modelové metody

Schneider (2014) definuje modelové metody jako modelování vztahů ve stínové ekonomice. Nejrozšířenější je tzv. **MIMIC metoda**. Tato metoda vychází ze statistické teorie latentních proměnných a identifikace příčin a dopadů stínové ekonomiky. Předpokládá se zde, že stínová ekonomika je nepozorovatelný jev (latentní proměnná), který lze odhadnout pomocí kvantitativně měřitelných příčin stínových ekonomických aktivit. Mezi tyto příčiny patří proměnné jako např. daňové zatížení, míra regulace, aj. Indikátory zahrnují proměnné jako např. poptávka po měně, oficiální údaje o pracovní době, aj. Tyto dva druhy pozorovaných proměnných jsou v modelu spojeny v jeden index. Hodnoty indexu jsou v průběhu času odvozeny z údajů o příčinách a ukazatelích na základě odhadu statistického modelu a predikce indexu. Výsledný index je poté interpretován v časových řadách jako odhad velikosti stínové ekonomiky. Obvykle se jedná o skrytý výstup nebo příjem jako procento HDP. Nevýhodou MIMIC metody je, že poskytuje pouze relativní odhady velikosti a rozvoje stínové ekonomiky. Odhady bývají často nadhodnocené a lze je považovat spíše za horní hranici velikosti stínové ekonomiky.

3.4 Možnosti měření práce načerno

Fassmann (2006) uvádí, že prokazatelnou metodou, která ve skutečnosti měří rozsah práce načerno je **metoda míry účasti** na stínovém trhu práce. Tato metoda je založena na předpokladu, že v situaci, kdy je účast na formálním trhu práce omezena, přesouvá se práce do stínové ekonomiky. Jde tedy o to, odhadnout potenciál trhu práce načerno,

,a poté takto odhadnutému počtu pracovníků stínového sektoru přiřadit určitou úroveň dosahované produktivity práce. Metoda může odhadnout výkon pouze jednoho segmentu stínové ekonomiky – práce načerno. Nezachycuje (ani nemůže zachytit) např. rozsah daňových úniků, výkon kriminální ekonomiky, aj. Pro odhad potenciálu trhu práce načerno existují tři odlišné postupy – nepřímá bilanční metoda, metoda přímého terénního průzkumu a odvození kapacity trhu práce načerno z makroekonomických odhadů.

Fassmann (2006) tvrdí, že **nepřímá bilanční metoda** vychází z původní koncepce metody míry účasti. Na základě kombinace statistik o celkovém počtu obyvatelstva a statistických šetření (ekonomická aktivita, zaměstnanost) je vytvořena souhrnná bilance pracovních sil. Tato bilance porovnává zdroje pracovních sil s jejich užitím a vzniklé rozdíly (část pracovní síly nelze dohledat na oficiálním pracovním trhu) jsou připisány na vrub práce na černo. Otázkou zde je, zda míra účasti na trhu práce na černo je skutečně odrazem míry neúčasti na oficiálním trhu práce. Tento ukazatel může být ovlivněn mnoha faktory jako např. míra zaměstnávání žen, míra absence, změny legislativy apod. Při použití tohoto postupu je nutné počítat s přirozenými rozdíly pramenícími z rozdílů ve statistickém sledování a podrobně sledovat jednotlivé faktory. Další výhradou je nemožnost předpokladu existence kauzálního vztahu mezi zaměstnáním na formálním trhu a na trhu stínovém. Tyto trhy nejsou striktně odděleny. Např. část práce načerno se odehrává v oficiálním sektoru v rámci oficiální pracovní doby či v domácnostech. Při dodržování tohoto přístupu lze odhalit pouze počty osob zaměstnaných načerno na plný úvazek. Odhad však nepočítá např. se zahraničními ilegálními migranty, kapacitou druhého zaměstnání načerno, prací načerno žen v domácnosti, prací načerno nezaměstnaných, aj.

Dále Fassmann (2006) doplňuje, že prvotní nutností **přímého terénního měření** je odhad produktivity práce načerno. Dále je zde důležité vycházet z co nejpřesnější definice (vytvoření komplexního souboru otázek), a to z důvodu jistoty zahrnutí celého zkoumaného jevu do průzkumu. Problematický je výběr zkoumaného vzorku a techniky průzkumů (respondenti mají přímý zájem na mlčenlivosti o citlivých informacích). Důležitost výsledků by měla být přímo úměrná velikosti použitého vzorku, stylu postavení otázek a zaručení anonymity. Průzkumy pomáhají odhadnout počet nelegálně pracujících osob, nikoliv však ekonomický výkon práce načerno. Touto metodou bylo provedeno velmi málo výzkumů, jelikož při aplikaci nastávají značné potíže související se zkoumaným vzorkem. Např. pokud je zvoleným základem lokální šetření, je volba čistě subjektivní a obvykle je soustředěna

do okolí zón, kde se očekává řada skrytých činností. Rozšíření výsledků na celou populaci představuje pouze čirou spekulaci. Nejlepšími a nejvíce vypovídajícími ukazateli v oblasti struktury a rozsahu práce načerno jsou hmotné naturální ukazatele, které bezprostředně souvisí s konkrétními činnostmi, např. počet osob pracujících načerno, délka pracovní doby odpracované načerno, aj. Tyto ukazatele mají (při řádném terénním průzkumu) lepší vypovídací schopnost a větší význam pro analýzu a opatření při omezování práce načerno.

Dle Fassmanna (2006) **odvození kapacity trhu práce načerno** z makroekonomických odhadů vychází z makroekonomických odhadů rozsahu stínové ekonomiky (např. pomocí metody hotových peněz). Odhadnutý rozsah je následně vydělen produktivitou práce ve stínovém sektoru, výsledkem je počet pracujících načerno. Metoda se potýká s řadou problémů, např. metoda hotových peněz neodhaduje rozsah práce načerno, ale rozsah celé stínové ekonomiky a nelze tedy správně odhadnout rozsah pracujících načerno.

3.5 Měření velikosti stínové ekonomiky na trhu s tabákem

Joosen a Raw (2011) tvrdí, že měření stínové ekonomiky na trhu s tabákem je problematické (stejně jako u ostatních součástí stínové ekonomiky). Problémem je zde obtížnost samotného odhadu a také potenciální střet zájmů organizací provádějících odhad. Poskytnuté odhady mohou být zkresleny, asociace výrobců tabáku může zveličovat úroveň pašování za účelem snížení daní nebo u státních orgánů může docházet ke zkreslení opačnému.

CETA (2015) zastává názor, že nejs sofistikovnějšími metodami pro měření velikosti stínové ekonomiky na trhu s tabákem jsou měření pomocí prázdných krabiček a výpočet tzv. daňové mezery. Podstatou **měření pomocí prázdných krabiček** (EPS - Empty pack survey) je sběr prázdných krabiček od cigaret a zkoumání kolků. Krabičky jsou roztříděny podle kolků na domácí zdaněné, zahraniční zdaněné a nezdaněné. Podíl nezdaněných krabiček od cigaret je extrapolován na celý sektor obchodu s cigaretami. Pomocí metody EPS lze monitorovat velikost stínové ekonomiky v této oblasti i tok tabákových výrobků. Pro zajištění reprezentativnosti odhadů je součástí této metody srovnání odhadů se složením oficiálního prodeje a dodatečné úpravy (v případě neshod). Metoda má však řadu výtek.

Např. nemožnost rozlišení zdanění či nezdanění cigaret bez kolků, způsobu extrapolace, nutnost velkých vzorků, absence sběru z neveřejných prostorů, aj. Na druhou stranu však tato výsledky této metody přispívají do debat týkajících se ilegálního trhu s tabákem např. díky vytvoření modelu kalkulace.

CETA (2015) tvrdí, že pro odhad velikosti stínové ekonomiky na trhu s tabákem pomocí **metody daňové mezery** se používá následující vzorec:

Vzorec 3.1 Odhad velikosti stínové ekonomiky na trhu s tabákem

$$\text{Podíl stínové ekonomiky} = \frac{\text{Celková potenciální spotřeba} - \text{zdaněná spotřeba}}{\text{celková potenciální spotřeba}} * 100$$

Celková potenciální spotřeba vychází z celkové populace země a podílu kuřáků v zemi (průměrný počet cigaret vykouřených cigaret na jednoho obyvatele). Podíl kuřáků vychází z průzkumů (např. dotazníky). Zdaněná spotřeba vychází z počtu vypuštěných cigaret do oběhu, který lze zjistit z vydaných kolků. Podobně jako u jiných metod i u této metody existuje řada problémů. Např. přesnost a porovnatelnost jednotlivých údajů, především průměrná spotřeba cigaret na obyvatele, která je založena na dotazníkových průzkumech a je citlivá na způsob provedení těchto průzkumů.

Pro ukázkou lze uvést příklad (aplikace na ČR): Průměrný počet vykouřených cigaret se dle médií pohybuje mezi 5-14 ks za den na osobu. Pokud by každý člověk vykouřil 14 ks cigaret za den, roční spotřeba by byla 53,7 mld. cigaret (což je dvojnásobek cigaret vypuštěných pro legální spotřebu), každá druhá cigareta by byla nezdaněná. Nelze předpokládat tak velký podíl stínové ekonomiky, z čehož vyplývá minimální vypovídací hodnota takových informací. Přesto tento postup přináší možnost standardizace odhadů pro statistické účely.

Dle CETA (2015) mezi další metody v této oblasti stínové ekonomiky patří **kontrolní činnosti správních orgánů**. Extrapolace informací z kontrolních činností státních orgánů pro účely odhadu velikosti ilegálního trhu s tabákem je však problematická (nenáhodnost provedených kontrol a potenciální zkreslenost odhadů). Data od Celní správy mohou sloužit

např. k hodnocení úspěšnosti kontrolní a represivní činnosti, ale pravděpodobně nikoliv k odhadům stínové ekonomiky na trhu s tabákem a tabákovými výrobky.

3.6 Měření daňových úniků

Široký (2008) tvrdí, že rozsah daňových úniků se zjišťuje obtížně, jelikož nástroje k měření jsou nedokonalé pro získání vypovídajících hodnot. Mezi používané metody patří např. metoda reprezentativního vzorku daňových poplatníků a aproximační metody.

Metoda reprezentativních vzorků daňových poplatníků zahrnuje např. průzkumy veřejného mínění zkoumající postoj společnosti k daňovým deliktům, sociologické průzkumy zjišťující míru zapojení respondentů do stínové ekonomiky, aj.

Aproximační metody jsou založeny na odhadech stínové ekonomiky. V některých jde pouze o účelově motivovaná prohlášení politiků, nezakládající se na relevantních informacích. Spolehlivější postupy vycházejí z agregátů národního účetnictví a jsou založeny na údajích statistických úřadů.

CETA (2015) doplňuje další metody jako např. daňový audit a následné doměřování DPH nebo metodu tzv. daňové mezery.

Daňový audit a následné doměřování DPH provádí finanční úřad na náhodném oblastním vzorku nebo při podezření na daňový únik. Obvykle se úřady zaměřují na subjekty s nadměrně vysokými odpočty DPH nebo na ty, které vykazují minimální základ daně na vstupu a výstupu. Při výběru reprezentativního vzorku je možné výsledky auditů následně extrapolovat na celou populaci. Výsledkem je odhad daňových úniků pro celou danou zemi. Mezi výtky zde patří např. možnost chybování při extrapolaci a fakt, že ne všechny doměrky jsou záměrným zatajením či snížením zaplaceného DPH, ale mohou být následkem neúmyslných chyb.

Daňová mezera znamená rozdíl mezi skutečným inkasem DPH a teoreticky vzniklým nárokem státu na DPH. Mezi specifika výběru DPH, která snižují vypovídací schopnost této metody, patří např. systém odpočtu, použití průměrných sazeb DPH, aj. Metoda není přesně ustálená a odhad je náchylný na konkrétní výběr zahrnutých dat.

4. Velikost stínové ekonomiky ČR a její porovnání s vybranými zeměmi

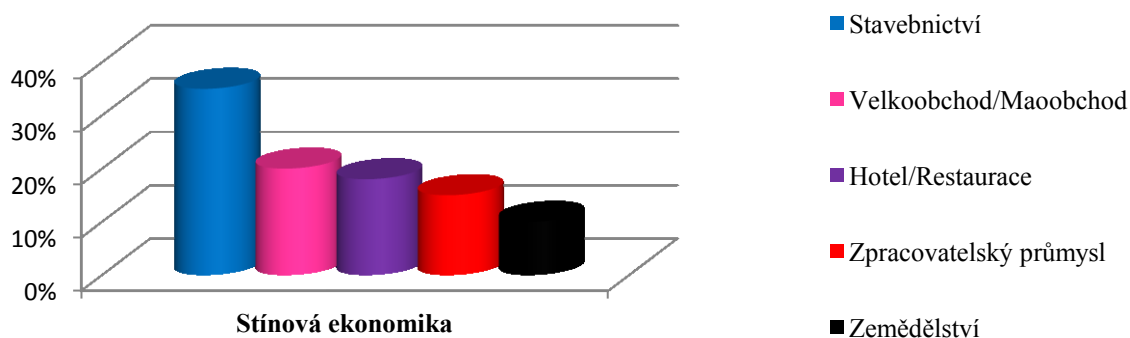
Následující podkapitoly pojednávají o velikosti stínové ekonomiky, stínové ekonomiky na trhu práce, trhu s alkoholem, tabákem a v kontextu daňových úniků. V jednotlivých oblastech stínové ekonomiky je provedena komparace získaných výsledků se zaměřením na analýzu nejvyšších a naopak nejnižších výsledných hodnot z vybraných zemí. Výsledky ČR jsou obsaženy a rovněž analyzovány v každé z uvedených oblastí stínové ekonomiky. Sledované období se pohybuje od roku 2007-2014 (případně 2013, z důvodu absence dat). V každé podkapitole je mimo jiné popsán vývoj dané problematiky a situace v EU. Zohledněn je také možný vliv hospodářské krize 2008 na změnu určitých veličin. Veškerá data a hodnoty určitých makroekonomických ukazatelů, pro každou z vybraných zemí, se nacházejí v přílohách. Na základě těchto dat byly vyvozeny výsledky jednotlivých uvedených oblastí stínové ekonomiky.

4.1 Stínová ekonomika

Hodnoty týkající se velikosti stínové ekonomiky jsou čerpány na základě naměřených výsledků Friedricha Schneidera, který se danou problematikou zabývá již řadu let. K měření autor použil metodu MIMIC. Sledované období se pohybuje od roku 2007-2014. Veškerá data a hodnoty pro tuto podkapitolu jsou uvedeny v příloze č. 3, 4 a 5.

Schneider (2013) uvádí, že stínovou ekonomiku představují legální obchodní aktivity prováděné mimo dosah vládních autorit. Stínová ekonomika nezahrnuje ilegální aktivity a trestné činy (např. obchod s drogami, pašování, aj.). Legální obchodní aktivity obvykle spadají do dvou kategorií – práce načerno a podvodná hlášení. Práce načerno představuje zhruba 2/3 stínové ekonomiky v EU, zatímco další třetina je výsledkem podvodných (nepravdivých) hlášení. Stínová ekonomika se nejvíce vyskytuje v sektoru stavebnictví, velkoobchodů a maloobchodů, hotelů a restaurací. Odvětví, v nichž se stínová ekonomika nejvíce pohybuje, mají jeden důležitý charakteristický znak – velké množství malých hotovostních transakcí, které umožňují systematicky, velmi účinně a s malou pravděpodobností odhalení podhodnocovat hospodářské výsledky. Na velikost stínové ekonomiky na trhu práce a v kontextu stínové ekonomiky (komparace, analýza) se zaměřují podkapitoly 4.2 a 4.3, viz níže.

Graf 4.1 Sektory s největším zastoupením stínové ekonomiky (% HDP)

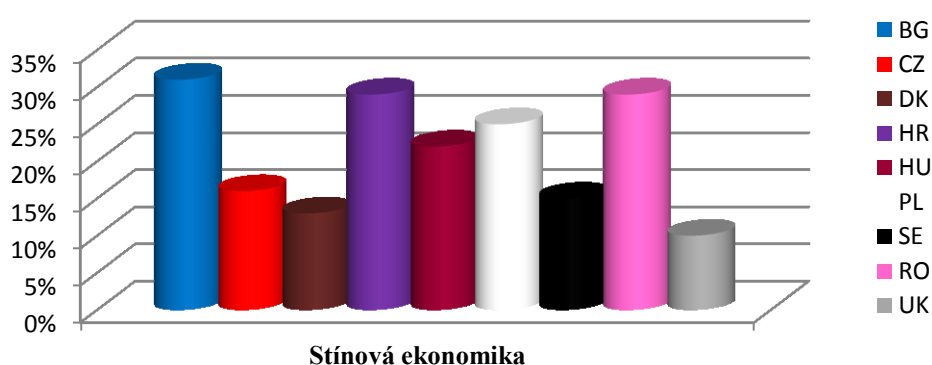
Schneider (2013)

Schneider (2015) dále doplňuje, že podíl stínové ekonomiky na HDP v EU má za posledních 12 let klesající tendenci a v posledních letech sledovaného období 2007-2014 byl celkový objem stínové ekonomiky odhadován na více než 2,5 bil. EUR. V průměru, v rámci EU, je stínová ekonomika stejně velká jako 18,6 % ekonomické aktivity (podíl na HDP). Vlády se snaží vyrovnat rozpočty zvyšováním daní a snižováním sociálních dávek, což však může narušovat hospodářskou obnovu. K narušování přispívá mimo jiné také vzájemná provázanost faktorů jako převaha hotovosti, nedostatek transparentnosti okolních transakcí a omezené prosazování zákonů. Stínová ekonomika nabízí sporné individuální dávky na úkor celé společnosti, brání rostoucí světové digitalizaci a narušuje veřejné blaho. Velikost stínové ekonomiky silně koreluje s hospodářským cyklem. V době hospodářského poklesu, rostoucí nezaměstnanosti, nižšího disponibilního důchodu a obav z budoucnosti mají lidé větší sklon začít vykonávat stínové aktivity. Hospodářská krize, která započala v roce 2008, toto tvrzení jen potvrzuje. V roce 2009, jinými slovy v prvním roce dopadu krize, stoupla stínová ekonomika o 0,5 p.b. v poměru k HDP. Přestože toto zvýšení nebylo masivní, rozbilo stabilní dlouhodobý trend, ve kterém evropská stínová ekonomika poklesla ve srovnání s HDP. Následně začalo docházet k častějším kontrolám, vyšším sankcím, viditelným odsouzením pachatelů a zlepšení prosazování práva v oblasti omezení stínové ekonomiky. Na druhou stranu jsou však Evropané nespokojeni s politikou a oddalováním se občanů a vlády. Ačkoliv vláda jednala ekonomicky oprávněně, úsporné programy byly extrémní (redukce mezd a důchodů, rozpočtové škrty v oblasti zdravotní péče a vzdělání, zavírání podniků, růst nezaměstnanosti) a zesilovaly negativní postoje občanů. Nyní se lidé cítí být sami na vypořádání se s důsledky krize, a proto jejich vstup do stínové ekonomiky je více pochopitelný než dříve.

Největší podíl stínové ekonomiky vzhledem k oficiální ekonomice byl z 9 vybraných zemí dosahován v Bulharsku. V průběhu sledovaného období se tento podíl pohyboval v rozmezí 31 – 32,7 %, celkový odhadovaný objem stínové ekonomiky činil 10,6 – 13 mld. EUR. Kolem hodnoty 30 % HDP se pohybovalo také Chorvatsko a Rumunsko. Naopak nejnižší podíl stínové ekonomiky na HDP byl z vybraných zemí ve Spojeném království (9,6 – 10,6 %), kde odhady celkového objemu činily 170,6 – 213,3 mld. EUR. Velikost stínové ekonomiky ČR se pohybovala v rozmezí 23 – 25,6 mld. EUR, což znamenalo 15,3 – 17 % podíl na HDP. Za sledované období měl tento podíl klesající tendenci s výjimkou v roce 2009. Vývoj stínové ekonomiky ve vybraných zemích v období 2007-2014 lze nalézt v příloze č. 3. V grafu 4.2 je znázorněn průměrný podíl stínové ekonomiky v jednotlivých zemích za celé sledované období.

Graf 4.2 Podíl stínové ekonomiky na HDP (%)

Zdroj: Schneider (2013, 2014), vlastní zpracování

V příloze č. 4 a 5 jsou uvedeny makroekonomické ukazatele, z nichž některé, v rámci své podstaty, mohou přispět k rozmachu stínové ekonomiky. Těmito ukazateli jsou míra nezaměstnanosti, míra korupce, míra rizika chudoby a podíl osob ohrožených chudobou. Lidé, kteří nejsou schopni či ochotni z určitých důvodů nalézt zaměstnání, mohou považovat práci na černo jako nejvhodnější řešení. V zemích, kde je vysoká míra korupce, je menší pravděpodobnost odhalení a čelení trestu a působení ve stínové ekonomice se pak stává méně nákladné. Na základě těchto ukazatelů byly vyvozeny následující závěry.

Během sledovaného období byla v Bulharsku míra nezaměstnanosti 2. nejvyšší v rámci vybraných zemí. Její velikost se pohybovala v rozmezí 5,6 - 13 %. Také zde byla nejvyšší míra korupce, která činila 33 – 43 bodů (dle CPI). Míra rizika chudoby a podíl osob

ohrožených chudobou zde dosahovaly taktéž nejvyšších hodnot. Míra rizika chudoby se pohybovala okolo 21 %, podíl osob ohrožených chudobou v roce 2007 činil 60,7 %, v ostatních letech se pohyboval okolo 49 %. Tyto faktory s největší pravděpodobností přispěly k vykonávání stínových aktivit tamních obyvatel. Možnými důvody značného podílení se stínové ekonomiky na ekonomice oficiální v Chorvatsku byla taktéž vysoká míra nezaměstnanosti, vysoká míra korupce, míra rizika chudoby a podíl osob ohrožených chudobou. Míra nezaměstnanosti zde byla v porovnání s ostatními zeměmi nejvyšší a pohybovala se od 8,6 – 17,3 %. Míra korupce činila dle CPI 40 – 48 bodů. Míra rizika chudoby se zde pohybovala okolo 20 %, podíl osob ohrožených chudobou se pohyboval kolem 31 %. V Rumunsku se taktéž pohybovala vysoká míra korupce (36 – 43, dle CPI), míra rizika chudoby činila okolo 22 % a podíl osob ohrožených chudobou okolo 41 %. Stínová ekonomika se ve Spojeném království vyskytovala v malé míře, co se týče podílu na HDP. Hlavními přispívajícími faktory této skutečnosti byly pravděpodobně naopak nízké hodnoty u korupce (74 – 84, dle CPI) a celkově nízké daňové zatížení (viz příloha č. 7). V ČR byla míra korupce poměrně vysoká oproti ostatním vybraným zemím (44 – 52, dle CPI).

CETA (2015) uvádí, že kvalita regulací v Bulharsku, Rumunsku a Chorvatsku patřila k nejnižším z uvedených zemí (okolo 0,5). Naopak nejvyšší byla v Dánsku, Švédsku a Spojeném Království (více než 1,6). Kvalita regulací vlády představuje schopnost vlády vnímat, formulovat a provádět vhodnou politiku a předpisy, proto je tento ukazatel zařazen mezi další možné argumenty výše uvedeného umístění se zemí dle velikosti stínové ekonomiky. Ukazatel kvality regulace se pohybuje v intervalu -2,5 (slabá kvalita) až 2,5 (vysoká kvalita). V ČR byla kvalita regulací vlády průměrná (okolo 1,2) při porovnání s ostatními vybranými zeměmi. Důvodem vysoké účasti ve stínové ekonomice v Bulharsku bylo mimo jiné také špatné institucionální prostředí, v podobě nekvalitních služeb poskytovaných veřejným sektorem. Těmito službami je myšleno např. nefunkční justice a neefektivní policie a tím pádem menší pravděpodobnost odhalení trestných činností. Nekvalitním institucionálním prostředím se vyznačovaly také ČR, Polsko a Maďarsko.

Schneider (2015) dále doplňuje, na základě dlouhodobého pozorování a zabývání danou problematikou, že země s vysokou mírou využívání elektronických plateb jako např. Spojené království a Švédsko, mají menší stínovou ekonomiku než země, ve kterých jsou tyto platby využívány minimálně (Bulharsko, Rumunsko).

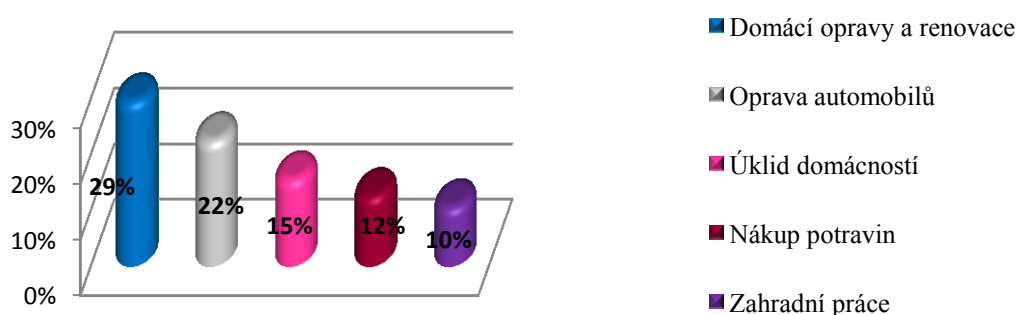
4.2 Stínová ekonomika na trhu práce – práce načerno

V této části diplomové práce je pozornost soustředěna na velikost stínové ekonomiky na trhu práce. Sledované období se zde pohybuje v časovém intervalu od roku 2007-2013. Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole 4.1, práce načerno představuje převážnou část celkové stínové ekonomiky. Veškerá data a vybrané ukazatele této kapitoly jsou uvedeny v přílohách (příloha č. 6, 7, 8, 9).

Evropská Komise (2014) uvádí, že informace týkající se problematiky nehlášené práce (práce načerno) v EU jsou obsaženy v tzv. Eurobarometru. Eurobarometr je série průzkumů veřejného mínění v různých oblastech EU, které jsou zadávány Evropskou komisí. Průzkum práce načerno v EU byl proveden v roce 2007 a 2013 na základě dotazníkového šetření. V roce 2007 se tohoto průzkumu zúčastnilo 26 755 respondentů, v 2013 byl počet dotázaných osob 26 563. Respondenti byli požádáni, aby jako práci načerno považovali a hlásili veškeré výdělečné činnosti, které jsou v zásadě legální (měly by být oznámeny, ale nejsou, finančním úřadům nebo institucím sociálního zabezpečení). Nelegální činnosti jako např. pašování, obchod s drogami, aj. nebylo požadováno hlásit. V průzkumu jsou, z důvodu kvantifikace hodnoty příjmů, zahrnuty pouze práce načerno prováděné za peníze (nikoliv za úplatu v naturáliích, vzájemné laskavosti, apod.). Otázky se vztahovaly na posledních 12 měsíců. Výsledné hodnoty jsou uvedeny v % zúčastněných respondentů.

Největší tendenci k nákupu zboží či služeb, které by mohly zahrnovat práci načerno, měly sociálně demografické skupiny ve věku 25-54 let, které buď předčasně ukončily školní docházku, měly platební potíže nebo OSVČ. V grafu 4.1 lze vidět nejčastější oblasti nakupovaného zboží a služeb, které mohly zahrnovat práci načerno v rámci EU.

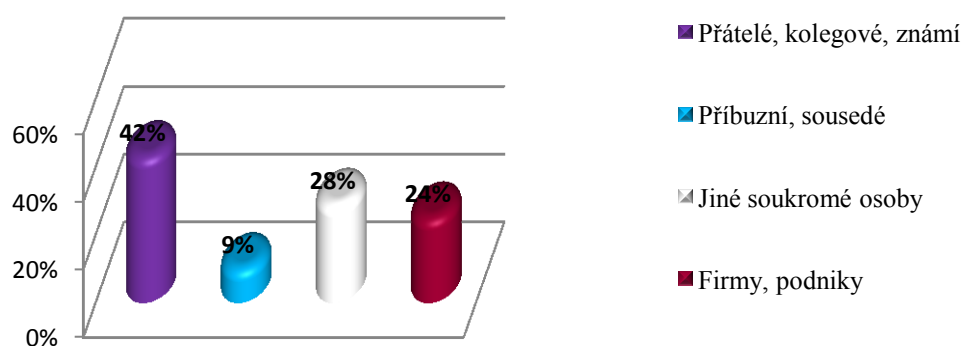
Graf 4.1 Oblasti výkonu práce načerno (%)

Zdroj: Evropská Komise (2014)

Domácí opravy a renovace byly nejrozšířenější v ČR (45%) a Spojeném království (42 %). Opravy automobilů vykonávalo nejvíce lidí v ČR (39 %). Úklid domácností měl největší podíl v Rumunsku (15 %). Nákup potravin byl nejrozšířenější v Bulharsku (41 %), Maďarsku (33 %) a Chorvatsku (31 %). Největší počet osob, nakupujících nehlášené zboží a služby v oblasti zahradnictví, mělo Spojené království (23 %) a Rumunsko (22 %). V grafu 4.2 je vidět podíl subjektů, od kterých byly nejčastěji nakupovány zboží a služby, které mohly zahrnovat práci načerno.

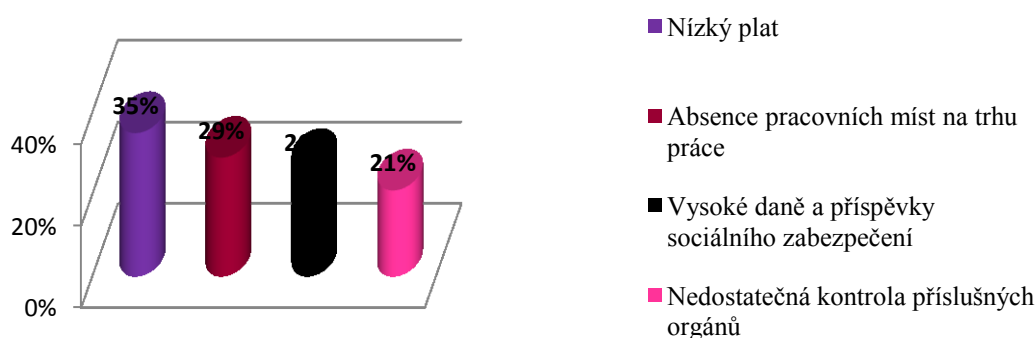
Graf 4.2 Subjekty, které nejčastěji poskytují nelegální zboží a služby

Zdroj: Evropská Komise (2014)

Od přátel, kolegů či známých nakupovali nelegální zboží či služby nejvíce lidé v ČR (56 %). V ČR nakupovalo nelegální zboží či služby od příbuzných či sousedů 41% respondentů. Největší procento respondentů v Bulharsku (49 %) a Spojeném království (16 %) nakupovalo od jiných soukromých osob. Od firem či podniků se nakupovalo nejvíce ve Švédsku (41 %) a Bulharsku (39 %). Práci načerno vykonávali Evropané nejčastěji pro přátele, kolegy, známé (49 %), soukromé osoby (30 %) a příbuzné (27 %). Naopak nejméně vykonávali práci načerno lidé v EU pro sousedy (18 %) a podniky (14 %). Nejvíce osobních zkušeností a postojů s prováděním placené práce načerno měli muži a nezaměstnaní. V grafu 4.3 lze vidět nejčastější důvody, proč lidé v EU vykonávali práci načerno.

Graf 4.3 Důvody vykonávání práce načerno (%)

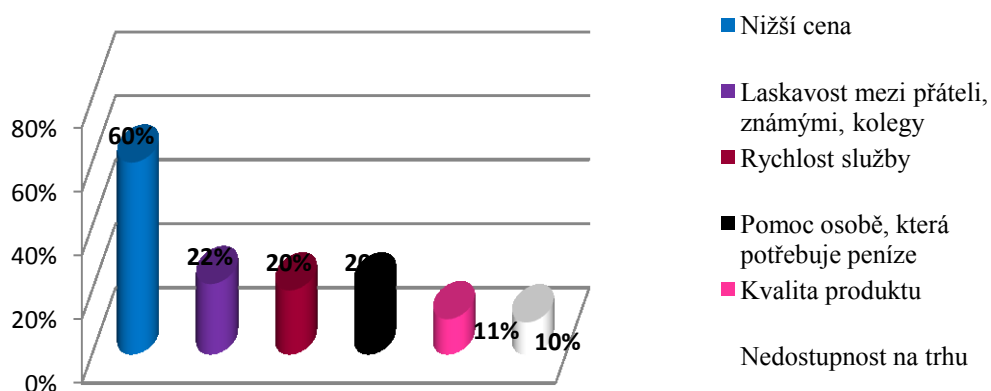

Zdroj: Evropská Komise (2014)

Nízké platy hrály největší roli ve Spojeném království (43 %), naopak nejmenší v Dánsku (17 %) a Švédsku (24 %). Nedostatek pracovních míst na trhu práce byl nejvýznamnější důvodem pro výkon práce načerno pro osoby v Chorvatsku (61 %), Polsku (49 %) a Rumunsku (48 %), nejméně v Dánsku (14 %). Vysoké daně či příspěvky na sociální zabezpečení nejvíce ovlivňovaly osoby v Maďarsku (37 %) a Dánsku (35 %), nejméně v Bulharsku (14 %). Důvod v podobě nedostatečné kontroly pověřených orgánů byl nejnižší v Polsku (11 %). Výsledky byly podobné jako v roce 2007.

Nejčastějšími důvody zaměstnávání osob načerno v EU byly prospěch obou stran (50%), nenalezení stálého zaměstnání (21 %), vysoké daně či příspěvky sociálního zabezpečení (16 %), neexistující jiný prostředek příjmů (15 %), argument, že práce načerno je běžnou praxí či neexistence jiné alternativy (14 %). Graf 4.4 ukazuje nejčastější důvody nákupu nelegálního zboží a služeb (%).

Graf 4.4 Nejčastější důvody nákupu nelegálního zboží a služeb (%)

Zdroj: Evropská Komise (2014)

Rychlost služby byla nejvýznamnějším důvodem nákupu zboží a služeb vyprodukovaných pomocí práce načerno pro osoby v ČR (37 %) a Bulharsku (35 %). Pomoc někomu, kdo potřebuje peníze byl nejčastějším důvodem nákupu nelegálního zboží či služeb v Maďarsku (34 %), kvalita produktu hrála největší roli pro osoby v Bulharsku (29 %), ČR (25 %) a Maďarsku (21 %).

Průměrný roční výdělek za jakoukoliv práci načerno v EU činil 300 EUR na osobu. Téměř polovina Evropanů (46 %) uváděla, že jejich roční příjem z práce načerno nebyl více než 500 EUR, pětina (20 %) odhadovala tento příjem v rozmezí 1-100 EUR, jeden z deseti Evropanů (9 %) uváděl 101-200 EUR a přibližně jeden z šesti Evropanů (17 %) odhadoval 201-500 EUR. Zhruba jeden z devíti Evropanů (11 %) tento příjem odhadoval od 501-1000 EUR.

Odhadované roční výdaje Evropanů za nelegální zboží či služby byly v rozmezí 51-200 EUR na osobu. Nejvyšší roční průměrné výdaje za toto zboží a služby mělo z uvedených zemí Dánsko (317 EUR), naopak nejnižší Maďarsko (68 EUR) a Polsko (100 EUR). Osoby vykonávající práci načerno bývají většinou placeny v hotovosti na ruku. Tato forma je výhodná pro obě strany, zaměstnavatel nemusí platit za zaměstnance daně a příspěvky na sociální zabezpečení, zaměstnanec většinou obdrží plat vyšší než je čistá mzda. 5 % Evropanů uvedlo, že jejich mzda za práci načerno byla založena na výsledcích, 2% Evropanů byla zaměstnána bez písemné smlouvy.

53 % Evropanů si zastávalo názor, že riziko odhalení lidí, kteří provádějí práci načerno, pomocí příslušných orgánů je velmi malé. Nejrozšířenější byl tento názor ve Švédsku (76 %). Od roku 2007 byla zjištěná v této oblasti v ostatních zemích podobná. Naopak názor, že je riziko odhalení vysoké, byl nejrozšířenější ve Spojeném království (48 %).

Některé vnitrostátní předpisy umožňují určitou míru tolerance vůči osobám, které kupují zboží a služby načerno, provádění práce načerno je však postižitelné téměř ve všech zemích EU. Ochota respondentů přiznat se (i přes zaručení anonymity), že se aktivně podíleli v těchto aktivitách, je proto nižší, než u přiznání se k nákupu.

Z výsledků Eurobarometru (viz. příloha č. 6) vyplývá, že největší stínová ekonomika na trhu práce byla v rámci sledovaných zemí v Dánsku. Bylo zde nejvyšší procento respondentů, kteří vykonávali práci na černo a znali někoho, kdo nelegální práci vykonává, a také největší podíl dotazovaných, kteří nakupovali nelegální zboží a služby (především v oblasti úklidu domácností). Hlavním důvodem vykonávání nelegální práce byly zde vysoké daně. Průměrné roční výdaje za nelegální zboží a služby činily v Dánsku 317 EUR na osobu.

Z přílohy č. 7 je patrné, že Dánsko dosahovalo nejvyšších hodnot z uvedených ukazatelů (u počtu odpracovaných hodin se jedná naopak o nejnižší hodnoty), kterými jsou měsíční a hodinové náklady práce, počet odpracovaných hodin za měsíc, jednotkové náklady práce v PPS (% HDP). Na druhém místě, se z hlediska největší velikosti stínové ekonomiky na trhu práce, umístilo Švédsko. Měsíční náklady práce v Dánsku se během sledovaného období pohybovaly v intervalu od 4 355,4 - 4994,3 EUR (rostoucí charakter). Hodinové náklady práce (mzdové i nemzdové) zde i ve Švédsku přesahovaly 30 EUR. Za sledované období se tyto náklady v Dánsku pohybovaly v rozmezí 33 – 38 EUR. Lze pozorovat rostoucí trend. Počet odpracovaných hodin za měsíc, s výjimkou v roce 2008, klesal ze 130,8 – 128,7 hod. Jednotkové náklady práce jsou odrazem vývoje ceny práce a produktivity práce a v Dánsku byly z vybraných zemí nejvyšší (nad hranicí 80 %). V roce 2009 se dokonce vyšplhaly na 87,3 %.

Na základě přílohy č. 6 byla nejmenší stínová ekonomika na trhu práce v Polsku. Podíl respondentů vykonávajících práci načerno, nakupujících nelegální zboží a služby, a také respondentů, kteří znají někoho, kdo tuto práci vykonává, byl zde nejnižší. Průměrné výdaje Poláků za nelegální zboží a služby činily 100 EUR na osobu za rok. Tyto výdaje byly z vybraných zemí nejnižší. Nelegální zboží a služby zde lidé nakupovali především z důvodu nedostatku pracovních míst na trhu práce. Nejvýznamnějším důvodem, proč Poláci vykonávali práci načerno byla nedostatečná kontrola příslušných orgánů.

Z přílohy č. 7 lze vyčíst, že výše měsíčních nákladů práce byla v Polsku přibližně třetinová, oproti Dánsku a Švédsku. Za sledované období se tyto náklady pohybovaly v intervalu od 1 157,6 – 1 196,5 EUR. Hodinové náklady se v zemi pohybovaly od 7,0 – 7,4 EUR (druhé nejnižší náklady z vybraných zemí po Rumunsku). Počet odpracovaných hodin za měsíc patřil k největším, každoročně se však snižoval.

Od roku 2007-2013 se pohyboval tento počet v rozmezí 164,9 – 160,6 hodin. Jednotkové náklady práce se pohybovaly v průměru okolo 27 %.

Dle výsledků Eurobarometru (viz. příloha č. 6) byla stínová ekonomika na trhu práce v ČR v porovnání s vybranými zeměmi průměrná. Podíl respondentů vykonávajících práci načerno patřil k nejnižším a podíl respondentů, kteří znají někoho, kdo práci načerno vykonává, byl třetí nejvyšší. Procento respondentů, kteří nakupovali nelegální zboží a služby bylo druhé nejvyšší, především v oblasti domácích oprav a renovací a oprav automobilů.

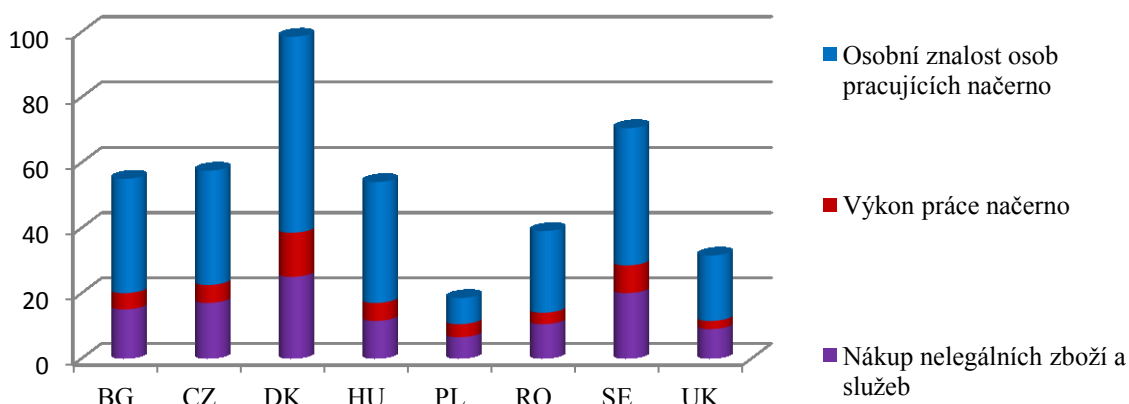
V ČR se měsíční náklady práce pohybovaly za sledované období nad hranicí 1 000 EUR. V rámci všech vybraných zemí patřily tyto náklady k nejnižším. Hodinové náklady práce za sledované období téměř každý rok narůstaly (interval 7,9 – 10,6 EUR). V rámci EU měla ČR 10. nejnižší hodinové náklady práce. S průměrným počtem 150,2 hod./měs. se ČR řadila na 5. pozici s průměrně nejvíce odpracovanými hodinami v EU. V období 2007-2013 se počet odpracovaných hodin za měsíc pohyboval v rozmezí od 149,4 – 151,4 hod. Jednotkové náklady práce se pohybovaly v intervalu mezi 30,7 – 37,1 %. Viz. příloha č. 7.

CETA (2015) tvrdí, že dominantní část práce prováděné načerno v ČR je vykonávána formou činnosti OSVČ v podobě tzv. švarcsystému, který využívá rozdílu mezi zdaněním závislé činnosti zaměstnanců a živnostníků. Švarcsystém je běžný ve stavebnictví, u maloobchodního personálu, kadeřníků, číšníků, prodejců farmaceutik a realitních makléřů. Švarcsystém se ve větší míře vyskytuje také v Maďarsku a Polsku.

V Grafu 4.5 lze vidět podíl respondentů ve vybraných oblastech stínových aktivit na trhu práce (%). Výsledné hodnoty v grafu jsou průměrem dosahovaných hodnot za období 2007-2013.

Graf 4.5 Oblasti práce načerno - % respondentů

Zdroj: Evropská Komise (2014), vlastní úpravy

Beran a Szabo (2014) doplňují, že úplné náklady práce tvoří přímé náklady (mzdy a platy) a nepřímé náklady (daně, dotace, sociální odvody, aj.). Dánsko, Bulharsko a Spojené království měly podíl přímých nákladů přes 80 %. Naopak mezi země s nejnižším podílem přímých daní (kolem 66 %) patřilo Švédsko a ČR. V ČR se přímé náklady pohybovaly v intervalu 70,45 – 72,21 na úplných nákladech, přičemž největší část tvořily mzdy a platy, které se pohybovaly v intervalu 63,17 – 64,84 %. Nejvýznamnější položkou nepřímých nákladů jsou sociální výdaje, především výdaje na platby zákonného pojistného (pojistné na důchodové zabezpečení, nemocenské pojištění a příspěvky na státní politiku zaměstnanosti, pojistné na všeobecné zdravotní pojištění a zákonné pojištění odpovědnosti zaměstnavatele za škodu při pracovním úrazu nebo nemoci z povolání). V ČR se výdaje na platby zákonného pojistného nepřeklenuly přes 25 %.

V příloze č. 8 je uveden vývoj struktury zdanění mezd, které patří mezi významné faktory ovlivňující velikost stínové ekonomiky na trhu práce. V EU je struktura zdanění mezd různorodá a ve většině zemí se na sociálním zabezpečení podílí více zaměstnavatel. V příloze 8. Jsou uvedeny pouze tyto 3 země – Dánsko, Polsko a ČR.

Z této přílohy vyplývá, že v Dánsku bylo celkové daňové zatížení (sociální zabezpečení) nízké v rámci vybraných zemí a za období 2007-2013 se pohybovalo v intervalu od 41,3 – 38,5. Dánsko se obecně řadí k zemím s nadprůměrnou (110 a více) produktivitou

práce na odpracovanou hodinu. Do této skupiny zemí patří také Švédsko. Odvody na sociální zabezpečení zde neplatí zaměstnavatel. Během sledovaného období odváděli zaměstnavatelé pouze v letech 2007 a 2008 ve výši 0,6 %, po zbytek období neplatili žádné odvody. Daň z příjmů byla zde však nejvyšší v porovnání s vybranými zeměmi. Tato daň se pohybovala v rozmezí 27,9% až 36,2 % z celkového daňového zatížení.

Polsko je řazeno mezi země s podprůměrnou produktivitou práce (70 a méně), společně s ČR, Rumunskem, Maďarskem a Bulharskem. V Polsku lze pozorovat za dané období nejnižší daň z příjmu, která se pohybovala v intervalu 5,4 – 5,8 %. Celkové daňové zatížení bylo zde nízké (po Maďarsku) a pohybovalo se v rozmezí 42,8 – 35,5 %. Tyto faktory byly pravděpodobně důvodem nejnižší stínové ekonomiky na trhu práce z vybraných zemí. (viz. příloha 8).

Zaměstnavatel v ČR odváděl na sociální zabezpečení více jak dvakrát tolik co zaměstnanec. Daň z příjmu byla zde druhá nejnižší a pohybovala se od roku 2007-2012 v rozmezí 7,7 – 8,8 %. Lze pozorovat každoroční nárůst. Celkové daňové zatížení se průměrně pohybovalo kolem 42 % za vybrané období. (viz. příloha č. 8).

V příloze č. 9 lze vidět podíl sociálních příspěvků na celkovém zdanění. V Dánsku byl tento podíl z vybraných zemí nejnižší a pohyboval se za vybrané období v intervalu 2,0 – 1,9 %. V Polsku se tento podíl pohyboval v intervalu 34,3 – 37,9 %. V ČR byl podíl sociálních příspěvků na celkovém zdanění nejvyšší v rámci sledovaných zemí, pohyboval se v rozmezí 43,8 – 44,9 %. Výše sociálních příspěvků byly hlavním důvodem vykonávání práce na černo v ČR.

Podíl přímých daní v Dánsku byl nejvyšší z vybraných zemí a pohyboval se za sledované období v intervalu 61,6 – 63,8 % na celkovém zdanění. V Polsku se podíl přímých daní za vybrané období pohyboval v intervalu 24,6 – 22,1 %, což bylo v průměru z vybraných zemí. V ČR byl také tento podíl průměrný v rámci vybraných zemí a pohyboval se za uvedené období v rozmezí 25,2 – 20,9. (viz. příloha č. 9).

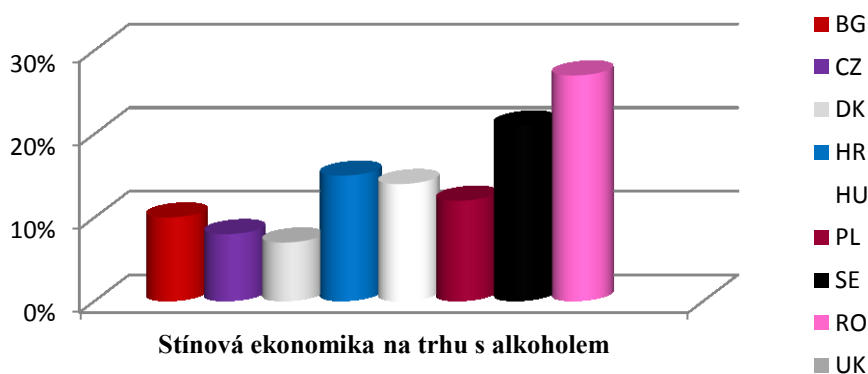
4.3 Stínová ekonomika na trhu s alkoholem

V následující části je pozornost soustředěna na velikost stínové ekonomiky na trhu s alkoholem v období 2007-2013. Veškerá data a hodnoty, potřebné pro komparaci a analýzu v této oblasti, jsou obsaženy v přílohách (příloha č. 10 a 11). Vývoj spotřebních daní alkoholických nápojů je uveden i pro rok 2014.

Euractiv (2014) uvádí, že asi jedna třetina všech alkoholických nápojů spotřebovaných v EU je ze stínové ekonomiky. Ilegálně destilovaný alkohol, padělky a náhražky alkoholu představují riziko pro lidské zdraví, sociální problémy a je spojován s trestnou činností, a také ztrátami ve vládních příjmech. Hlavními důvody, proč spotřebitelé kupují nelegální alkohol, jsou nižší cena a snadná dostupnost (zesílení v době pomalého ekonomického růstu). Když vláda zvýší ceny (např. prostřednictvím zvýšení daní či omezení dostupnosti alkoholických nápojů), zvyšuje se domácí výroba a celkový černý trh s alkoholem. Černý trh je do značné míry imunní vůči regulacím a efektivní tvorba politiky je oslabena nedostatkem transparentnosti. V oblastech, ve kterých jsou omezení nejzávažnější, černý trh vzkvétá.

Z přílohy č. 10 lze vyčíst, že podíl černého alkoholu na celkové spotřebě alkoholu ve všech členských zemích EU mělo za období 2007-2013 pokračující klesající tendenci. Největší podíl černého alkoholu z vybraných zemí v Rumunsku, kde se pohyboval v rozmezí 30 - 27 %. Na druhém místě se umístilo Švédsko (34 - 21%). Naopak nejnižší podíl černého alkoholu na celkové spotřebě lze vidět v Dánsku. Zde se podíl černého alkoholu na celkové spotřebě pohyboval v intervalu 14 - 7 %. V ČR se tento podíl pohyboval v rozmezí 10 - 8 %. Graf 4.1 ukazuje podíl černého alkoholu na celkové spotřebě alkoholu (%) v roce 2013.

Graf 4.1 Podíl černého alkoholu na spotřebě v roce 2013 (%)

Zdroj: Evropská Komise (2016c)

WHO (2014b) uvádí, že obyvatelé Rumunska nejvíce pijí pivo, víno a lihoviny. Procentuální podíl spotřeby těchto zaznamenaných alkoholických nápojů je následující – 50 % pivo, 29 % víno a 21 % lihoviny. Spotřeba alkoholických (zaznamenaných) nápojů ve Švédsku je největší u vína (47 %), dále pak piva (37 %) a lihovin (15 %). Podíl alkoholických nápojů v ČR je následující – 54 % pivo, 26 % lihoviny a 20 % víno.

Mezi důvody, proč byla stínová ekonomika na trhu s alkoholem největší v Rumunsku, patří rozsáhlá korupce, relativně vysoké spotřební daně a celkově rozsáhlá stínová ekonomika. Od roku 2010 zde činila spotřební daně všech alkoholických nápojů 24 %, do té doby činily 19 %. Příčinami umístění se Švédska na druhé pozici, jsou vysoká cena alkoholu (nejvyšší z vybraných zemí) a relativně vysoké spotřební daně alkoholických nápojů. Za sledované období činila výše těchto daní každoročně 25 %. Přestože Švédsko patří k zemím s nejnižší mírou korupce (2. místo po Dánsku), stínová ekonomika na trhu s alkoholem byla zde 2. nejvyšší z vybraných zemí (ne vždy lze země s rozsáhlým černým trhem charakterizovat podobným institucionálním prostředím, konkrétně rozsahem korupce). Hodnoty určitých zmíněných ukazatelů vyplývají z příloh č. 3 a 11.

Naopak v Dánsku, dobré institucionální prostředí (nejnižší míra korupce na světě) v kombinaci s vysokými spotřebními daněmi alkoholických nápojů (25 % za celé sledované období) a drahými alkoholickými nápoji, patří mezi hlavní důvody, proč byla zde stínová ekonomika na trhu s alkoholem nejnižší z vybraných zemí. (viz. přílohy č. 3 a 11).

Dle OECD (2015) patří ČR celosvětově dlouhodobě k největším spotřebitelům alkoholu (4. místo dle velikosti spotřeby alkoholu na obyvatele), zejména v případě piva, kde s průměrnými 147 litry (více než dvojnásobek evropského průměru) na obyvatele drží celosvětové prvenství. V ČR se vypije za rok 11 - 12 litrů alkoholu na osobu. Celková spotřeba alkoholu v ČR však dlouhodobě klesá. V rámci EU je velikost ilegálního trhu s alkoholem v ČR podprůměrná.

Podle CETA (2015) přesto, že odhady WHO poukazují v rámci ČR na pokles velikosti ilegálního trhu za období 2007-2011, v lednu 2010 došlo ke zvýšení sazeb alkoholických nápojů (z 19 % na 20 %) a ke zmírnění postihů a dekriminalizaci pro pachatele trestných činů spáchaných nelegálním dovozem etylalkoholu na území ČR a jeho použitím pro nelegální výrobu lihovin. Následný výpadek ve výnosu spotřební daně z lihu, snížená spotřeba lihovin

a zvýšené množství odhalených případů porušení práva souvisejících se spotřební daní z lihovin poukazují na následný rozmach ilegálního trhu s lihovinami. Rozmach černého trhu s lihovinami kulminoval tzv. metanolovou aférou v září 2012. Státní orgány v reakci na důsledky této aféry zahájily akce s cílem eliminovat černý trh a zpřísnily podmínky pro výrobu, distribuci a obchodování s lihovinami. V posledních letech (2013 a 2014) došlo k výraznému zúžení a omezení nabídky, a také změně preferencí spotřebitelů, kteří méně poptávají lihoviny neznámého původu (77 % respondentů, účastnících se dotazníkového šetření v průzkumu společnosti Herzmann). Přestože je z hlediska velikosti ilegální trh s alkoholem v ČR vzhledem k ostatním státům EU spíše podprůměrný, jeho velikost není zanedbatelná. V posledních letech lze v ČR pozorovat rozmach ilegální produkce a distribuce vína.

OECD (2015) tvrdí, že pití nadměrných dávek alkoholu je na vzestupu u mladých lidí, zvláště pak žen. Mezi muži pijí více obvykle ti s nižším sociálním a ekonomickým postavením, u žen je tomu naopak. Velkou část spotřeby alkoholu má obvykle na svědomí přibližně 20% část populace, kterou tvoří pravidelní konzumenti. Např. kolem 20 % největších konzumentů alkoholu v Maďarsku zkonzumuje 90 % z celkové spotřeby alkoholu v zemi. Ve Švédsku existují vládou řízené monopolní opatření pro maloobchodní prodej alkoholických nápojů (obsah alkoholu více než 3,5 %). Obecně lze dát rozsah černého trhu s alkoholem do souvislosti s institucionálním prostředím, a především cenou alkoholu a velikostí spotřebních daní.

Nejdražší alkohol podle Eurostatu (2013) je ve Švédsku, kde se pohybuje v průměru EU okolo 161 %. Dalšími zeměmi, ve kterých jsou ceny alkoholu jedny z nejvyšších, jsou Spojené království (143 %) a Dánsko (140 %). Naopak nejlevněji vyjde nákup alkoholu v Bulharsku, zde se pohybuje okolo 67 % průměru EU, a také v Rumunsku (75 %). V ČR se ceny alkoholu pohybují kolem 96 % průměru EU, což představuje 5. místo ze všech vybraných zemí.

4.4 Stínová ekonomika na trhu s tabákem

Ilegální obchod s tabákovými výrobky má vážné ekonomické, zdravotní a sociální důsledky. Snižuje vládní daňové příjmy a může vést k vyšší úrovni korupce u občanů i veřejných činitelů. V této části se sledované období pohybuje v intervalu 2007-2014 (2013, chybějící data). Údaje a hodnoty týkající se dané problematiky se nacházejí v přílohách (příloha č. 12 a 13). Pozornost je zde zaměřena pouze na cigarety.

Phillip Morris Internacional (2016) uvádí, že cigarety jsou vybrané výrobky, které mají vysokou míru zdanění (často více než 50 % maloobchodní ceny), především z důvodu ochrany lidského zdraví a výnosů státního rozpočtu. Ve všech zemích EU se uplatňuje kombinovaný systém zdanění pevnou (specifickou) sazbou a sazbou procentní (valorickou).

Evropský parlament (2014) tvrdí, že OLAF (Evropský úřad pro boj proti podvodům) odhadoval roční finanční ztráty způsobené nelegálním prodejem cigaret v EU na více než 10 mld. EUR. Odhad byl založen na ohlášených zachyceních nelegálních cigaret členskými státy. Za období 2007-2013 měla tato dopadení každoroční klesající tendenci (4,8 - 3,8 mld. EUR). Jednalo se tedy o 21 % pokles za zvolené období. Značné množství cigaret bylo pravděpodobně nelegálně produkováno uvnitř EU. Obchodování s nelegálními cigaretami je obecně nižší v zemích s přísnějšími zákony kontroly tabáku. Mezi faktory, přispívající k nelegálnímu obchodování s cigaretami patří přítomnost distribučních kanálů (např. pouliční prodavači), slabá daňová správa, slabé vymáhání práva a korupce.

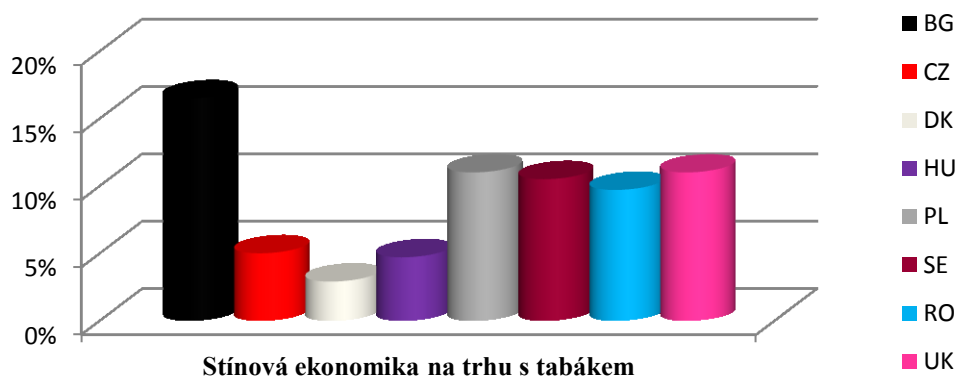
Hlavními zeměmi původu pro pašování tabákových výrobků v EU jsou v pořadí dle důležitosti Čína, Spojené arabské emiráty, Vietnam, Malajsie, Rusko, Singapur, Bělorusko a Ukrajina. Čína je dlouhodobě zemí původu většiny zabavených nelegálních cigaret. V roce 2012 bylo v EU zachyceno 1,928 miliónů cigaret, z nichž 586 miliónů bylo zadrženo ve Spojeném království. V rámci členských zemí EU má Spojené království nejúspěšnější politiku boje proti pašování cigaret (od roku 2000 - 2013 se zde nelegální trh cigaret snížil z 21 % - 6 %). Na základě průzkumů v Polsku, což je země, která spotřebovává více než třetinu tabákových výrobků EU, bylo zjištěno, že typický kuřák ilegálních cigaret je starší, méně vzdělaný muž žijící ve venkovské oblasti.

Phillip Morris Internacional (2013) na základě průzkumu ilegálního trhu s tabákem v EU uvádí, že spotřeba padělků a kontrabandů (zboží, u kterého nebylo zaplacen clo nebo daň nebo u něhož není povolena výroba, vlastnictví, vývoz nebo dovoz) měla za období 2007 - 2012 vzrůstající tendenci. V roce 2007 činil podíl těchto nezdaněných či nelegálně vyrobených cigaret v EU na celkové spotřebě 8,4 % (60,6 mld. cigaret), v roce 2013 byl tento podíl ve výši 10,5 % (58,6 mld. cigaret).

Z přílohy č. 12 vyplývá, že z vybraných zemí měla hospodářská krize největší dopad, v podobě zvýšení spotřeby padělaných cigaret a kontrabandů, na Bulharsko, Rumunsko a Polsko. V roce 2008 činila spotřeba padělků a kontrabandů v Bulharsku 12,9 % z celkové spotřeby cigaret, v roce 2009 došlo k nárůstu této spotřeby na 16,5 % a v roce 2010 dokonce na 30,7 %. V Rumunsku se spotřeba padělků a kontrabandů zvýšila oproti roku 2008 o 4,2 p.b (z 9,6 % na 13,8 % z celkové spotřeby cigaret), v roce 2010 činil podíl této spotřeby na celkové spotřebě cigaret 19,2 %. Od roku 2011 se ve všech vybraných zemích (kromě Polska) začala výrazně snižovat spotřeba padělaných cigaret a kontrabandů.

Stínová ekonomika na trhu s tabákem za sledované období 2007-2013 dosahovala nejvyšších hodnot z vybraných zemí v Bulharsku a Polsku. Naopak nejnižší hodnoty lze pozorovat v Dánsku a ČR. V roce 2013 činil podíl nezdaněných či nelegálně vyrobených cigaret na celkové spotřebě cigaret 15,9 % v Bulharsku, v Polsku 12,5 %, v Dánsku 2,1 % a v ČR 2,3%. (viz. příloha č. 12). Graf 4.1 ukazuje podíl nelegálních či nezdaněných cigaret (% celkové spotřeby). Hodnoty v grafu jsou průměrem dosahovaných hodnot za období 2007-2013.

Graf 4.1 Podíl nelegálních či nezdaněných cigaret na celkové spotřebě (%)

Zdroj: PMI (2013), vlastní úpravy

Celková spotřební daň z cigaret (vč. DPH) v Bulharsku se v období 2007-2010 každoročně zvyšovala (77,32 % - 88,70 % maloobchodní prodejní ceny), od roku 2011-2014 docházelo (s výjimkou roku 2012) k jejímu snižování (85,58 – 83,11 % maloobchodní prodejní ceny). Stejný průběh měla spotřeba nezdaněných či nelegálně vyrobených cigaret (období 2007-2013), což potvrzuje platnost obecného předpokladu, založeného na základě mezinárodních zkušeností, že agresivní daň a následný růst cen snižují legální prodej v důsledku rozmachu nelegálního trhu. Celková spotřeba cigaret v posledním roce sledovaného období (2013) činila 14,81 mld. cigaret. Nejvýznamnějšími důvody, proč byla zde stínová ekonomika na trhu s tabákem největší, jsou vysoké spotřební daně (z vybraných zemí jedny z nejvyšších). (viz. příloha č. 13).

Na základě příloh č. 12 a 13 lze pozorovat, že v Polsku, v rámci sledovaného období 2007-2014, nejvyšší sazby spotřebních daní z cigaret, a také největší celkovou spotřebu cigaret (legálních i nelegálních) z vybraných zemí. Celková spotřeba cigaret v Polsku každoročně však klesá, v roce 2013 činila 44,84 mld. cigaret. Celková spotřební daň z cigaret vč. DPH (uvedeno jako % maloobchodní prodejní ceny) v roce 2007 byla 79,38 %, následující 2 roky činila více než 93 % a v období 2010-2014 se pohybovala v rozmezí 86,38-85,01 %. Vysoké spotřební daně a velká spotřeba cigaret jsou hlavními důvody, proč byla zde stínová ekonomika velmi rozsáhlá v porovnání s ostatními vybranými zeměmi.

Spotřební daně vč. DPH v Dánsku v roce 2007 činily 74,03 % maloobchodní ceny, následující 2 roky byly 73,40 %. Od roku 2010 se tyto daně střídavě každoročně snižovaly a zvyšovaly v rozmezí 74,84 – 79,67 %. Z vybraných zemí mělo Dánsko nejnižší procentní část daně, která činila 1% od roku 2013. Celková spotřeba cigaret byla zde nejnižší z vybraných zemí a za sledované období 2007-2013 měla každoročně klesající tendenci (8,28-6,47 mld. cigaret). Nejmenší stínová ekonomika na trhu s tabákem z vybraných zemí byla zde především z těchto důvodů – vysoká cena tabákových výrobků, nízká spotřeba cigaret a vysoké spotřební daně. (viz. přílohy č. 12 a 13).

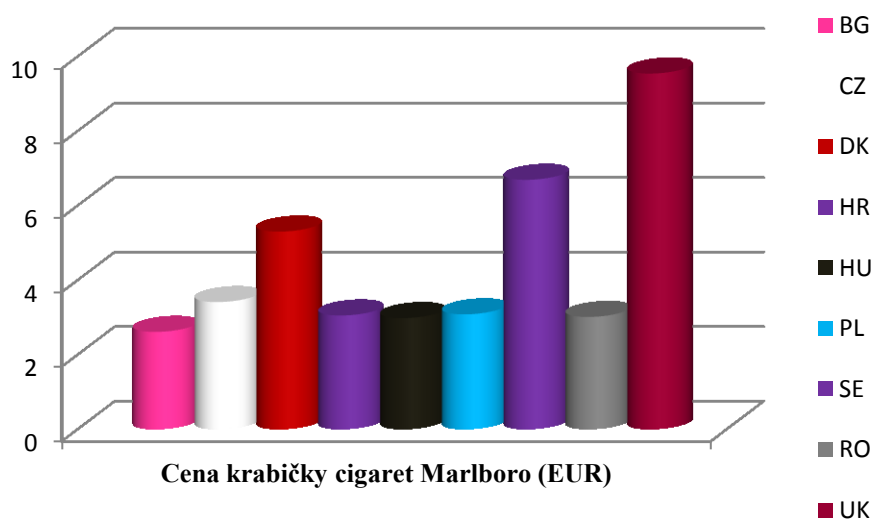
V ČR se spotřební daně vč. DPH pohybovaly okolo 77 % maloobchodní ceny. Výjimkou byl rok 2008, kdy činily 80,43 %. Specifická sazba daně se zde pohybovala v intervalu 31,15 – 36,46 % (jedná se o nejnižší a nejvyšší dosahované hodnoty v rámci celého období). Valorická sazba daně činila 27 % nebo 28 %. Celková spotřeba cigaret měla každoroční klesající tendenci, s výjimkou v roce 2008, a pohybovala se v intervalu

19,99 – 15,48 mld. cigaret. Hodnoty jsou v porovnání s vybranými zeměmi průměrné. (viz. přílohy č. 12 a 13).

Eurostat (2013) uvádí, že nejdražší tabákové výrobky jsou ve Spojeném království (194 % průměru EU), dále pak ve Švédsku (132 %) a Dánsku (115 %). Naopak nejlevněji vyjdou v Maďarsku (52 %), v Bulharsku a Chorvatsku (57 %) a Polsku (58 %). V ČR je cena tabákových výrobků 69 % a v Rumunsku 68 %. Data jsou uvedena pro rok 2012, za sledované období 2007-2013 se pořadí zemí významně nemění. Graf 4.2 ukazuje ceny cigaret značky Marlboro v roce 2012.

Graf 4.2 Cena krabičky cigaret Marlboro v roce 2012 (EUR)

Zdroj: Eurostat (2013)

4.5 Stínová ekonomika v kontextu daňových úniků

Zdanění ovlivňuje život každého člověka, utváří vztah mezi občany, podniky a státem a má vliv na politiku, ekonomiku a společnost. Tato podkapitola se zaměřuje na daňové úniky na DPH za období 2007-2013. Veškerá data jsou uvedena v přílohách č. 9, 14, 15, 16. Chorvatsko není do této části zahrnuto, jelikož data nebyla k dispozici.

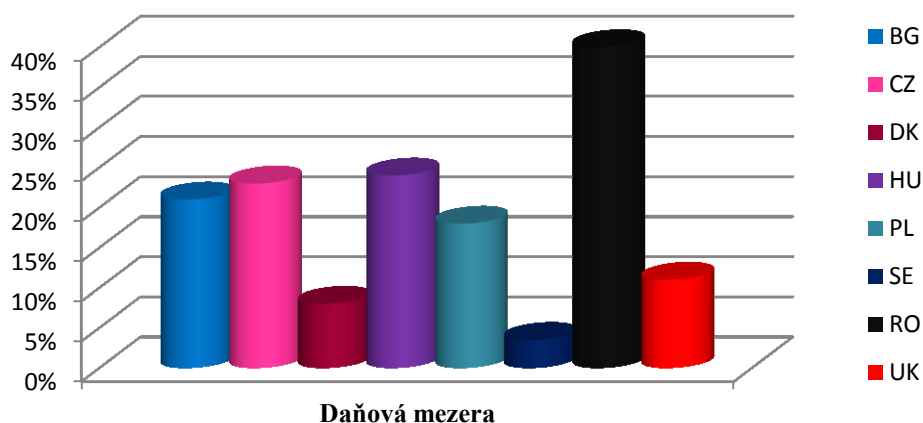
Eurostat (2014) uvádí, že informace o daňových trendech v EU jsou obsaženy ve zprávě Evropské Komise. Cílem této zprávy je poskytnout přehled o trendech v příjmech zdanění, daňových struktur, apod. v členských zemích EU. Velikost daňových úniků byla zjišťována na základě odhadů daňové mezery (rozdíl mezi skutečným inkasem DPH a teoreticky vzniklým nárokem státu na DPH). Teoretická daňová povinnost pro jednotlivé země byla odhadována na základě právních předpisů o DPH a pomocných předpisů, národních účtů (údaje o tvorbě hrubého fixního kapitálu, konečné spotřebě, mezispotřebě, aj.) a pomocí mapování informací o daňových sazbách (základní, snížené) a osvobozeních od daní. Daňové úniky na DPH v EU mají v rámci sledovaného období klesající tendenci a v posledních letech je jejich výše odhadována na více než 167 mil. EUR (15,2 % z celkové daňové povinnosti).

Schneider (2013) doplňuje, že hospodářská krize donutila mnohé evropské vlády utáhnout si opasky v podobě snižování výdajů a zvýšení daní. Např. od roku 2008 zvýšilo DPH 16 z 27 zemí EU (z vybraných zemí všechny kromě Dánska a Švýcarska). Zvyšování daní bylo doprovázeno přísnějším vymáháním, zvýšenými daňovými kontrolami jako např. povinné používání certifikovaných fakturačních programů pro malé a střední podniky, vytvoření nových orgánů odpovědných za zajištění dodržování daňových zákonů, křížové kontroly přiznání DPH z obchodních transakcí, aj. V příloze č. 16 je uveden vývoj příjmů a výdajů státního rozpočtu v jednotlivých zemích (v % HDP).

Z výsledků uvedených v příloze č. 14 vyplývá, že k daňovým únikům na DPH nejvíce docházelo v Rumunsku. Daňová mezera se zde v období 2007-2009 každoročně zvyšovala. V roce 2008 došlo k navýšení o 1 p.b. oproti předchozímu roku na 37 % (6,564 mil. EUR), v roce 2009 činila mezera na DPH dokonce 50 % (7,799 mil. EUR). V následujícím období 2010-2013 se tamní úniky na DPH pohybovaly v rozmezí 45 - 41 %. Na druhém místě se umístilo Maďarsko, ve kterém se velikost daňové mezery na DPH pohybovala

od 22 - 24 % (2,231 – 2,934 mil. EUR). Naopak nejméně daňových úniků na DPH vznikalo ve Švédsku 3 - 5 % (989 – 1,928 mil. EUR) a v Dánsku 8 - 9 % (1,892 – 2,756 mil. EUR). V ČR se velikost daňové mezery na DPH pohybovala od 18 - 26 % (2,023 – 3,571 mil. EUR) za sledované období. Graf 4.1 ukazuje podíl daňových úniků na DPH (% HDP). Hodnoty v grafu jsou průměrem dosahovaných hodnot za období 2007-2013.

Graf 4.1 Daňové úniky (% HDP)

V příloze č. 15 lze nalézt vývoj sazeb DPH za vybrané období, data jsou uvedena i pro rok 2014. V Rumunsku základní sazba DPH od roku 2009 činí 24 % (v předchozích letech 19 %). V roce 2007 a 2008 snížená sazba DPH byla stanovena na 9 %, následně až do konce sledovaného období (2013) činila 5/9 %. Ve Švédsku za uvedené období činila základní sazba DPH 25 %. Snížená sazba DPH činila 6/12 %. V ČR činila základní sazba DPH 19 % za období 2007-2009, v období 2010-2012 činila 20 % a poté byla až do roku 2014 zvýšena o 1 p.b. na 21 %. Snížená sazba DPH se činila 5 % v roce 2007 a byla postupně zvyšována. V roce 2008 byla zvýšena na 9 %, ke změně došlo v roce 2010, kdy byla zvýšena o 1 p.b. na 10 %, v roce 2012 činila 14 % a následující roky byla zvýšena opět o 1 p.b. na 15 %.

V příloze č. 9 je uveden podíl složené daňové kvóty, nepřímých daní, přímých daní a sociálních příspěvků na celkovém zdanění. Složená daňová kvóta představuje podíl celkového zdanění na HDP (%). Daňové zatížení na základě zjištěných výsledků, nemá zásadní vliv na velikost stínové ekonomiky v kontextu daňových úniků. Což lze pozorovat z výsledných hodnot v Rumunsku. Strukturu a vývoj daňových příjmů (% HDP) ve vybraných zemích lze vidět v příloze č. 15.

V Rumunsku se složená daňová kvóta za vybrané období pohybovala v intervalu 29,1 – 28,6 % HDP. V porovnání s ostatními zeměmi bylo daňové zatížení v Rumunsku nejnižší. Podíl nepřímých daní na celkovém zdanění v rámci vybraných zemí byl zde však nejvyšší a pohybovalo se v intervalu 51,1 – 55,4 %. (viz. příloha č. 9).

Složená daňová kvóta ve Švédsku byla v rámci vybraných zemí 2 nejvyšší, za sledované období se pohybovala v rozmezí 47,6 – 44,7 % HDP. Lze pozorovat téměř každoroční klesající trend (kromě roku 2009). Podíl nepřímých daní se zde pohyboval v intervalu 35,4 – 42,3 %, což v porovnání s ostatními zeměmi v průměru. (viz. příloha č. 9).

V ČR se složená daňová kvóta za uvedené období pohybovala v intervalu 35,9 – 35,3 % HDP, což je v průměru z vybraných zemí. Podíl nepřímých daní na celkovém zdanění je průměrný vůči ostatním zemím a pohyboval se v rozmezí 31,0 – 35,2 %. (viz. příloha č. 9).

CETA (2015) uvádí, že složitost daňového systému ovlivňuje velikost stínové ekonomiky v kontextu daňových úniků. Pořadí jednotlivých zemí je ovlivněno řadou kritérií jako např. doba potřebná k vyplnění daňových tiskopisů (v hodinách), celkový počet daňových plateb, aj. Dle hodnocení Worldbank a společnosti PwC je nejsložitější daňový systém v oblasti časové náročnosti v Bulharsku a ČR, kde tato doba přesahuje 400 hodin za rok. V Rumunsku není časová náročnost tolik problematická a pohybuje se okolo 200 hodin za rok. Ve Švédsku je časová náročnost jedna z nejnižších z vybraných zemí (okolo 100 hodin za rok). Data jsou uvedena pro rok 2015.

Dle CETA (2015) jsou nejčastějším způsobem daňových úniků na DPH v EU tzv. bílé a kolotočové obchody, tedy řetězové transakce s chybějícím obchodníkem. Jeden subjekt transakce si tak nárokuje DPH, které měl ve skutečnosti zaplatit subjekt jiný.

4.6 Návrhy a doporučení

Tato kapitola obsahuje návrhy a doporučení tvůrcům hospodářské politiky, která by mohla přispět ke zlepšení situace v jednotlivých oblastech stínové ekonomiky.

Schneider (2015) uvádí, že nové předpisy, kontroly a sankce, které se snaží omezit stínovou ekonomiku pomocí síly zákona, jsou obecně vnímány negativně. Potrestají sice pachatele, ale nemotivují občany ke změnám svého chování. Nejmocnějšími kroky k omezení stínové ekonomiky jsou ve skutečnosti nepřímá opatření jako např. obnovení daní a systémů sociálního zabezpečení. Pod obnovou je myšleno především zjednodušení a v mnoha případech snížení. Dále je nutné zlepšení komunikace mezi občany a vládou, posílení lidských a technických možností pro zajištění prosazování práva.

Evropská Komise (2013) uvádí mezi návrhy pro zlepšení situace stínové ekonomiky na trhu práce např. rozvoj poradenských a podpůrných služeb s cílem podpořit podnikatelské aktivity v rámci růstové politiky. Dále zvýšení kontrol příslušných institucí, snížení sazeb DPH u konkrétních zboží a služeb (domácí opravy, údržba, aj.), ve kterých je práce načerno nejvíce rozšířená. Zlepšení spolupráce orgánů členských států EU, zvýšení technické kapacity vyenucovacích orgánů pro řešení přeshraničních aspektů nehlášené práce, zvyšování povědomí veřejnosti o závažnosti nehlášené práce, aj.

Boj proti nelegální práci by měl spočívat na takových opatřeních, která se budou orientovat na stranu nabídky i poptávky práce načerno. Jakákoli akce v rámci boje proti nelegální práci by měla směřovat do různých oblastí – veřejné finance, politika zaměstnanosti, daňová a sociální politika, bezpečnostní politika, aj. Především je nutné zefektivnění činností příslušných institucí, provádění důslednějšího monitoringu včetně přísnějších postihů. Na druhou stranu by mělo dojít k částečnému uvolnění bariér na trhu práce. Dalšími návrhy jsou snížení administrativní zátěže pro podnikatelské subjekty a celkového zdanění práce pro zaměstnavatele i zaměstnance, zvýšení motivačních opatření pro nezaměstnané osoby, zvýšení nabídky sezónních a krátkodobých pracovních poměrů, zvýhodnění zaměstnavatelů poskytujících dočasnou práci a podpora práce na živnostenský list.

Evropský Parlament (2014) uvádí, že oblast stínové ekonomiky na trhu s tabákem je možno zlepšit pomocí posílení spolupráce kontrolních orgánů, zejména orgány Celní správy a policie, a na základě přenesení kompetencí v oblasti prověřování daňových trestních činů na Celní správu. Dále je nutná prevence – vytváření permanentního tlaku na spotřebitele cigaret s cílem odrazení nákupu cigaret od nelegálních prodejců. Je tedy nutné poukazovat na společenské, ekonomické a zdravotní nebezpečí (např. pomocí mediální kampaně).

Euractiv (2014) uvádí, že pití alkoholu je a vždy bude významným aspektem většiny evropských kultur, tudíž zákazy nejsou dostatečným řešením pro zlepšení situace v oblasti stínové ekonomiky na trhu s alkoholem. Je nutné jít nad rámec vládních regulačních nástrojů a zaměřit se na prevenci. Dále je nutné zajistit zlepšení v oblasti vymahatelnosti práv, veřejného zdraví, aj. Dalšími kroky pro posílení boje s nelegálním alkoholem jsou úprava legislativy (zejména pro oblast týkající se kolků), odborné proškolení celníků, především v oblasti postupů prověřování a nalezení podezřelých pachatelů, zvýšení náhodných kontrol (důslednost), aj.

Schneider (2014) navrhuje pro zlepšení situace v oblasti daňových úniků je nutné snížení byrokracie, především daňových formulářů, zlepšení dodržování daňových předpisů. Dalšími návrhy jsou zavedení elektronických platebních systémů a kontrolního hlášení plátců DPH, které mohou zajistit větší transparentnost transakcí, obtížnější podílení se na stínové ekonomice a mohou pomoci zemím zvýšit příjmy a zároveň snížit hotovost, která je klíčovým prvkem stínové ekonomiky. Existuje několik způsobů, jak zvýšit elektronické platby např. rozšíření akceptace kreditních a debetních karet, omezení vysokých plateb v hotovosti (limity hotovostních transakcí), učinění kroků pro zrušení peněz jako např. ve Švédsku (bary nepřijímají hotovost, apod.).

5. Závěr

Cílem diplomové práce bylo charakterizovat vývoj stínové ekonomiky a jednotlivých vybraných subsystémů stínové ekonomiky za zvolené období 2007-2014 (2013), definovat základní aspekty a možnosti měření daných oblastí a následně porovnat a analyzovat velikost stínové ekonomiky a jejích jednotlivých oblastí v ČR a vybraných zemích. Zvolenými zeměmi byly státy EU, jejichž společnou vlastností je reálný fakt, že nejsou členy eurozóny.

Stínová ekonomika je fenomén, který se vyskytuje ve všech zemích světa především kvůli existenci regulací. Těmto regulacím jako např. daňová povinnost, se subjekty snaží vyhýbat v podobě přesunu do ekonomického stínu. Tím je vytvářen paradoxní koloběh, v němž nastupuje politická poptávka po další vlně regulace, která má za cíl stínovou ekonomiku vymýtit. Jak ukazují data, každá další regulace vytváří ještě větší motivace k obcházení systému v podobě nezaplacení, nefakturování, snížení, nepřiznání či schování.

V první kapitole byla definována stínová ekonomika na základě odlišných pojetí jednotlivých autorů. V konečném principu stínová ekonomika představuje součet úmyslně neregistrovaných, skrytých, nelicencovaných a nelegálních aktivit před orgány veřejné správy. Důvody pro vykonávání stínových aktivit jsou např. vyhnutí se placení daní, příspěvků na sociální zabezpečení, splnění určitých správních povinností, aj. Stínovou ekonomiku lze taktéž klasifikovat z různých hledisek, nejčastěji je však stínová ekonomika členěna na skrytou, černou a neformální.

Hlavními příčinami stínové ekonomiky jsou velikost zdanění, kvalita institucí, regulace, složitost procesu placení daní, daňová morálka, vývoj oficiální ekonomiky, vymahatelnost práv, korupce, aj. Naopak za důsledky stínové ekonomiky jsou z pozitivního hlediska považovány produktivní charakter, zdroj růstu HDP, přínos tržních zkušeností, pilíř sociální stability, aj. Negativní důsledky mají pochopitelně větší převahu a patří mezi ně podkopávání účinného státního řízení ekonomiky, narušení integrity daňového systému, odliv prostředků z oficiální ekonomiky, pokles národohospodářské produktivity, narušení stability, efektivnosti a důvěryhodnosti institucí, právního řádu a systému celé společnosti. V neposlední řadě patří mezi negativa stínové ekonomiky vznik ekonomických problémů a následné zúžení prostoru pro provádění úspěšné hospodářské politiky.

V další části první kapitoly jsou uvedeny výsledky empirických studií související s problematikou stínové ekonomiky od různých autorů. Tyto výsledky potvrzují platnost obecných předpokladů a fungování systému stínových aktivit, a také přináší nové postřehy a poznatky v této oblasti.

Stínová ekonomika zahrnuje spoustu oblastí a pro tuto práci byly vybrány a charakterizovány 4 její konkrétní subsystémy. Jedná se o stínovou ekonomiku na trhu práce, na trhu s alkoholem, na trhu s tabákem a v kontextu daňových úniků. Stínová ekonomika na trhu práce (práce načerno) zahrnuje jakoukoliv placenou práci, která je zákonná, co se týče povahy, ale není ohlášená orgánům veřejné moci. Mezi motivy pro výkon práce načerno patří zvýšení příjmu, zadlužení, dostatek volného času, společenská mentalita, aj. Naopak motivy zaměstnavatelů jsou např. daňový tlak, špatný hospodářský výsledek, vysoké náklady práce a jiné. Podstatou stínové ekonomiky na trhu s alkoholem je nelegální jednání daňového charakteru, který lze specifikovat z pohledu výroby, distribuce a plagiátorství. Příčinami ilegálního trhu s alkoholem jsou špatné institucionální prostředí, vysoké ceny a daně. Stínová ekonomika na trhu s tabákem (v této práci je pozornost soustředěna pouze na cigarety) zahrnuje veškeré aktivity od administrativních přestupků až po trestné činy, související s tabákovými výrobky. Hlavními kategoriemi jsou zde pašování a nedovolená výroba. Hlavními příčinami stínových aktivit v této oblasti jsou vysoké ceny tabákových výrobků, dostupnost levných alternativ a korupce. Stínová ekonomika v kontextu daňových úniků zde představuje záměrné vyhýbání se daním, které je obecně trestné, úmyslné podávání nepravdivých přiznání, nelegální postupy a předkládání zfalšovaných dokumentů. Nejběžnějšími metodami podvodů na daních jsou kolotočové obchody, transakce bez daňového dokladu a tzv. bílé koně. Mezi dopady daňových podvodů a úniků patří omezení schopnosti států získávat příjmy a provádět hospodářskou politiku, ohrožení spravedlivosti a rovného zacházení. Závěr první kapitoly obsahuje specifikace jednotlivých vybraných zemí z ekonomického hlediska (v historii a v současné době).

Druhá kapitola popisuje možnosti měření stínové ekonomiky a jejích jednotlivých subsystémů. Měření velikosti stínové ekonomiky je problematické, většinou se jedná o odhady a každá metoda má své nedostatky. Metody měření stínové ekonomiky se dělí na přímé, nepřímé a modelové. Mezi přímé metody (mikroekonomické odhady) patří dotazníková šetření a daňové audity. Do nepřímých metod (založeny na makroekonomických indikátorech) jsou zahrnuty metody trhu práce, monetární metody, metody založené na měření

fyzických vstupů, metody rozporů a stavebnicový přístup. Nejrozšířenější modelovou metodou je tzv. MIMIC metoda. Práce načerno lze měřit pomocí metody míry účasti na stínovém trhu, která je závislá na výsledcích 3 souvisejících metod - nepřímé bilanční metodě, přímém terénním měření a odvození kapacity trhu práce načerno. Stínová ekonomika na trhu s alkoholem lze měřit pomocí dotazníkového šetření a kontrol příslušných orgánů. Měření velikosti stínové ekonomiky na trhu s tabákem je možné pomocí metody prázdných krabiček, z kontrolních činností správních orgánů a pomocí tzv. daňové mezery. Daňové úniky jsou zjišťovány pomocí tzv. daňové mezery, daňových auditů a následného doměřování DPH, metod reprezentativního vzorku daňových poplatníků (průzkumy veřejného mínění, sociologické průzkumy, aj.) a aproximačních metod (odhady na základě prohlášení politiků, aj.).

Praktická kapitola, tedy kapitola třetí, pojednává o velikosti stínové ekonomiky a vybraných subsystémů stínové ekonomiky za období 2007-2014 (případně 2013). Získané výsledky jsou porovnávány a analyzovány na základě zaměření se na nejvyšší a naopak nejnížší výsledné hodnoty z vybraných zemí, zohledněn je také možný vliv hospodářské krize v roce 2008 na změnu určitých veličin. Výsledky pro ČR jsou rovněž uvedeny v každé z uvedených oblastí stínové ekonomiky a popsána je mimo jiné situace v EU.

Největší část, zhruba 2/3 stínové ekonomiky v EU, tvoří práce načerno. Další třetina je výsledkem podvodných (nepravdivých) hlášení. Stínová ekonomika se nejvíce vyskytuje v sektoru stavebnictví, velkoobchodu a maloobchodu, hotelech a restauracích, zpracovatelském průmyslu a zemědělství. Odvětví, v nichž se stínová ekonomika nejvíce pohybuje, mají jeden důležitý charakteristický znak – vyznačují se velkým množstvím malých hotovostních transakcí, které umožňují systematicky, velmi účinně a s malou pravděpodobností odhalení podhodnocovat hospodářské výsledky. Podíl stínové ekonomiky na HDP v EU má klesající tendenci, za sledované období 2007-2014 se tento podíl pohyboval v intervalu 20,3 – 18,6 % HDP. Výjimkou je rok 2009, ve kterém došlo k navýšení o 0,5 p.b. oproti předchozímu roku. Přestože toto navýšení není masivní, rozbilo stabilní dlouhodobý trend. V době hospodářského poklesu, rostoucí nezaměstnanosti, nižšího disponibilního důchodu a obav z budoucnosti mají lidé větší sklon začít vykonávat stínové aktivity. Hospodářská krize, která započala v roce 2008, toto tvrzení jen potvrzuje. Celkový objem stínové ekonomiky byl za sledované období odhadován na více než 2,5 bil. EUR v každém roce.

Největší podíl stínové ekonomiky vzhledem k oficiální ekonomice byl z vybraných zemí dosahován v Bulharsku, kde činil více než 31 % HDP. Celkový objem stínové ekonomiky byl zde vyčíslen na více než 11 mld. EUR za sledované období. Nejnižší podíl stínové ekonomiky na HDP byl ve Spojeném království (10 – 12 %). Velikost stínové ekonomiky v ČR byla v porovnání s ostatními vybranými zeměmi průměrná, za sledované období se pohybovala v rozmezí 23 - 25,6 mld. EUR, což představovalo 15,3 – 17 % podíl na HDP. Možnými faktory, které přispěly k výše uvedenému umístění zemí v rámci velikosti stínové ekonomiky, jsou v Bulharsku - vysoká míra nezaměstnanosti, vysoká míra korupce, nízká kvalita regulací, vysoká míra rizika chudoby, vysoký podíl osob ohrožených chudobou, malá míra využívání elektronických plateb a špatné institucionální prostředí v podobě nekvalitních služeb poskytovaných veřejným sektorem. Ve Spojeném království byla situace přesně opačná. V zemi byla naopak nízká míra korupce, celkové daňové zatížení bylo v porovnání s ostatními zeměmi jedno z nejnižších, kvalita regulací byla jedna z nejvyšších a míra využívání elektronických plateb byla taktéž vysoká.

Stínová ekonomika na trhu práce byla nejvyšší v Dánsku. Jsou zde nejvyšší měsíční i hodinové náklady práce, nejvyšší procento osob vykonávající práci načerno i osob, které znají někoho, kdo práci načerno vykonává. Hlavním důvodem výkonu práce načerno jsou vysoké daně. Dále je v Dánsku největší podíl osob, které nakupují nelegální zboží a služby, a to především v oblasti úklidu domácností. Průměrné roční výdaje za toto nelegální zboží a služby činilo 317 EUR na osobu (nejvyšší hodnoty v porovnání s vybranými zeměmi). Podíl přímých nákladů (mzdy a platy) na celkových nákladech práce byl opět v porovnání s vybranými zeměmi nejvyšší a činil přes 80 %. Nutno je však podotknout, že země je řazena k zemím s nadprůměrnou produktivitou práce (110 a více). Podíl přímých daní na celkovém zdanění v Dánsku je také nejvyšší z vybraných zemí. Nejmenší stínová ekonomika na trhu práce byla v Polsku, kde uvedené faktory byly přesně opačné. U Polska je nutno zmínit, že je řazeno mezi země s podprůměrnou produktivitou (70 a méně). Stínová ekonomika na trhu práce v ČR je v porovnání s vybranými zeměmi průměrná. Podíl sociálních příspěvků na celkovém zdanění je v ČR nejvyšší v rámci sledovaných zemí, což je hlavním důvodem vykonávání práce načerno. Dominantní část práce prováděné načerno v ČR je vykonávána formou činnosti OSVČ v podobě tzv. švarcsystému. Švarcsystém je zde běžný ve stavebnictví, u maloobchodního personálu, kadeřníků, čišníků, prodejců farmaceutik a realitních makléřů.

Hlavními důvody výkonu práce načerno ve všech zemích jsou nízký plat, absence pracovních míst na trhu práce, vysoké daně a příspěvky sociálního zabezpečení a nedostatečná kontrola příslušných orgánů. Práce načerno je nejčastěji vykonávána v oblasti domácích oprav a renovací, oprav automobilů a úklidu domácností. Odhadované roční výdaje za nelegální zboží a služby se pohybují v rozmezí 51 – 200 EUR.

Přibližně třetina všech alkoholických nápojů spotřebovaných v EU je ze stínové ekonomiky. Ilegálně destilovaný alkohol, padělky a náhražky alkoholu představují riziko pro lidské zdraví, sociální problémy a je spojován s trestnou činností a také ztrátami ve vládních příjmech. Hlavními důvody, proč lidé kupují nelegální alkohol jsou nižší cena a snadná dostupnost. Černý trh je do značné míry imunní vůči regulacím a efektivní tvorba politiky je oslabena nedostatkem transparentnosti. V oblastech, ve kterých jsou omezení nejzávažnější, černý trh vzkvétá. Podíl černého alkoholu na celkové spotřebě alkoholu v EU mělo pokračující klesající tendenci.

Stínová ekonomika na trhu s alkoholem byla největší v Rumunsku, kde se podíl černého alkoholu na celkové spotřebě alkoholu pohyboval okolo 29 %. Hlavními důvody pro vykonávání stínových aktivit zde byly - rozsáhlá korupce, vysoké spotřební daně a celkově rozsáhlá stínová ekonomika. Od roku 2010 zde činí spotřební daně všech alkoholických nápojů 24 %, do té doby činily 19 %. Naopak nejnižší stínová ekonomika na trhu s alkoholem byla v Dánsku. Podíl černého alkoholu na celkové spotřebě alkoholu se zde pohyboval v intervalu 14 – 7 %. Dobré institucionální prostředí (nejnižší míra korupce na světě) v kombinaci s vysokými spotřebními daněmi alkoholických nápojů (25 % za celé sledované období) a drahými alkoholickými nápoji, patří mezi hlavní důvody, proč je zde stínová ekonomika na trhu s alkoholem nejnižší z vybraných zemí. V ČR se podíl černého alkoholu na celkové spotřebě alkoholu pohyboval v okolo 9 %. ČR patří celosvětově dlouhodobě k největším spotřebitelům alkoholu, zejména v případě piva. V rámci vybraných zemí je velikost ilegálního trhu s alkoholem v ČR podprůměrná. Přestože je z hlediska velikosti stínová ekonomika na trhu s alkoholem v ČR vzhledem k ostatním státům spíše podprůměrná, její velikost není zanedbatelná. V posledních letech lze v ČR pozorovat rozmach ilegální produkce a distribuce vína.

Odhadované roční finanční ztráty způsobené nelegálním prodejem cigaret v EU činí více než 10 mld. EUR. Za období 2007-2013 mají tato dopadení každoroční klesající tendenci

(4,8-3,8 mld. EUR). Jedná se tedy o 21 % pokles za zvolené období. Obchodování s nelegálními cigaretami je obecně nižší v zemích s přísnějšími zákony kontroly tabáku. Hlavními zeměmi původu pro pašování cigaret v EU jsou Čína, Spojené arabské emiráty, Vietnam, Malajsie a Rusko. V rámci členských zemí EU má Spojené království nejúspěšnější politiku boje proti pašování cigaret (od roku 2000-2013 se zde nelegální trh cigaret snížil z 21 % - 6 %).

Spotřeba padělků a kontrabandů v EU měla za období 2007-2013 vzrůstající tendenci. Podíl těchto nezdaněných či nelegálně vyrobených cigaret na celkové spotřebě se pohyboval v intervalu od 8,4 % (60,6 mld. cigaret) až na 10,5 % (58,6 mld. cigaret). Hospodářská krize měla největší dopad, v podobě zvýšení spotřeby padělaných cigaret a kontrabandů, na Bulharsko, Rumunsko a Polsko. Od roku 2011 se ve všech vybraných zemích (kromě Polska) začala výrazně snižovat spotřeba padělaných cigaret a kontrabandů.

Stínová ekonomika na trhu s tabákem za sledované období 2007-2013 dosahovala nejvyšších hodnot z vybraných zemí v Bulharsku. Celková spotřeba cigaret byla v zemi jedna z nejvyšších v porovnání s ostatními vybranými zeměmi a celkový objem se pohyboval v rozmezí 13,36 – 21,25 mld. cigaret za rok. Podíl nezdaněných či nelegálně vyrobených cigaret na celkové spotřebě se v Bulharsku pohyboval v rozmezí 11,1 - 15,9 %. Nejvýznamnějšími důvody, proč zde stínová ekonomika na trhu s tabákem byla největší, jsou vysoké a každoročně se zvyšující spotřební daně, slabá daňová správa, slabé vymáhání práva a korupce. Naopak nejnižší hodnoty v rámci velikosti stínové ekonomiky na trhu s tabákem lze pozorovat v Dánsku a ČR. V Dánsku se podíl nezdaněných či nelegálně vyrobených cigaret na celkové spotřebě cigaret pohyboval v intervalu od 2,1 % do 6 %, v ČR se tento podíl pohyboval v intervalu od 0,3 - 2,3%. Celková spotřeba cigaret byla v Dánsku nejnižší z vybraných zemí a za má každoročně klesající tendenci (8,28-6,47 mld. cigaret). Nejmenší stínová ekonomika na trhu s tabákem z vybraných zemí je zde především z těchto důvodů – vysoká cena cigaret, nízká spotřeba cigaret a vysoké spotřební daně. Celková spotřeba cigaret v ČR má každoroční klesající tendenci, s výjimkou v roce 2008 a pohybovala se v intervalu 19,99 – 15,48 mld. cigaret. Ceny cigaret jsou v porovnání s ostatními vybranými zeměmi průměrné.

Velikost stínové ekonomiky v kontextu daňových úniků na DPH byla zjišťována na základě odhadů daňové mezery. Daňové úniky na DPH v EU měly v rámci sledovaného

období 2007-2013 klesající tendenci a v posledních letech byla jejich výše odhadována na více než 167 mil. EUR (15,2 % z celkové daňové povinnosti). Na základě dopadů hospodářské krize provedly mnohé evropské vlády řadu opatření v podobě snižování výdajů a zvýšení daní. Od roku 2008 zvýšilo DPH 16 z 27 zemí EU (z vybraných zemí všechny kromě Dánska a Švýcarska). Zvyšování daní bylo doprovázeno přísnějším vymáháním a zvýšenými daňovými kontrolami. Nejčastějším způsobem daňových úniků na DPH v EU kolotočové obchody a tzv. bílé koně.

K daňovým únikům na DPH nejvíce dochází v Rumunsku. Daňová mezera se zde každoročně zvyšovala a pohybovala se v rozmezí 37 – 50 %. Podíl nepřímých daní na celkovém zdanění v rámci vybraných zemí bylo zde nejvyšší a pohybovalo se v intervalu 51,1 – 55,4 %. Celkový objem těchto úniků byl odhadován na 6,564 - 7,799 mil. EUR. Naopak nejméně daňových úniků na DPH vznikalo ve Švédsku 3 - 5 % (989 – 1,928 mil. EUR). Ve Švédsku je časová náročnost jedna z nejnižších z vybraných zemí (okolo 100 hodin za rok). V ČR se velikost daňové mezery na DPH pohybovala od 18 - 26 % (2,023 – 3,571 mil. EUR) za sledované období.

Mezi návrhy a doporučení tvůrcům hospodářské politiky, které by mohly přispět ke zlepšení situace, v rámci celé stínové ekonomiky, patří v především nepřímá opatření. Tato opatření by měla být v podobě obnovení (zjednodušení a snížení) daní a systému sociálního zabezpečení, zlepšení komunikace mezi občany a vládou, posílení lidských a technických možností pro zajištění prosazování práva, zlepšení dodržování předpisů, zavedení elektronických platebních systémů a kontrolních hlášení plátců DPH. Dále mezi navrhovaná opatření patří rozvoj poradenských a podpůrných služeb, jejichž cílem je podpořit podnikatelské aktivity v rámci růstové politiky, zvýšení náhodných a především důkladných kontrol v rámci určitých oblastí a mnohé další.

Každá oblast stínové ekonomiky je ovlivňována řadou faktorů, které však mohou mít v jednotlivých zemích odlišný vliv. Důvodem jsou rozdílné charakteristické vlastnosti zemí, kterými jsou zde myšleny tradice, kvalita institucí, životní úroveň obyvatel, pracovní příležitosti, morálka pracovní i daňová nebo schopnost provádět efektivní a smysluplná opatření v oblasti daní, trhu práce, legislativy, aj. Velkou roli hraje, v rámci identifikování možných příčin stínových aktivit, spokojenost občanů s konkrétními podmínkami a nastaveným systémem ve společnosti. Pokud občané ve společnosti, ve které žijí, bydlí,

pracují, nakupují, vykonávají řadu povinností apod., nalézají možnosti a způsoby, jak dosahovat subjektivně požadované životní úrovně legitimními cestami, nemají tudíž důvod vyhledávat a pohybovat se ve stínové ekonomice. Pokud však lidé nejsou spokojeni s některými skutečnostmi, nevyhovuje jim nastavení daných podmínek ve společnosti a nenalézají, zejména pro své finanční potřeby, určité řešení, např. nemohou nalézt vhodné pracovní uplatnění nebo naopak výše sociální podpory je natolik vysoká, že se jim nevyplatí legálně pracovat a platit daně, začnou hledat různá východiska. K podvodům, zneužívání, hledání trhlin v zákonech a jejich následnému využívání, obcházení systémů a jiným stínovým aktivitám, které jsou vykonávány opakovaně, dochází vždy z nějakého konkrétního důvodu. Těchto důvodů může být nespočet, v rámci individuálních vnímání a konkrétních situací určitých subjektů. V některých případech hraje roli nespokojenost, pocit nespravedlnosti, apod. Jiné důvody mohou spočívat pouze v jednoduchosti a snadnosti jejich provedení, nízké pravděpodobnosti odhalení, nízkým a neodrazujícím následkům případného odhalení (testy, sankce, pokuty) nebo kvůli neexistenci (případně malému počtu) subjektů, které by se angažovaly v boji proti stínovým aktivitám. I přes existenci důkazů např. v podobě chybějících daňových příjmů, v mnoha státech nedochází k razantním přístupům pro řešení stínových aktivit. Lze si povšimnout, že míra tolerance, ignorace a přehlížení stínových aktivit se mění až úderem neočekávaných situací. V ČR lze uvést např. metanolovou kauzu. Problematika stínové ekonomiky se vyskytuje různými způsoby ve všech zemích, kde působí vážné problémy celé společnosti, narušuje chod ekonomiky a zhoršuje situaci mnohých subjektů. Nalezení příčin stínových aktivit je obtížné, ovšem hledání, nalezení a redukce, alespoň části těchto aktivit, mohou přinést pozitivní změny do budoucna, a to v mnoha oblastech ekonomiky. Z výše uvedených výsledků vyplývá, že vysoká daňová zátěž, společně s komplikovanými, chybně nastavenými regulacemi, umožňují postupný rozvoj stínových aktivit. Pro snížení velikosti stínové ekonomiky, je nutné zaměřit se především na její příčiny, než na důsledky.

Seznam použité literatury a zdrojů

Tištěné zdroje

BERAN, Vlastimil a Július SZABO, 2014. *Monitoring nákladů práce v ČR, ve Státech Evropské unie a v USA v letech 2007-2012*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i. ISBN 978-80-7416-149-0.

DAVIS, Steven a Magnus HENREKSON, 2004. *Tax effects on work activity, industry mix and shadow economy size: evidence from rich – country comparisons*. NBER Working paper. No. 10509.

ENSTE, Dominik, 2015. *The shadow economy in industrial countries*. IZA World of Labour. Cologne University of Applied Sciences and Cologne Institute for Economic Research, Germany.

EUROSTAT, 2014. *Taxation trends in European Union*. Publication Office of the European Union, Luxembourg. ISSN 1831-8789.

EUROSTAT, 2015. *Taxation trends in European Union*. Publication Office of the European Union, Luxembourg. ISBN 978-92-79-35672-8.

EVROPSKÁ KOMISE, 2014. *Special Eurobarometer 402 Undeclared Work in the European Union*. ISBN 978-92-79-33468-9.

EVROPSKÝ PARLAMENT, 2014. *EU Policy and Illicit Tobacco Trade: Assessing the Impact*. Policy Department on Budgetary Affairs. Brussels, EU. PE 490.681.

FASSMANN, Martin, 2002. *Stínová ekonomika – I (příčiny, důsledky, měření)*. Praha: Sondy. ISBN 80-86-809-03-X.

FASSMANN, Martin, 2006. *Stínová ekonomika 3. Práce na černo*. Praha: Sondy. ISSN 1213-3973.

FENSTEIN, Jonathan, 1999. *Approaches of Estimating Noncompliance: Examples of Federal Taxation in the United States*. The Economic Journal. Vol. 109, No. 456, Features, s. F360.

FIALOVÁ, Helena, 2011. *Ekonomický výkladový slovník*. Praha: A plus. ISBN 978-80-903804-5-5.

JÍROVEC, Martin, 2007. *Švédsko – Podnikatelské prostředí, obchodní zvyklosti a kulturní specifika s možností uplatnění českých subjektů na švédském trhu*. Vysoká škola ekonomická, Fakulta mezinárodních vztahů, Diplomová práce.

KIRCHGASSNER, Gebhard, 2010. *Tax Morale, Tax Evasion, and the Shadow Economy*. Discussion Paper. No. 2010-17.

KLEER, Jerzy, 1994. *Dvojitá tvář ekonomiky*. Ekonom č. 48.

MAFTEI, Loredana, 2014. *A brief analysis of the shadow economy in Europe*. CES Working Papers, Volume – V. Issue 4.

NCHOR, Dennis a Václav ADAMEC, 2014. *Comparison of shadow economy: The case of Ghana, Nigeria and United Kingdom*. Department of Statistics and Operations Analysis, Faculty of Business and Economics, Mendel University in Brno.

NEIRA, Nicolas, 2009. *The case of Romania – Grow Factor*. RWI: Discussion Papers. No. 2009-6.

NEŠČÁKOVÁ, Libuše, 2013. *Vnitřní závazné předpisy a jiné pracovněprávní úkony: krok za krokem*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4622-7.

OECD, 2002. *Measuring the non-observed economy: a handbook*. Francie: OECD. ISBN 92-64-19745-1, No. 52473.

SCHNEIDER, Friedrich, 2012. *The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?* IZA Discussion Paper, No. 6423.

SCHNEIDER, Friedrich, 2013. *The Shadow Economy in Europe 2013*. Department of Economic. University of Linz, Austria.

SCHNEIDER, Friedrich, 2014. *The Shadow Economy and Shadow Labour Force: A Survey of Recent Developments*. IZA Discussion Paper No. 8278.

SCHNEIDER, Friedrich, 2015. *Size and Developement of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developements*. Department of Economic. University of Linz, Austria.

SNOWDON, Chris, 2012. *Drinking in the shadow economy*. The Institute of Economic Affairs (IEA). Discussion Paper, No. 43.

ŠIROKÝ, Jan, 2008. *Daňová teorie s praktickou aplikací*. Praha: C.H. Beck. ISBN 978-80-7400-005-8.

TORGLER, Benno a Friedrich SCHNEIDER, 2007. *The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy*. CREMA Working paper, No. 2007 – 1.

TORGLER, Benno a Friedrich SCHNEIDER, 2009. *Shadow Economy, Tax Morale, Governance and Institutional Quality: A Panel Analysis*. CREMA Working paper, No. 10509.

VYBÍHAL, Václav a kol, 2015. *Mzdové účetnictví 2015: praktický průvodce*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-2475-499-4.

ZÍDKOVÁ, Hana, 2012. *Diskuse k metodám odhadu stínové ekonomiky*. Acta Oeconomica Pragensia 20 (6), ISSN 0572-3043.

Elektronické zdroje

CETA [Centrum ekonomických a tržních analýz], 2015. *Stínová ekonomika v České republice* [online]. Praha: CETA, 3. 11. 2015 [cit. 22. 2. 2016]. Dostupné z: http://eceta.cz/wp-content/uploads/2015/11/TZ-SE_01.2015.pdf.

CSAS [ČESKÁ SPOŘITELNA], 2014. *Průvodce podnikáním v zahraničí – Country Report: Maďarsko* [online]. EU OFFICE Česká spořitelna, [cit. 12. 3. 2016]. Dostupné z: http://www.csas.cz/static_internet/cs/Evropska_unie/EU_programy/EU_programy/Prilohy/cr_madarsko_final.pdf.

CZECHTRADE, 2014. *Zahraniční kanceláře – Evropa* [online]. CzechTrade, [cit. 12. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.czechtrade.cz/czechtrade-svet/evropa/>.

EURACTIV, 2014. *Europe's accidental promotion of black-market alcohol* [online]. EurActiv, 17. 5. 2013 [cit. 24. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.euractiv.com/section/health-consumers/opinion/europe-s-accidental-promotion-of-black-market-alcohol/>.

EUROSTAT, 2013. *Comparative price levels for food, beverages and tobacco* [online]. Eurostat [cit. 17. 3. 2016]. ISSN 2314-9647. Dostupné z: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Comparative_price_levels_for_food,_beverages_and_tobacco.

EUROSTAT, 2016a. *Celkové výdaje na sociální ochranu* [online]. Eurostat [cit. 21. 3. 2016]. Dostupné z: <http://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h?ptabkod=tps00098>.

EUROSTAT, 2016b. *Gini koeficient ekvivalizovaného disponibilního příjmu* [online]. Eurostat [cit. 23. 3. 2016]. Dostupné z: <http://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h?ptabkod=tessi190>.

EUROSTAT, 2016c. *HDP na obyvatele v PPS (standard kupní síly)* [online]. Eurostat [cit. 24. 3. 2016]. Dostupné z: <http://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h?ptabkod=tec00114>.

EUROSTAT, 2016d. *Hrubý domácí produkt v tržních cenách* [online]. Eurostat [cit. 24. 3. 2016]. Dostupné z: <http://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h?ptabkod=tec00001>.

EUROSTAT, 2016e. *Míra inflace (HICP)* [online]. Eurostat [cit. 23. 3. 2016]. Dostupné z: <http://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h?ptabkod=tec00118>.

EUROSTAT, 2016f. *Míra nezaměstnanosti podle pohlaví* [online]. Eurostat [cit. 23. 3. 2016]. Dostupné z: <http://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h?ptabkod=tsdec450>.

EUROSTAT, 2016g. *Míra rizika chudoby, v členění podle pohlaví* [online]. Eurostat [cit. 23. 3. 2016]. Dostupné z: <http://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h?ptabkod=tessi010>.

EUROSTAT, 2016h. *Míra zaměstnanosti ve věkové skupině 20-64 let, v členění podle pohlaví* [online]. Eurostat [cit. 23. 3. 2016]. Dostupné z: http://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h?ptabkod=t2020_10.

EUROSTAT, 2016i. *Osoby ohrožené chudobou nebo sociálním vyloučením* [online]. Eurostat [cit. 21. 3. 2016]. Dostupné z: http://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h?ptabkod=t2020_50.

EUROSTAT, 2016j. *Příjmy vládních institucí celkem* [online]. Eurostat [cit. 14. 3. 2016]. Dostupné z: <http://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h?ptabkod=tec00021>.

EUROSTAT, 2016k. *Sociální dávky na obyvatele, podle funkce* [online]. Eurostat [cit. 21. 3. 2016]. Dostupné z: <http://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h?ptabkod=tps00107>.

EUROSTAT, 2016l. *Výdaje vládních institucí celkem* [online]. Eurostat [cit. 14. 3. 2016]. Dostupné z: <http://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h?ptabkod=tec00023>.

EVROPSKÁ KOMISE, 2013. *Boj proti daňovým podvodům a únikům* [online]. Evropská Komise, 22. 5. 2013 [cit. 24. 2. 2016]. Dostupné z: http://europa.eu/youreurope/business/vat-customs/excise-duty/index_cs.htm.

EVROPSKÁ KOMISE, 2015. *Nehlášená práce představuje široce rozšířený problém* [online]. Evropská Komise, 24. 3. 2014 [cit. 27. 2. 2016]. Dostupné z: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-298_cs.htm.

EVROPSKÁ KOMISE, 2016a. *Archived Excise Duty Tables* [online]. Evropská Komise [cit. 6. 3. 2016]. Dostupné z: http://europa.eu/youreurope/business/vat-customs/buy-sell/index_cs.htm.

EVROPSKÁ KOMISE, 2016b. *DPH – základní pravidla* [online]. Brusel: EUROPA, [cit. 24. 2. 2016]. Dostupné z: http://europa.eu/youreurope/business/vat-customs/buy-sell/index_cs.htm.

EVROPSKÁ KOMISE, 2016c. *European Core Health Indicators* [online]. Evropská Komise [cit. 27. 3. 2016]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/health/alcohol/indicators/index_cs.htm.

EVROPSKÁ KOMISE, 2016d. *Spotřební daně* [online]. Brusel: EUROPA, [cit. 24. 2. 2016]. Dostupné z: http://europa.eu/youreurope/business/vat-customs/excise-duty/index_cs.htm.

CHVÁLOVÁ, Jindra, 2015. *Slovník finančních pojmů* [online]. Partners media. ISSN: 1213-2217. Dostupné z: <http://www.penize.cz/slovník?dictionarysearch=e>.

JENERÁLOVÁ, Ivana, 2011. *Vývoj české ekonomiky* [online]. Ministerstvo zahraničí ČR, 14. 8. 2011. [cit. 13. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.czech.cz/cz/Podnikani/Ekonomicka-fakta/Vyvoj-ceske-ekonomiky>.

JOSENS, Luk a MARTIN, RAW, 2011. *From cigarette smuggling to illicit tobacco trade: Strategic directions and emerging issues in tobacco control* [online]. 29. 8. 2011 [cit. 24. 2. 2016]. Dostupné z: <http://tobaccocontrol.bmj.com/content/21/2/230.full.pdf+html>.

MPSV [Ministerstvo práce a sociálních věcí], 2016. *Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti* [online]. Praha: MPSV, 29. 3. 2016 [cit. 14. 12. 2015]. Dostupné z: https://portal.mpsv.cz/sz/obecne/prav_predpisy/akt_zneni/ZOZ_PLATNE_ZNENI_OD_1.1.2016.PDF.

OECD, 2015. *Non-Medical Determinants of Health – Alcohol consumption among adults* [online]. OECD, [cit. 15. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/8115071ec017.pdf?expires=1461172522&id=id&accname=guest&checksum=B0F945E1A9097CB5D065858D2A341F86>.

OECD, 2016. *Non-Medical Determinants of Health* .OECD [cit. 15. 3. 2016]. Dostupné z: <http://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=30126>

PMI [PHILIP MORRIS INTERNATIONAL], 2013. *Project Star 2012* [online]. PMI [cit. 18. 3. 2016]. Dostupné z: http://www.pmi.com/eng/media_center/media_kit/Documents/Project_Star_2012_Final_Report.pdf.

PMI [PHILIP MORRIS INTERNATIONAL], 2016. *Tabacco Taxation*. PMI, [cit. 27. 3. 2016]. Dostupné z: http://www.pmi.com/eng/tobacco_regulation/tobacco_taxation/pages/tobacco_taxation.aspx#.

THE DANISH EMBASSY, 2015. *Danish Bussines and Economy* [online]. Ministry of Foreign Affairs of Denmark [cit. 14. 2. 2016]. Dostupné z: <http://ukraine.um.dk/en/about-denmark/danish-business-and-economy/>.

THE GLOBAL ECONOMY, 2016. *Countries* [online]. The Global Economy [cit. 24. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.theglobaleconomy.com/>.

THE HERITAGE FOUNDATION, 2016. *Index of Economic Freedom* [online]. The Heritage Foundation [cit. 16. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.heritage.org/index/>.

TRANSPARENCY INTERNACIONAL, 2015. *Corruption perceptions index* [online]. Transparency Internacional [cit. 18. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.transparency.org/research/cpi/>.

WHO [Světová zdravotnická organizace], 2014a. *Global Status Report on alcohol and Health* [online]. WHO [cit. 2. 3. 2016]. Dostupné z: http://www.who.int/substance_abuse/publications/global_alcohol_report/en/.

WHO [Světová zdravotnická organizace], 2014b. *Country profiles 2014* [online]. WHO [cit. 12. 3. 2016]. Dostupné z:
http://www.who.int/substance_abuse/publications/global_alcohol_report/profiles/en/.

Seznam zkratek

BG	Bulharsko
CETA	Centrum ekonomických a tržních analýz
CSAS	Česká spořitelna
CPI	Index spotřebitelských cen
CZ	Česká republika
ČR	Česká republika
DK	Dánsko
DPH	Daň z přidané hodnoty
DYMIMIC	„Dynamic multiple indicators and multiple causes“
EHS	Evropské hospodářské společenství
EPS	Metoda prázdných krabiček cigaret
EU	Evropská unie
EUR	Euro
EU-28	28 členských zemí Evropské unie
HDP	Hrubý domácí produkt
HU	Maďarsko
HR	Chorvatsko
KN	Kombinovaná nomenklatura
KPMG	Poradenská společnost
LISREL	„Linear independent structured relationship“
MIMIC	„The dynamic multiple-indicators multiple-causes model“
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OLAF	Evropský úřad pro boj proti podvodům
OSVČ	Osoby samostatně výdělečně činné

PL	Polsko
PPS	Standard kupní síly
PwC	společnost Pricewaterhousecooper
RO	Rumunsko
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SE	Švédsko
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
UK	Spojené Království
WHO	Světová zdravotnická organizace

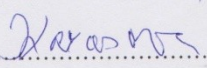

Prohlášení o využití výsledků diplomové práce

Prohlašuji, že

- jsem byla seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, diplomovou práci užít (§ 35 odst. 3);
- souhlasím s tím, že diplomová práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího diplomové práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o diplomové práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavře licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, diplomovou práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne 22. 4. 2016

Bc. Marcela Karasová

Seznam příloh

- Příloha č. 1** Vliv daňového zatížení na stínovou ekonomiku v empirických studiích
- Příloha č. 2** Stínová ekonomika v empirických studiích
- Příloha č. 3** Vývoj stínové ekonomiky ve vybraných zemích v období 2007-2014
- Příloha č. 4** Vývoj vybraných makroekonomických ukazatelů za období 2007-2014
- Příloha č. 5** Vývoj vybraných ukazatelů v období 2007-2014
- Příloha č. 6** Stínová ekonomika na trhu práce
- Příloha č. 7** Vývoj vybraných ukazatelů trhu práce za období 2007-2013
- Příloha č. 8** Vývoj struktury zdanění mezd v % za období 2007-2012
- Příloha č. 9** Vývoj daňového zatížení (% HDP), daňových odvodů (% celkového zdanění) v období 2007-2013
- Příloha č. 10** Stínová ekonomika na trhu s alkoholem
- Příloha č. 11** Vývoj spotřebních daní alkoholických nápojů v období 2007-2014
- Příloha č. 12** Vývoj ukazatelů souvisejících se stínovou ekonomikou na trhu s tabákem (cigaretami) v období 2007-2013
- Příloha č. 13** Vývoj spotřebních daní cigaret v období 2007-2014
- Příloha č. 14** Vývoj daňových úniků DPH a souvisejících ukazatelů v období 2007-2013
- Příloha č. 15** Struktura a vývoj daňových příjmů v období 2007-2014 (2013)
- Příloha č. 16** Vývoj příjmů a výdajů státního rozpočtu (%HDP) v období 2007-2014

